

อปรมปิ วุตตัม "มกฺกสมฺภุสฺส ฌานํ,
 ทุกฺขเปตํ ฌานํ, ทุกฺขสมฺภุสฺสเปตํ ฌานํ,
 ทุกฺขนิโรธเปตํ ฌานํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา
 ปฏิปทายเปตํ ฌานณฺ"ติ?

ตตฺถ ยถา ปทีโป วฏฺฐิ ฌาเปติ,
 เอวํ มกฺกฌานํ ทุกฺข์ ปริชานาติ. ยถา
 อนุธการิ วิธมฺหิ, เอวํ สมฺภุสฺสํ ปชฺหติ.
 ยถา อาโลกํ ปริวิหิสฺเสติ, เอวํ สหชาตาทิ-
 ปจฺจยตาย สมฺมาสงฺกปฺปาธิธมฺมสงฺฆาตํ
 มกฺกํ ภาเวติ. ยถา สีเนหํ ปริยาทียติ,
 เอวํ กิเลสฺปริยาทานํ นิโรธํ สจฺฉิกโรตฺติ
 เอวํ อุปมาสฺสฺสนฺหนํ เวทิตฺถพํ.

ท่านพระสารีบุตร เถระยังกล่าวไว้ แม้
 อื่นอีกว่า "ญาณ (ความรู้) ของบุคคลผู้พร้อม-
 เพรียงด้วยมรรค, นี้เป็นญาณ(ความรู้) แม้
 ในทุกข์, นี้เป็นญาณ(ความรู้)แม้ในทุกข-
 สมุทัย นี้เป็นญาณ(ความรู้)แม้ในทุกขนิโรธ,
 นี้เป็นญาณ(ความรู้) แม้ในทุกขนิโรธคามินิ-
 ปฏิปทา" ดังนี้.

ในบรรดาญาณเหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบ
 การเปรียบเทียบด้วยอุปมาอย่างนี้ว่า ประทีป
 ย่อมเผาไส้จันใจ, มรรคญาณ ย่อมกำหนด
 รู้ทุกข์จันนั้น. ประทีปย่อมกำจัดความมืด
 จันใจ, มรรคญาณก็ย่อมละสมุทัยจันนั้น.
 ประทีปย่อมส่องแสงสว่างจันใจ, มรรคญาณ
 ก็ย่อมเจริญมรรคกล่าวคือธรรม มีสัมมา-
 สังกัมปะเป็นต้น โดยความเป็นปัจจัยมี
 สหชาตปัจจัยเป็นต้นจันนั้น. ประทีปย่อมทำ
 น้ำมันให้สิ้นไป จันใจ, มรรคญาณ ก็ย่อม

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๑๗๔.

ทำให้แจ้งซึ่งนิโรธ อันเป็นที่ทำกิเลสให้
สิ้นไป ฉะนั้น ดังนี้.

๔๔๐. อปโร นโย : ยถา สุริโย
อุทยนโต อปุพฺพ อจฺริมฺ สห^๑ ปาตุภาวา
จตุตตาริ กิจฺจํนิ กโรติ, รูปคตานิ
โสภาเสติ, อนฺธการํ วิธมฺติ, อาโลกํ
ทสฺเสติ, สํตี ปฏิปฺสฺสมฺเกติ, เอวเมว
มกฺกณฺณํ ฯเปฯ นิโรธํ สจฺฉิกิริยาภิสมฺเยน
อภิสมฺเมติ. อธิปํ ยถา สุริโย รูปคตานิ
โสภาเสติ, เอวํ มกฺกณฺณํ ทฺกฺขํ ปริชานาติ.
ยถา อนฺธการํ วิธมฺติ, เอวํ สมุทฺธํ ปชฺหติ.
ยถา อาโลกํ ทสฺเสติ, เอวํ สหชาตาทิ-
ปจฺจยตาย มกฺกํ ภาเวติ. ยถา สํตี
ปฏิปฺสฺสมฺเกติ, เอวํ กิเลสปฏิปฺสฺสฺหุธิ
นิโรธํ สจฺฉิกโรตีติ เอวํ อุปมาสมฺสฺนฺทํ
เวทิตพฺพํ.

๔๔๐. อีกนัยหนึ่ง : เปรียบเหมือน
ว่าพระอาทิตย์ พอโผล่ขึ้นมาทำกิจ ๔ อย่าง
พร้อมกับความปรากฏ ไม่ก่อนไม่หลังกัน,
คือส่องรูป, กำจัดความมืด, ทำแสงสว่าง
ให้ปรากฏ, ระงับความทनावะเหิน ฉับใจ,
มรรคญาณก็ฉับนั้นเหมือนกัน คือย่อมรู้สัจจะ ๔
ในขณะเดียวกัน ไม่ก่อนไม่หลังกัน คือ ฯลฯ
รู้นิโรธโดยสังฆิกิริยาภิสมย์. แม้ในอุปมาข้อ
นี้ บัณฑิตก็พึงทราบการเปรียบเทียบ ด้วย
อุปมาอย่างนี้ว่า พระอาทิตย์ส่องรูป ฉับใจ,
มรรคญาณก็ย่อมกำหนดรู้ทุกข์ ฉับนั้น. พระ-
อาทิตย์กำจัดความมืด ฉับใจ, มรรคญาณก็
ย่อมละสมุทัย ฉับนั้น. พระอาทิตย์ทำแสง-
สว่างให้ปรากฏฉับใจ, มรรคญาณเจริญมรรค
(ทำมรรคให้เกิด) โดยความเป็นปัจจัยมี

^๑ ฉ. สย.

สหชาตปัจจัยเป็นต้น ฉะนั้น. พระอาทิตย์
ระงับความทनावเย็น ฉนใจ, มรรคญาณ
ก็ทำให้แจ้งซึ่งนิโรธ อันเป็นที่ระงับกิเลส
ฉนนั้น ดังนี้.

๘๔๑. อปโร นโย : ยถา นาวา
อปุพฺพํ อจรมํ เอกกฺขณเณ^๑ จตุตฺตาริ กิจฺจํ
กโรติ, โอริมํ ตีรํ ปชหติ, โสคํ ฉินฺหติ,
ภณฺทํ วหติ, ปาริมํ ตีรํ อปฺเปติ, เอวเมว
มกฺคณฺฑํ ฯ เปฯ นิโรธํ สจฺฉิกิริยาภิสมเยน
อภิสมติ. เอตฺถาปิ ยถา นาวา โอริมํ ตีรํ
ปชหติ, เอวํ มกฺคณฺฑํ ทุกฺขํ ปรีชานาติ.
ยถา โสคํ ฉินฺหติ, เอวํ สมุทฺธํ ปชหติ.
ยถา ภณฺทํ วหติ, เอวํ สหชาตาทิปจฺจยตาย
มกฺคํ ภาเวติ. ยถา ปาริมํ ตีรํ อปฺเปติ,
เอวํ ปาริมตีรญฺตํ นิโรธํ สจฺฉิกโรตีติ
เอวํ อุปมาสฺสนฺทนํ เวทิตพฺพํ.

๘๔๑. อีกนัยหนึ่ง : เปรียบเหมือนว่า
เรือย้อมทำกิจ ๔ อย่างในขณะเดียวกัน
ไม่ก่อนไม่หลังกัน, คือละฝ้งใน, ตัด
กระแสน้ำ, บรรทุกสิ่งของไป, ถึงฝ้งนอก
ฉนใจ, มรรคญาณ ฯลฯ ฐนนิโรธโดยสังคิกิริยา-
ภิสมยฉนนั้น. แม้ในอุปมาชื่อนี้ บัณฑิตก็พึง
ทราบการเปรียบเทียบ ด้วยอุปมาอย่างนี้ว่า
เรือย้อมละฝ้งใน ฉนใจ, มรรคญาณก็ย้อม
กำหนดรู้ทุกข ฉนนั้น. เรือ ย้อมตัดกระแสน้ำ
ฉนใจ, มรรคญาณย้อมละสมุทฺธ ฉนนั้น. เรือ
ย้อมบรรทุกสิ่งของไป ฉนใจ, มรรคญาณก็ย้อม
เจริญมรรค โดยความเป็นปัจจัยมีสหชาต-
ปัจจัยเป็นต้น ฉนนั้น. เรือย้อมถึงฝ้งนอก

^๑ ฉ. เอกกฺขณเณ.

ฉันใด, มรรคญาณก็ย่อมทำให้แจ้งซึ่งนิโรธ
อันเป็นฝั่งนอก ฉะนั้น ดังนี้.

๔๔๒. เอวํ สจฺจจาภิสมยกาลสมฺม
เอกกุชฌณ^๑ จตฺตุนํ กิจฺจํ วเสน
ปวตฺตณณสฺส จสฺส^๒ โสฬสฺสิ อากาเรหิ
ตถฺกุเรน จตฺตาริว สจฺจจํ เอกปฏิเวธานิ
โหนติ. ยถา :

๔๔๒. อนึ่ง สำหรับมรรคที่มีญาณ
เป็นไป ด้วยอำนาจแห่งกิจ ๔ อย่างในขณะ
เดียวกัน ในเวลาที่รู้สัจจะ อย่างนี้ นี้
สัจจะ ๔ ย่อมมีการแทงตลอดคราวเดียวกัน
โดยสภาวะที่แท้ โดยอาการ ๑๖. คัมภาลี
ที่ท่านพระสารีบุตร เถระกล่าวไว้ว่า :

"กถํ ตถฺกุเรน จตฺตาริ สจฺจจํ
เอกปฏิเวธานิ. โสฬสฺสิ อากาเรหิ
ตถฺกุเรน จตฺตาริ สจฺจจํ
เอกปฏิเวธานิ. ทุกขสฺส ปิพฺพญฺโ
สงฺขตฺตฺส สนฺตปาญฺโ วิปริณามญฺโ
ตถฺกุโ. สมุทฺยสฺส อายฺหฺมญฺโ
นิทานญฺโ สโยคฺญฺโ ปลิโพธญฺโ
ตถฺกุโ. นิโรธสฺส นิสฺสรณญฺโ
วิเวกญฺโ อสงฺขตฺตฺส อมคฺคฺส

"สัจจะ ๔ มีการแทงตลอด
คราวเดียวกัน โดยสภาวะที่แท้อย่าง-
ไร. สัจจะ ๔ มีการแทงตลอด
คราวเดียวกัน โดยสภาวะที่แท้โดย
อาการ ๑๖. สภาวะที่บีบคั้น สภาวะ
ที่เป็นสังขตะ สภาวะที่ทำให้เกิดคร้อน
สภาวะที่เฟรปรวน เป็นสภาวะที่แท้
แห่งทุกข์. สภาวะที่ประมวลมา
สภาวะที่เป็นเหตุ สภาวะที่ประกอบ

^๑ ฉ. เอกกุชฌณ.

^๒ ฉ. ม. ปนสฺส.

ตถฺกฺโง. มกฺกสฺส นียฺยานฺกฺโง
 เหตุวฺกฺโง ทสฺสนฺกฺโง อธิปเตยฺยกฺโง
 ตถฺกฺโง. อิมฺหิ โสฬสฺหิ อากาเรหิ
 ตถฺกฺเจเน จตฺตาริ สจฺจจานิ
 เอกสงฺกฺหิตานิ. ยํ เอกสงฺกฺหิตํ,
 ตํ เอกตฺตํ. ยํ เอกตฺตํ, ตํ^๑
 เอเกเน ณาณเณ ปฏฺวิชฺฌตฺตี จตฺตาริ
 สจฺจจานิ เอกปฏฺเวธานี"^๒ติ"

สภาวะที่กังวล เป็นสภาวะที่แก้แห่ง
สมุทัย. สภาวะที่สลัดออก สภาวะที่สังค
 สภาวะที่เป็นอสังขตะ สภาวะที่เป็น
 อมตะ เป็นสภาวะที่แก้แห่งนิโรธ.
 สภาวะที่นำออก สภาวะที่เป็นเหตุ
 สภาวะที่เห็น สภาวะที่เป็นใหญ่ เป็น
 สภาวะที่แก้แห่งมรรค. สัจจะ ๔ มี
 อันรวมเป็นอันเดียวกันได้ ด้วยสภาวะ
 ที่แท้จริง โดยอาการ ๑๖ เหล่านี้.
 สิ่งใดที่รวมเป็นอันเดียวกัน, สิ่งนั้น
 มีความเป็นอันเดียวกัน. สิ่งที่มีความ
 เป็นอันเดียวกันใด, พระโยคาวจร
 ย่อมแทงตลอดสิ่งนั้น ด้วยญาณเดียวกัน
 เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ จึงมีการ
 แทงตลอดคราวเดียวกัน" ดังนี้.

๘๔๓. ตตฺถ สึยา ยทา ทุกฺขาทีนํ
 อณฺเณปิ โรคคณฺหาทโย อตฺถา อตฺถิ,

๘๔๓. ในบรรดาสภาวะที่แก้เหล่านั้น
 หากจะมีคำถามว่า สภาวะที่เป็นโรคเป็นคุณผี

^๑ ฉ. เหตุวฺกฺโง.

^๒ ส. อ. ตํ เอกตฺตํ เอเกเน ณาณเณ.

^๓ พ. ป. ๓๑/๔๕๒.

คุณลินดา ตันศิริวิยางกูร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อด กสุมมา จตุตทาโรเยว วุตตะตติ. เอตถ
 วทาม, ฆณฺณสจฺจทสฺสนวเสน อาวิทฺวาโต.
 "ตตฺถ กตฺมํ ทุกฺขเ ฉณฺณํ, ทุกฺขํ อารพฺพ
 ยา อฺภุชฺชติ ปณฺณา ปชานนา"^๑ติอาทินา
 ทิ นเยน เอเกกสจฺจอารมฺมณวเสนาปิ
 สจฺจฉณฺณํ วุตฺตํ. "โย ภิกฺขเว ทุกฺขํ ปสฺสตี,
 ทุกฺขสมฺมุทฺตํ โส ปสฺสตี"^๒ติอาทินา นเยน
 เอกํ สจฺจมารมฺมณํ กตฺวา เสเสสฺสปี
 กิจฺจนิปฺผลฺตฺติวเสนาปิ วุตฺตํ.

เป็นต้น แห่งทุกข์เป็นต้น แม้อย่างอื่น ก็มีอยู่,
 เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงกล่าว
 สภาวะแห่งทุกข์เป็นต้นไว้เพียง ๔ อย่าง
 เท่านั้นเล่า. ในข้อนี้ข้าพเจ้าเฉลยว่า ท่าน
 กล่าวสภาวะแห่งทุกข์เป็นต้นไว้เพียง ๔ อย่าง
 เพราะมีอันเปิดเผยได้ ด้วยอำนาจแห่งการ
 เห็นสัจจะอื่น. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคตรัส
 สัจญาณไว้ แม้โดยเกี่ยวกับการทำสัจจะ
 แต่ละอย่างให้เป็นอารมณ์ โดยนัยเป็นต้นว่า
 "ในบรรดาสัจจะเหล่านั้น ชื่อว่า ญาณ
 (ความรู้) ในทุกข์เป็นใจน ? ปัญญาความรู้ทั่ว
 โดยย่อเมเกิดขึ้นปรารภทุกข์" ดังนี้เป็นต้น.
 ตรัสสัจญาณไว้ แม้โดยเกี่ยวกับการทำสัจจะ
 หนึ่งให้เป็นอารมณ์ แล้วสำเร็จกิจในสัจจะ
 แม้ที่เหลือ โดยนัยว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 ผู้ใดเห็นทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นแม้ทุกขสมุทัย"
 ดังนี้เป็นต้น.

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๔๔๔, ขุ. ป. ๓๑/๑๗๔.

^๒ ส. มหา. ๑๘/๔๔๗.

ทตฺถ ยทา เอเกกั สจฺจมารมฺมณั ในการเห็นสิ่งจะนั้น ในเวลาใด
 กโรติ, ททา สมุทฺยทสฺสเนน ทาว สภาวโต พระโยคาวจรทำสัจจะแต่ละอย่าง ให้เป็น
 ปิพฺพนลกฺขณสฺสอาปี ทฺกฺขสฺส ยสฺมา คั อารมฺณ, ในเวลานั้น สำหรับทุกขั แม้มีความ
 อายุหนลกฺขณเณ สมุทฺยเนน อายุหิติ สจฺจคั บิบบคันเป็นลักษณะ โดยเป็นสภาวะก่อน
 ราสิกคั, ทสฺมาสฺส โส สจฺจทฺทฺวจฺโจ เพราะเหตุที่ทุกขันนั้นถูกสมุทฺย ซึ่งมีความ
 อาภิวาทิ. ยสฺมา ปน มกฺโก กิเลส- ประมวลมาเป็นลักษณะ ประมวลมาแล้ว
 สนฺตาทฺโร สฺสีทโล, ทสฺมาสฺส มกฺกทสฺสเนน ก็แตกแต่งแล้ว รวบรวมแล้ว, ฉะนั้น สภาวะ
 สนฺตาทฺทฺวจฺโจ อาภิวาทิ आयสฺมโต นนฺทสฺส ที่เป็นสังขตะแห่งทุกขันนั้น จึงแจ่มแจ้ง โดย
 อจฺจราทสฺสเนน สุนฺทรียา ฌณฺิริรูปภาโว การเห็นสมุทฺย. ก็เพราะเหตุว่ามรรค
 วิย. อวิปริณามธมฺมสฺส ปน นิโรธสฺส เป็นผู้กำจัดสิ่งที่ทำให้เดือดร้อน คือกิเลส
 ทสฺสเนนสฺส วิปริณามฺทฺวจฺโจ อาภิวาทิติ มีความเย็นสนิท, ฉะนั้น สภาวะที่เป็นเหตุ
 วตฺตทฺพเมเวตฺถ นตฺถิ. ให้เดือดร้อนแห่งทุกขัน ย่อมแจ่มแจ้ง
 โดยการเห็นมรรค คุณความมีรูปไม่งามแห่ง
 นางสุนฺทรียั แจ่มแจ้งแก่ท่านพระนั้นทะ ด้วย
 การเห็นนางฟ้าฉะนั้น. ส่วนสภาวะที่เผลอ-
 ปรวนแห่งทุกขัน ย่อมแจ่มแจ้งโดยการเห็น
 นิโรธซึ่งมีความไม่เผลอปรวนเป็นธรรมคา ใน
 ข้อที่กล่าวมาแล้วด้วยประการฉะนี้ ไม่มี
 คำที่ต้องกล่าว(อธิบาย) เลยทีเดียว.

คุณลินดา ต้นศิริวิทยางกูร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตถา สภาวโต อายุหนลกฺขณสฺสาปิ
สมุทยสฺส ทุกฺขทสฺสเนน นิทานฺนุโจ อาวิภาติ
 อสฺปายโกชนโต อฺปนฺนพฺยาธิทสฺสเนน
 โภชนสฺส พฺยาธินิทานภาโว วีย. วิสโยค-
 ญทสฺส นิโรธสฺส ทสฺสเนน สโยคฺนุโจ,
 นียฺยานญทสฺส จ มกฺกสฺส ทสฺสเนน
 ปฺลิโพธฺนุโจติ.

อย่างนั้นเหมือนกัน สำหรับสมุทัย
 แม้มีความประมวลมาเป็นลักษณะ โดยเป็น
 สภาวะ สภาวะที่เป็นเหตุ ย่อมแจ่มแจ้งโดย
 การเห็นทุกข์ ความที่ของกินเป็นเหตุแห่ง
 ความเจ็บป่วย ย่อมแจ่มแจ้งโดยการเห็น
 ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น จากของกินที่เป็น
 อสฺปายะ ฉะนั้น. สภาวะที่ประกอบ ย่อม
 แจ่มแจ้ง โดยการเห็นนิโรธอันเป็นที่ปราศ
 ฉะนั้น, และสภาวะที่กังวลย่อมแจ่มแจ้ง
 โดยการเห็นมรรคอันเป็นเหตุนำออก ฉะนั้น
 แล.

ตถา นิสฺสรณลกฺขณสฺสาปิ นิโรธสฺส
 อวิเวกญทสฺส สมุทยสฺส ทสฺสเนน วิเวกฺนุโจ
 อาวิภาติ. มกฺกทสฺสเนน อสงฺขตฺนุโจ,
 อิมินา ทิ อนมตฺตเก สํสาเร มกฺโก น
 ทฺนุจฺพุโพ, โสปี จ สฺปฺจฺจยตฺตา
 สงฺขโตเยวาติ อฺปนฺนญมฺมสฺส อสงฺขตภาโว
 อคฺคิย ปากฺกฺ โทติ. ทุกฺขทสฺสเนน ปนฺสฺส

อย่างนั้นเหมือนกัน สำหรับนิโรธ แม้มี
 การสลัดออกเป็นลักษณะ สภาวะที่สังค ย่อม
 แจ่มแจ้ง โดยการเห็นสมุทัย อันเป็นความ
 ไม่สังค. สภาวะที่เป็นอสังขตะ ย่อม
 แจ่มแจ้งโดยการเห็นมรรค, จริงอยู่ ใน
 สังสารวัฏอันมีที่สุด ที่บุคคลตามรู้อยู่ไม่ได้
 มรรคจัดว่าเป็นธรรมอันพระโยคาวจรยังไม่

คุณลินดา ตันติวิริยางกูร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงฆ์ธรรมะ

อมตฺตฺวโจ อาวิทฺติ, ทุกฺขํ ทิ วิสํ อมตํ
นิพพานนฺติ.

เคยเห็น, ก็แม้มรรคนั้นเป็นสิ่งขะนั้นแหละ
เพราะเป็นไปกับปัจจัย เพราะเหตุอัน
ภาวะที่เป็นอสังขตะแห่งนิโรธอันหาปัจจัยมิ-
ได้ เป็นธรรมดา ย่อมเป็นอันปรากฏชัดถึง
ด้วยการเห็นมรรคนั้น. ส่วนสภาวะที่เป็น
อมตะแห่งนิโรธนั้น ย่อมแจ่มแจ้งโดยการ
เห็นทุกข์, จริงอยู่ ทุกข์เป็นยาพิษ นิพพาน
เป็นอมตะ แล.

ตถา นียฺยานลกฺขณสฺสํสาปี มคฺคสฺส
สมุทฺทยทสฺสเนน "นายํ เหตุ นิพพานสฺส
ปตฺตติยา, อโย เหตุ"ติ เหตุวฺญฺโจ อาวิทฺติ.
นิโรธทสฺสเนน ทสฺสญฺโจ, ปรมสฺสุขมานิ
รูปานิ ปสฺสโต "วิปฺสณฺณํ วต เม
จกฺขณฺ"ติ จกฺขุสฺส วิปฺสณฺณาโว วีย.
ทุกฺขทสฺสเนน อธิปเตยฺยญฺโจ, อเนกโรคา-
ตุรฺกปณฺชนทสฺสเนน อีสฺสรชนสฺส โอฟารภาโว
วียาติ. เอวเมตฺถ สลกฺขณวเสน เอเกกสฺส

อย่างนั้นเหมือนกัน สำหรับมรรค แม้มี
การนำออกเป็นลักษณะ สภาวะที่เป็นเหตุ
ย่อมแจ่มแจ้ง โดยการเห็นสมุทัย โดยนัยว่า
"นี้ ไม่ใช่เหตุบรรลุนิพพานหรอก, นี้
(ต่างหาก)เป็นเหตุ" ดังนี้. สภาวะที่เห็น
ย่อมแจ่มแจ้งโดยการเห็นนิโรธ, ความ
ผ่องใสแห่งจักขุย่อมแจ่มแจ้งแก่บุคคลผู้เห็นรูป
อันละเอียดยิ่งได้ ว่า "เรามีจักขุที่ผ่องใส
ทนอ" ดังนี้ ฉะนั้น. สภาวะที่เป็นใหญ่ ย่อม

^๑ ฉ. เหตุญฺโจ.

อณฺณสจฺจทสฺสนวเสณ จ อิตเรสฺส ทิณฺณํ แจ่มแจ้งโดยการเห็นทุกข์, คุจความยิ่งใหญ่
 ทิณฺณํ อาวิภาวโต เอเกกสฺส จตฺตารอ แห่งอิสฺรชน ย่อมแจ่มแจ้งโดยการเห็น
 จตฺตารอ อตฺถา วุตฺตา. มคฺคกฺขณเ ปน ชนกำพริ้า ผู้อำคฺรด้วยโรคหลายอย่าง
 สพฺเพเปเต อตฺถา เอเกเนว ทฺกฺษาทีสุ ฉะนั้น แล. ในบรรคาสัจจะเหล่านี ท่าน
 จคฺคิจฺเจน ณาณน ปฏฺิวธึ กจฺจนฺตึตี. กล่าวสภาวะแห่งสัจจะ สัจจะละ ๔ สภาวะ
 เย ปน นานาภิสมยมิจฺจนฺติ, เตสึ อุตฺตรึ ไว้ เพราะสัจจะแต่ละสัจจะมีอันแจ่มแจ้งได้
 อภิธฺมเม กถาวตฺถุสฺมึ วุตฺตเมว. ด้วยอำนาจแห่งลักษณะของตน และเพราะ

สัจจะแต่ละ ๓ สัจจะนอกนี้ มีอันแจ่มแจ้งได้
 ด้วยอำนาจแห่งการเห็นสัจจะอื่น ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้. ก็ในขณะที่แห่งมรรค
 สภาวะแม้ทั้งหมดเหล่านี้ ย่อมถึงการ
 แทงตลอดด้วยญาณอันเดียวกันนั้นเทียว ซึ่งมี
 กิจ ๔ ในสัจจะ ๔ มีทุกข์เป็นต้น ฉะนั้นแล.
 ส่วนวาทะของนักพูดเหล่าใด ต้องการรู้ด้วย
 ญาณต่าง ๆ กัน, วาทะของนักพูดเหล่านั้น
 ท่านได้กล่าวให้ยิ่งขึ้นไป (กล่าวไว้เป็น
 พิเศษ) ในถาวรวัตถุ ในปภรณภิธรรมแล้ว
 เทียว.

๘

คุณลีนคา คันตวิริยาภร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปริยญาทีปประเภทกถา

กถาว่าด้วยประเภทแห่งกิมมี

ปริยญากิจเป็นต้น

๘๔๔. อิทานิ ยานิ ทานิ ปริณญาทีนิ
จตุตถาริ กิจจานิ วุตตทานิ, เสดสุ :

๘๔๔. บัคนี กิจ ๔ อย่าง มีปริยญากิจ
เป็นต้น เหล่านี้ใด ที่พระผู้มีพระภาคตรัส
ไว้แล้ว, ในบรรดากิจเหล่านั้น :

ทิวธา โทติ ปริณญา
ตถา ปทานมปิ สัจฉิกิริยาปิ
เทว ภาวนา อภิมตา
วินิจจโย ตตถ ณาตพโพ.

ปริยญา (การกำหนดรู้) มี ๓ อย่าง
แม้ปทานะ (การละ) แม้สัจฉิกิริยา
(การทำให้แจ้ง) ก็มี ๓ อย่าง
เหมือนกัน ภาวนา (การเจริญ)
กล่าวได้ว่ามี ๒ อย่าง บัณฑิตพึงทราบ
วินิจฉัยในปริยญา ๓ อย่างเป็นต้น
เหล่านั้น.

๘๔๕. ทิวธา โทติ ปริณญาติ
ณาตปริณญา ตีรณปริณญา ปทานปริณญาติ
เอว ปริณญา ทิวธา โทติ. ตตถ
"อภินญาปณฺหา ณาตญฺเจเน ณาณฺน"ติ" เอว
อุทฺทิสิตฺวา "เย เย ธมฺมา อภินญาตา

๘๔๕. คำว่า ปริยญามี ๓ อย่าง
ความว่า ปริยญามี ๓ อย่าง อย่างนี้ คือ
ณาตปริณญา ตีรณปริณญา ปทานปริณญา.
ในปริยญา ๓ อย่างนั้น ปริยญาที่ท่านพระ-
สารีบุตร เถระยกขึ้นแสดงอย่างนี้ว่า "ปริยญา

๑ ขุ. ป. ๓๑/๑๒๗.

โหนติ, เต เต ธมฺมา ฅาตา โหนติ"^๑
 เอวํ สงฺเขปโต "สพฺพํ ภิกฺขเว อภิญฺเญยฺยํ,
 ภิญฺจ ภิกฺขเว สพฺพํ อภิญฺเญยฺยํ, จกฺขุ
 ภิกฺขเว อภิญฺเญยฺยนุ"^๒ติอาทีนา นเยน
 วิตุตฺตารโต วุตฺตทา ฅาตปริญา นาม.
 ตสฺสา สบฺบจฺจนามรฺูปาภิชานนํ
 อาเวณิกานฺนํ.

คือความรู้อย่างนี้ ชื่อว่าญาณโดยสภาวะที่รู้" ดังนี้
 แล้วกล่าว(อธิบาย) โดยสังเขปอย่างนี้ว่า
 "ธรรมเหล่าใด ๆ เป็นอันพระโยคีรู้อย่างนี้แล้ว,
 ธรรมเหล่านั้น ๆ ก็เป็นอันพระโยคีได้รู้แล้ว"
 ดังนี้, โดยพิสดาร โดยนัยว่า "คฺฤกรภิกษุ
 ทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่ควรรู้อย่างนี้, คฺฤกร
 ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงอะไรเล่า ชื่อว่า
 เป็นสิ่งที่ควรรู้อย่างนี้, คฺฤกรภิกษุทั้งหลาย จักขุ
 เป็นสิ่งที่ควรรู้อย่างนี้" ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า
ฅาตปริญา. ความรู้อย่างนี้ซึ่งนามรูปพร้อมทั้ง
 ปัจจัย เป็นภูมิเฉพาะแห่งฅาตปริญยานั้น.

๘๘๖. "ปริญาปณฺณา ตีรณฺฏฺเจน
 ฅาตฺน"^๓ เอวํ อุกฺทิสิตฺวา ปน "เย เย
 ธมฺมา ปริญาตฺตา โหนติ, เต เต ธมฺมา
 ตีริตฺตา โหนติ"^๓ เอวํ สงฺเขปโต "สพฺพํ
 ภิกฺขเว ปริญฺเญยฺยํ, ภิญฺจ ภิกฺขเว สพฺพํ

๘๘๖. ส่วนปริญาที่ท่านยกขึ้นแสดง
 อย่างนี้ว่า "ปัญญาคือการกำหนดรู้ชื่อว่าญาณ
 โดยสภาวะที่พิจารณา" ดังนี้แล้วกล่าว(อธิบาย)
 โดยสังเขป อย่างนี้ว่า "ธรรมทั้งหลาย
 เหล่าใด ๆ เป็นธรรมอันพระโยคีกำหนดรู้ได้

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๑๒๗.
^๒ ขุ. ป. ๓๑/๖.
^๓ ขุ. ป. ๓๑/๑๒๘.

คุณสุเลศ-คุณวราณี โชติพันธ์วานนท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทธรค บ.พ. ๖-๒๕

ปริณฺเณยฺยํ. จกฺขุํ ภิกฺขเว ปริณฺเณยฺยณฺุ"ติ^๑
 อาทินา^๒ นเยน วิตุถารโต วุตฺตา ตีรณฺปริณฺญา
 นาม. ทสฺสา กลาปสมฺมสนฺโต ปฏฺฐาย
 อนิจฺจํ ทุกฺขมนฺตฺตาคิ ตีรณฺวเสน ปวตฺตมานาย
 ยาว อนฺุโลมา อาเวณิกานฺุมิ.

แล้ว, ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ๆ ก็เป็นอัน
 พระโยคีได้พิจารณาแล้ว" ดังนี้ แล้วกล่าว
 (อธิบาย)โดยพิสดาร โดยนัยว่า "คฺุกรภิกฺษ
 ์ทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้,
 คฺุกรภิกฺษุ์ทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงอะไรเล่า ชื่อว่า
 เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้. คฺุกรภิกฺษุ์ทั้งหลาย
 จกฺขุเป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้" ดังนี้เป็นต้น
 ชื่อว่า ตีรณฺปริณฺญา. ปัญญาจับตั้งแต่ การ
 พิจารณาไกลป จนกระทั่งถึงอนฺุโลม เป็น
 ภูมิเฉพาะแห่งตีรณฺปริณฺญานั้น ซึ่งเป็นไปด้วย
 อํานาจการพิจารณาว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข
 เป็นอนัตตา.

๘๔๑. "ปทานปณฺญา"^๓ ปริจฺจจากฺุญฺเณ
 ณาณฺุ"ติ^๔ เอวํ ปน อุกฺทิสิตฺวา "เย เย
 ธมฺมา ปหีนา โทหนฺติ, เต เต ธมฺมา
 ปริจฺจตฺตา โทหนฺติ"ติ^๔ เอวํ วิตุถารโต

๘๔๑. ส่วนปริณฺญาที่ท่านยกขึ้นแสดง
 อย่างนี้ว่า "ปัญญาคือการละ ชื่อว่าญาณ โดย
 ภาวที่สละได้" ดังนี้ แล้วกล่าว(อธิบาย)
 โดยพิสดารอย่างนี้ว่า "ธรรมทั้งหลายเหล่า

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๓๓.

^๒ ม. . . . อาทินาว.

^๓ ส. อ. ม. ปทานปริณฺญา.

^๔ ขุ. ป. ๓๑/๑๒๘.

วุตตา "อนิจจานุปัสสนาย นิจจสณฺณํ
ปชหตี" ตีอาทินยปวตฺตา ปทานปริญา.
ตสฺสา ภงฺกานุปัสสนโต ปฏฺจาย ยาว
มกฺกณณานา ภูมि, อัย อธิ อธิปฺเปตา.

ใด ๆ เป็นอันพระโยคีละได้แล้ว, ธรรม-
ทั้งหลายเหล่านั้น ๆ เป็นอันพระโยคีสละได้
แล้ว" ดังนี้ อันเป็นไปโดยนัยว่า "ย่อมลละ
นิจจสณฺณาย ด้วยอนิจจานุปัสสนา" ดังนี้ เป็นต้น
ชื่อว่า ปทานปริญา. ปัญญาจับตั้งแต่การ
ตามเห็นความแตกดับ จนกระทั่งถึงมรรคญาณ
เป็นภูมิเฉพาะแห่งปทานปริญานั้น, ในคำ
อธิบายในที่นี้ ประสงค์เอาปทานปริญานี้.

ยสฺมา วา ฌาตคฺคิรณปริญาโยปิ
ตทตฺถาเยว, ยสฺมา จ เย ธมฺเม ปชหตี,
เต นิยมโต ฌาตฺตา เจว คฺคิรตา จ โทหตี,
ตสฺมา ปริญาตฺตยมฺปิ อิมินา ปรียาเยน
มกฺกณณาสฺส กิจฺจนฺติ เวทิตพฺพิ.

อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่แม้ญาณ-
ปริญาและศีรณปริญา ก็มีปทานปริญานั้น
เป็นสภาวะนั้นเดียว, อนึ่ง เพราะเหตุที่
พระโยคีละธรรมเหล่าใดได้, ธรรมเหล่านั้น
ก็ชื่อว่า เป็นอันเธอรู้แล้วและพิจารณาแล้วโดย
แน่แท้, ฉะนั้น จึงพึงทราบว่าปริญา
ทั้ง ๓ ก็เป็นกิจของมรรคญาณโดยปริยายนี้.

๔๔๘. ตถา ปทานมฺปิติ ปทานมฺปิ ทิ
วิกฺขมฺภนปฺพานํ ตทงฺกปฺพานํ สมฺจุเจทฺพ-
ปทานนฺติ ปริญา วีย ทิวิธเมว โทหตี.
ตตฺถ ยํ สเสวาเล อุตฺเท ปกฺขิตฺเตน

๔๔๘. กล่าว แม้ปทานะ(การละ) ก็มี
๓ อย่างเหมือนกัน ความว่า จริงอยู่ แม้
ปทานะก็มี ๓ อย่างเหมือนปริญานั้นเดียว
คือ วิกขมภนปทานะ ตทงฺกปทานะ สมฺจุเจท-

คุณสุเลิศ-คุณวรรณิ โชติพันธ์วานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธมรรค บ.พ. ๖-๒๕

ขมฺเหณ เสวาลสฺส วิย เตน เตน ปทานะ. ในปทานะ ๓ อย่างนั้น การข่ม
 โลภียสมาธิฯ นีวรณาทินิ ปจฺจนิกธมฺมานิ ธรรมอันเป็นข้าศึกทั้งหลาย มีนิวรณเป็นต้น
 วิกฺขมฺภณมิตฺติ วิกฺขมฺภณปฺปทานิ นาม. ด้วยโลภียสมาธิอัน ๑ จุกการใช้หม้อที่ตกลง
 ปาพियมฺปน "วิกฺขมฺภณปฺปทานญจ นีวรณานิ" ไปในน้ำที่มีสาหร่าย แหวกสาหร่ายออกฉะนั้น
 ปจฺมชฺฌานานิ ภาวยโต^๑ นีวรณานิเยว นี้ ชื่อว่า วิกฺขมฺภณปทานะ. ส่วนในพระบาลี
 วิกฺขมฺภณํ วุคฺคํ. ตํ ปากฺกุตฺตา วุคฺคฺตฺติ ท่านกล่าวแต่การข่มนิวรณทั้งหลาย เท่านั้นว่า
 เวทิตฺตพฺพํ. นีวรณานิ ติ ฌานสฺส ปุพฺพภาเคปิ "ก็การละคือการข่มนิวรณทั้งหลาย ย่อมมีแก่
 ปจฺจณาเคปิ น สหสา จิตฺตํ อชฺโณตฺถรณฺติ, พระโยคีผู้เจริญอยู่ซึ่งปฐมฌาน" ดังนี้. พึง
 วิตฺกุกาทยโย อปฺปิตฺกฺขณเยว. ตสฺมา ทราบว่าคำนั้นท่านกล่าวไปตามความที่ปรากฏ
 นีวรณานิ วิกฺขมฺภณํ ปากฺกํ. ชัด. เป็นความจริงว่า นิวรณทั้งหลายย่อม
 ไม่ท่วมหับจิตได้โดยพลัน ทั้งในตอนก่อน
 ทั้งในตอนหลังแห่งฌาน (ก่อนได้ฌาน, หลัง
 ได้ฌาน), ธรรมทั้งหลายมีวิตกเป็นต้น ย่อม
 ไม่ท่วมหับจิตได้โดยพลัน ก็ในขณะที่ยัง
 อับปนาอย่างเดียว. เพราะฉะนั้น การข่ม-
 นิวรณทั้งหลาย ย่อมเป็นอันปรากฏชัด.

๘๔๘. ยมฺปน รตฺติภาเค สมฺชฺชลิเตน
 ปทีเปเน อนุชการสฺส วิย เตน เตน

๘๔๘. ส่วนการละธรรมที่ควรละนั้น ๑
 โดยเกี่ยวกับเป็นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ ด้วยองค์

^๑ พ. ป. ๓๑/๓๔.

วิปัสสนาย อวยมฺภูเตน ฌาณฺจฺเตน
 ปฏิปทฺชวเสเนว ตสฺส ตสฺส ปหาตพฺพธมฺมสฺส
 ปทานมิตฺ ตทงฺคปฺปทานํ นาม. เสยฺยถิตฺ :
 นามรูปปริจฺเจเทน ตาว สกฺกายทฺธิฏฺฐิยา,
 ปจฺจยปริคฺคเเทน อเหตุวิสมเหตุทฺธิฏฺฐิยา เจว
 กงฺขามลสฺส จ, กลาปสมฺมสเนน "อหิ
 มมา"ติ สมฺมทาทสฺส. มคฺคามคฺคววฺฐจาเนน
 อมคฺเค มคฺคสฺสณฺวาย. อุทยทสฺสเนน
 อจฺเจททฺธิฏฺฐิยา. วยทสฺสเนน สสฺสทฺธิฏฺฐิยา.
 ภยตฺตปฺฐจาเนน สภเย อภยสฺสณฺวาย.
 อาทินวทสฺสเนน อสฺสาทสฺสณฺวาย. นิพฺพิทา-
 นุปสฺสเนน อภิริตฺสฺสณฺวาย. มุณฺจิตฺกมฺยตาย
 อมุณฺจิตฺกามภาวสฺส. ปฏฺิสงฺขานาณเณ^๑
 อปฺปฏฺิสงฺขานสฺส. อุเปกฺขาย อнуเปกฺขนสฺส.
 อนุโลเมเน สจฺจปฏฺิโลมคาทสฺส ปทานํ.

คือญาณอันเป็นส่วนประกอบแห่งวิปัสสนานั้น ๆ
 คุกการละความมืด ด้วยประทีปที่ลุกโพล่ง
 ในตอนกลางคืน ฉะนั้น, นี้ชื่อว่า ตทงค-
ปทานะ. ตทงคปทานนี้เป็นไฉนบ้าง : ได้แก่
 การละสักกายทสิฐิ ด้วยนามรูปปริจเจทญาณ
 เป็นอันดับแรก, การละทสิฐิที่เห็นว่าไม่มีเหตุ
 กับทสิฐิที่อ้างเหตุไม่สมกัน และมลทินคือความ
 สงสัย ด้วยปัจจยปริคคทญาณ, การละการ
 ถือเอาโดยรวมกลุ่มว่า "เรา ของเรา"
 ด้วยกลาปสมมสนญาณ. การละความสำคัญว่า
 เป็นทางในธรรมที่ไม่ใช่ทาง ด้วยมัคคามัคค-
 ววิฐฐานญาณ (ญาณที่กำหนดได้ว่าเป็นทาง
 และไม่ใช่ทาง). การละอจฺเจททสิฐิ ด้วย
 ญาณที่เห็นความเกิดขึ้น. การละสสฺสทสิฐิ
 ด้วยญาณที่เห็นความเสื่อมไป. การละความ
 สำคัญว่าไม่มีภัยในสิ่งที่มีภัย ด้วยภยตฺตปฺฐจนา-
 ญาณ. การละอัสสาทสฺสณฺวายด้วยอาทินว-
 ทสฺสณฺวาย. การละอภิริตฺสฺสณฺวาย ด้วย

^๑ ฉ. ปฏิสงฺขานเนน.

คุณสุเลิศ-คุณวรรณ โชติพันธ์วานนท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิพพิทานุปัสสนาญาณ. การละความไม่
 ต้องการจะพ้น ด้วยมัญญจิตุกัมมตาญาณ.
 การละความไม่พิจารณา ด้วยปฏิสังขชาญาณ.
 การละความไม่วางเฉย ด้วยอุเบกขาญาณ.
 การละความยึดถือ อันเป็นปฏิโลมต่อสิ่งจะ
 ด้วยอนุโลมญาณ.

ยี่ วา ปน อฏฐารสสุ มหาวิปัสสนาสุ
 อนิจจานุปัสสนาย นิจุสสนาย. ทุกขา-
 นุปัสสนาย สุขสสนาย. อนตฺตานุปัสสนาย
 อตฺตสสนาย. นิพพิทานุปัสสนาย นนฺதியา.
 วิวรคานุปัสสนาย รากสสุ. นิโรธานุปัสสนาย
 สมุทฺยสสุ. ปฏินิสฺสคฺคานุปัสสนาย อาทานสสุ.
 ขยานุปัสสนาย ฆนสสนาย. วยานุปัสสนาย
 อายฺยหนสสุ. วิปริณามานุปัสสนาย ฐวสสนาย.
 อนิมิตฺตานุปัสสนาย นิมิตฺตสสุ. อปฺปณฺธิตา-
 นุปัสสนาย ปณฺธิยา. สฺสณฺตานุปัสสนาย
 อภินิเวสสสุ. อธิปณฺธวธมฺมวิปัสสนาย
 สาราทานาภินิเวสสสุ. ยถาภูตญาณทสฺสเนน
 สมฺโมหاناภินิเวสสสุ. อาทินวานุปัสสนาย

ส่วนอีกอย่างหนึ่ง ในบรรคามาหา-
 วิปัสสนา ๑๘ การละนิจุสสนาด้วยอนิจจา-
 นุปัสสนา. การละสุขสสนา ด้วย
 ทุกขานุปัสสนา. การละอตฺตสสนาด้วย
 อนตฺตานุปัสสนา. การละนันทิด้วยนิพพิทา-
 นุปัสสนา. การละรากะ ด้วยวิวรคานุปัสสนา.
 การละสมุทฺยด้วยนิโรธานุปัสสนา. การละ
 อาทาน(ความยึดถือ) ด้วยปฏินิสฺสคฺคา-
 นุปัสสนา. การละฆนสสนา ด้วยขยานุปัสสนา.
 การละอายฺยหนะ(ความประมวลงมา) ด้วย
 วยานุปัสสนา. การละฐวสสนา (ความสำคัญ
 ว่ามั่นคง) ด้วยวิปริณามานุปัสสนา. การละ
 นิมิต ด้วยอนิมิตตานุปัสสนา. การละปณฺธิ

คุณสุเลศ-คุณวรรณี โชติพันธ์วานนท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาลยาภินิเวสสุส. ปฏิสังขานุปัสสนาย (ความปรารถนาสุข) ด้วยอัปภินิหิตานุปัสสนา.
 อปฺปฏิสังขาย. วิภวณุปัสสนาย การละอภินิเวส (ความยึดมั่นอัตตา) ด้วย
 สโยคาภินิเวสสุส ปทานิ. อิทมฺปิ สุตฺตานุปัสสนา. การละสาราทานาภินิเวส
ตทงฺคปฺปทานเมว. (ความยึดมั่น เพราะความถือเอาว่าเป็น
 สาระ) ด้วยอธิปัญญาธัมมวิปัสสนา. การละ
 สัมโมหาภินิเวส (ความยึดมั่น เพราะ
 ความลุ่มหลง) ด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ.
 การละอาลยาภินิเวส (ความยึดมั่นด้วย
 อาลัย) ด้วยอาทิวานุปัสสนาญาณ. การละ
 อัปปฏิสังขยา (ความไม่พิจารณา) ด้วย
 ปฏิสังขานุปัสสนา. การละสังโยคาภินิเวส
 (ความยึดมั่นด้วยการประกอบไว้) ด้วย
 วิภวณุปัสสนาใด, แม้ก็ชื่อว่า ตทงค-
ปทานะ นั้นเอง.

๘๕๐. ตตฺถ ยถา อนิจฺจานุปัสสนาทีหิ
 สตฺตฺทฺหิ นิจฺจสฺสณฺยาทีนํ ปทานิ โทติ, ตํ
 ภงฺกานุปัสสนเน วุตฺตเมว.

๘๕๐. ในมหาวิปัสสนา ๑๘ นั้น การละ
 นิจจสัญญาเป็นต้น ด้วยอนุปัสสนา ๑ มี
 อนิจจานุปัสสนาเป็นต้น ย่อมมีได้โดยประการ
 ใด, ประการนั้นข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในกถา
 ว่าด้วยอังคานุปัสสนาญาณนั้นเทียว.

ขยานุปัสสนาติ ปน มนวินิพฺโภกํ ส่วนคำว่า ขยานุปัสสนา ได้แก่อนุ
 กตฺวา ฌนิจฺจํ ขยฺญุเรนาติ เหวํ ขยํ ปสฺสโต ของพระโยคีผู้ทำการกระจายพระ แล้วเห็น
 ฌานํ. เตน มนสฺสณาย ปทานํ โหติ. ความสิ้นไปอย่างนั้นว่า ชื่อว่า ไม่เที่ยง
 เพราะอรรถว่าสิ้นไป คั้งนี้. การละ
 มนสฺสณาย่อมมีด้วยญาณนั้น.

วยานุปัสสนาติ :

คำว่า วยานุปัสสนา ได้แก่ ภาวะที่
 เห็นความแตกดับแห่งสังขารทั้งหลาย โดย
 การพิจารณาเห็นและโดยคล้อยตาม แล้วมี
 ใจน้อมไปในนิโรธ กล่าวคือความแตกดับนั้น
 นั้นแหละ ที่ท่านพระสารีบุตร เถระกล่าวไว้
 อย่างนี้ว่า :

อารมฺมณานฺวเยน

อุโป เอกวฏฺฐานา

นิโรเช อธิมุตฺตตา

วยลกฺขณวิปัสสนาติ^๑

การกำหนดธรรมทั้ง ๒ ว่ามีสภาพเป็น
 อันเดียวกัน โดยคล้อยตามอารมณ์
 (คือ)ความน้อมใจไป ในความดับ
 ชื่อว่า วยลกฺขณวิปัสสนา คั้งนี้

เอวํ วุตฺตนา ปจฺจเวกฺขโต เจว การละอายุหนะ ย่อมมีได้ด้วยวยานุปัสสนา
 อนุวโยโต จ สงฺขารานํ ภงฺกํ ทิสฺวา นั้น. จริงอยู่ บุคคลพึงประมวลมา

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๘๔.

ตสมิเยว ภงกสงฺขาเต นิโรเธ อธิมุตฺตทา,
ตาย อายุหนสฺส ปทานิ โหติ. เยสี ทิ
อตุถาย อายุเหยุย, "เต เอวํ วยธมฺมา"ติ
วิปสฺสโต อายุหเน จิตฺตํ น นมตี.

(ชวนชวาย) เพื่อประโยชน์แก่สังขาร
เหล่าใด, เมื่อพระโยคีเห็นแจ้งอยู่ว่า
"สังขารเหล่านั้นมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา
อย่างนี้" ดังนี้ จิตย่อมไม่น้อมไปในอายุนะ.

วิปริณามานุปัสสนาติ รูปสฺสคฺคาทิวเสณ
คํ คํ ปริจฺเจทํ อติกฺกมฺม อณฺเฏ
ปวตฺตตีทสฺสนํ. อุปฺปนฺนสฺส วา ชราย เจว
มรณเณ จ ทวีหากาเรหิ วิปริณามทสฺสนํ,
ตาย ธฺวสฺสณฺาย ปทานิ โหติ.

คำว่า วิปริณามานุปัสสนา ได้แก่การที่
ก้าวล่วงวิธีกำหนด โดยเกี่ยวกับรูปสัตตะ
เป็นต้นนั้น ๆ เสีย แล้วเห็นแต่ความเป็นไป
โดยประการอื่น. อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่
การเห็นความแปรปรวนไปโดยอาการ ๒ คือ
โดยชรา และโดยมรณะ แห่งสังขารที่เกิดขึ้น
แล้ว, การละธุวสัญญา ย่อมมีได้ด้วย
วิปริณามานุปัสสนานั้น.

อนิมิตฺตานุปัสสนาติ อนิจฺจานุปัสสนาว,
ตาย นิจฺจนิมิตฺตสฺส ปทานิ โหติ.

คำว่า อนิมิตตานุปัสสนา ได้แก่
อนิจจานุปัสสนานั้นเทียว, การละนิจจนิมิต
ย่อมมีได้ด้วยอนิมิตตานุปัสสนานั้น.

อัปฺปณฺหิตานุปัสสนาติ ทุกฺขานุปัสสนาว,
ตาย สฺขปณฺธิสฺสขปฺภฺจนานปทานิ โหติ.

คำว่า อัปปณหิตานุปัสสนา ได้แก่
ทุกขานุปัสสนานั้นเทียว, การละความ
ปรารถนาสุข คือความตั้งใจให้เป็นสุข
ย่อมมีได้ด้วยอัปปณหิตานุปัสสนานั้น.

คุณสุเลศ-คุณวรรณ โสติพันธ์วานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สฺยตฺตํ อนุตตานุปัสสนาติ อนุตตานุปัสสนาว, คำว่า สฺยตฺตํ อนุตตานุปัสสนา ได้แก่
 คาย "อสุตฺติ อสุตฺตา" ติ อภินิเวสฺสพฺพหํ อุตตานุปัสสนานันเตยฺว, การละความยึดมั่น
 โทติ. ว่า "อสุตฺตํ" ย่อมมิได้ด้วยอนุตตานุ-
 ปัสสนานัน.

อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา ติ :

คำว่า อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา ได้แก่
 วิปัสสนาที่รู้อารมณฺมีรูปเป็นต้น แล้วเห็นความ
 แยกดับไปแห่งอารมณฺนั้น และแห่งจิตที่มีรูปนั้น
 เป็นอารมณฺ แล้วถือเอาแต่ความว่างเปล่า
 ด้วยอำนาจความแยกดับไป ว่า "สังขาร
 เท่านั้นย่อมแยกดับไป, สังขารทั้งหลายมี
 ความตาย, สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่ง(ที่ตาย) หามิได้"
 ดังนี้ เป็นไป ที่ท่านพระสารีบุตร เถระกล่าว
 ไว้อย่างนี้ว่า :

"อารมฺมณฺณจ ปฏฺฐิสฺสขํ
 ภงฺกณฺจ อนฺุปัสฺสตี
 สฺยตฺตํ โท จ อฺุปฺภฺจํ
 อธิปัญญา วิปัสสนา" ติ^๑

"ความพิจารณาอารมณฺด้วย ตามเห็น
 ความแยกดับด้วย ความปรากฏว่า
 ว่างเปล่าด้วย ชื่อว่าอธิปัญญา-
 วิปัสสนา" ดังนี้.

^๑ ขุ- ป. ๓๑/๘๔.

เอวี่ วุตตะตา รูปาทิอารมมณั ชานิตฺวา
 ทสฺส จ อารมมณฺสฺส ททารมมณฺสฺส จ
 จิตฺตสฺส ภงฺกั ทิสฺวา "สงฺขาราว ภิชฺชนฺติ,
 สงฺขารานั มรณั, น อญฺเอย โภจึ อตฺถิ"^๑ติ
 ภงฺกวเสณ สฺสณฺตึ กเหตุวา ปวตฺตวา
 วิปัสฺสนา. ส่า อธิปณฺยา จ ธมฺเมสุ จ
 วิปัสฺสนาติ กตฺวา อธิปณฺยาธมฺมวิปัสฺสนาติ
 วุจฺจติ. ตาย นิจฺจสํวาราวิสฺส จ
 อตฺตสํวาราวิสฺส จ สฺสฺสฺส วิญฺจตฺตวา
 สํวาราวิสฺส สฺส ปทานั โหติ.

ที่วิปัสสนานั้น ท่านเรียกว่า อธิปัญญา-
 ธรรมวิปัสสนา เพราะทำอธิบายว่า เป็นปัญญา
 ที่ยิ่งด้วย เป็นวิปัสสนา(เห็นแจ้ง)ในธรรม
 ทั้งหลายด้วย. การละสาราทานาภินิเวสะ
 (ความยึดมั่นเพราะความถือเอาว่า เป็น
 สาระ) ย่อมมิได้ด้วยอธิปัญญาธรรมวิปัสสนานั้น
 เพราะได้เห็นด้วยดี ถึงความไม่มีแห่งนิจ-
 จาระ และความไม่มีแห่งอตฺตสํวาระ.

ยถาภูตญาณทัสสนนฺติ สปุจฺจนามรูปสฺส
 ปริกฺกโท, เตน "อโหสิ นุ โข อหิ
 อตีตมทฺธานนุ"^๑ติอาทิวเสณ เจว "อิสฺสรโค
 โลโก สฺมฺภเว"^๑ติอาทิวเสณ จ ปวตฺตสฺส
 สฺมฺโมทาภินิเวสฺส ปทานั โหติ.

คำว่า ยถาภูตญาณทัสสนะ ได้แก่ การ
 กำหนดนามรูปพร้อมทั้งปัจจัย, การละความ
 ยึดมั่นเพราะความลุ่มหลง อันเป็นไปด้วย
 อำนาจความสงสัย ว่า "ในกาลอดีต เรา
 เคยมีแล้วหรือหนอ" กังนี้ เป็นต้น และอัน
 เป็นไปด้วยอำนาจความสงสัยว่า "โลกย่อม
 เกิดมีขึ้นโดยพระอิศฺวร เป็นต้น" ย่อมมิได้ด้วย
 ยถาภูตญาณทัสสนะ นั้น.

^๑ ม. ม. ๑๒/๑๔.

อาทิวานุปัสสนาติ ภยตฺถุฐานวเสน
 อุปปนฺนํ สพฺพภาวํทิสฺสุ อาทิวทสฺสนธณฺณํ,
 เตน "กฺฉิ อลฺลยิตพฺพํ น ทิสฺสตํ"ติ
 อาลยาภินิวสฺสส ปทานํ โหติ.

คำว่า อาทิวานุปัสสนา ได้แก่ ญาณ
 ที่เห็นโทษในภพทั้งปวงเป็นต้น ที่เกิดขึ้นด้วย
 อำนาจแห่งภยตฺถุฐาน (ความที่สังขาร
 ทั้งหลายมีความปรากฏว่าเป็นภัย), การละ
 ความยึดมั่นด้วยอาลัย ด้วยเห็นว่า "สิ่ง
 อะไร ๆ ก็ไม่ปรากฏว่าน่าติดข้อง" ดังนี้
 ย่อมมีได้ด้วยอาทิวานุปัสสนาญาณนั้น.

ปฏิสังขานุปัสสนาติ มฺหณฺนสฺส
 อุपायरณฺณํ ปฏิสังขาธณฺณํ, เตน อปฺปฏิสังขาย
 ปทานํ โหติ.

คำว่า ปฏิสังขานุปัสสนา ได้แก่ การ
 ทำอุบายแห่งการหลุดพ้น ชื่อว่าปฏิสังขาญาณ,
 การละความไม่พิจารณา ย่อมมีได้ด้วย
 ปฏิสังขาญาณนั้น.

วิวัฏฏานุปัสสนาติ สงฺขารุเบกฺกชา เจว
 อนฺุโลมณฺจ. ททา ทิสฺส จิตฺตํ อีสกโปณเ
 ปทุมปลาเส อุกทวินฺนํ วย สพฺพสุมา
 สงฺขารคตา ปฏิสึยติ, ปฏิกุญฺจติ, ปฏิวฏฺฐิตฺติ
 วุตฺตํ. ตสฺมา ตาย สโยคาภินิวสฺสส
 ปทานํ โหติ, กามสโยคาทิกสฺส กิเลสา-
 ภินิวสฺสส กิเลสปวตฺตติยา ปทานํ โหติติ
 อตุโธ. เอว วิตุถารโต ทงฺคปฺพานํ

คำว่า วิวัฏฏานุปัสสนา ได้แก่
 สังขารุเบกขาญาณ และอนุโลมญาณ. เป็น
 ความจริงว่าในเวลานั้น จิตของพระโยคีนั้น
 เป็นอันกล่าวได้ว่า ย่อมถดถอย, ย่อม
 ถอยกลับ, ย่อมเวียนกลับ จากสังขารทั้งปวง
 เหมือนหยาดน้ำบนใบปทุม ที่เอียงหน้อยหนึ่ง.
 เพราะฉะนั้น การละความยึดมั่นด้วยการ
 ประกอบไว้ จึงมีได้ด้วยวิวัฏฏานุปัสสนานั้น,

คุณสุเลศ-คุณวรรณ โชติพันธ์วานนท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เวทิตัพพ์. ปาฬิมฺปน "ตทงฺกปฺทานณฺจ
ทิจฺจิกตานิ นินฺนุเพธภาคิยํ สฺมาธิ ภาวยโต"^๑
สงฺเขเปเนว วุคฺคํ.

อธิบายว่า การละความยึดมั่นด้วยกิเลสมี
กามสังโยชน์ เป็นต้น เพราะเป็นความเป็นไป
แห่งกิเลส ย่อมมิได้ด้วยวิวิฏฐานุปัสสนานั้น.
บัณฑิตพึงทราบตทงฺกปทานะ โดยพิสดาร
ตามประการดังกล่าวมานี้เถิด. ส่วนใน
พระบาลีกล่าวไว้โดยสังเขปเท่านั้นว่า "ก็
ตทงฺกปทานะ ย่อมมีแก่พระโยคาวจรผู้เจริญ
สมาธิอันเป็นไปในส่วนแห่งตลอด ซึ่งทริ
ษุทฺตหลาย" ดังนี้ เป็นต้น.

๘๕๑. ยมฺปน อสนิวิจฺจุกฺกาภิตฺตสฺส^๒
รฺกฺขสฺส วิย อริยมคฺคณาณฺเณ สํโยชนาทิ
ธมฺมานิ ยถา น ปุณ ปวตฺตุนฺติ, เอว^๓
ปทานมิตฺติ สมฺมุจฺเจทฺตปฺทานํ นาม. ยํ
สนุชฺชาย วุคฺคํ "สมฺมุจฺเจทฺตปฺทานณฺจ โลกุตฺตรํ
ชยคามิมคฺคํ ภาวยโต"^๔ อิติ อิมฺสฺส ทิสฺสุ
ปทาเนสุ สมฺมุจฺเจทฺตปฺทานเมว อิต

๘๕๑. ส่วนการละธรรมทั้งหลายมี
สังโยชน์ เป็นต้น โดยประการที่จะเป็นไปอีก
มิได้ด้วยพระอริยมรรคญาณคุณการละ(ถอน)
ต้นไม้อันที่ถูกถอนรากแล้วโค, นี้ชื่อว่า
สมฺมุจฺเจทฺตปฺทานะ. ซึ่งบาลีที่ท่านหมายเอา
กล่าวไว้ว่า "ก็สมฺมุจฺเจทฺตปฺทานะ ย่อมมีแก่
พระโยคาวจรผู้เจริญชยคามิมรรค อันเป็น

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๓๔.
^๒ อสานิมนฺตลนฺติ ฐึกา.
^๓ ฉ. ปวตฺตติ.
^๔ ขุ. ป. ๓๑/๓๔.

อธิปเปตัง. ยสุมา จสุส โยคีโน ปุพฺพภาเค
 วิกขมฺภนตทงฺคฺยปหานานปี ตทตฺถาเนว,
 ตสุมา ปทานคฺคฺยมฺปิ อิมินา ปรียาเยน
 มกฺคณฺณาสฺส กิจฺจนฺติ เวทิตพฺพ. ปฏฺฐิราชานํ
 วธิตฺวา รชฺชํ ปตฺเตน ทิ ยมฺปิ ตโต ปุพฺเพ
 กตํ, สพฺพํ อิทฺถจิทฺถจ "รณฺณา กตฺนุ"ติเยว
 วุจฺจติ.

โลกุตระ" ดังนี้. ในบรรดาปหานะ ๓ อย่าง
 เหล่านี้ ตามประการดังกล่าวมานี้ ในที่นี้
 ประสงค์เอาสมุจเฉทปหานะเท่านั้น. แต่
 เพราะเหตุที่ แม้วิกขมภนปหานะและตทงค-
 ปหานะ ในส่วนเบื้องต้นแห่งพระโยคินั้น ก็มี
 สมุจเฉทปหานะนั้น เป็นประโยชน์นั้นเดียว,
 ฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า ปหานะแม้ทั้ง ๓
 ก็เป็นกิจของมรรคญาณโดยปริยายนี้. เหมือน-
 อย่างว่า แม้สิ่งใดที่ท่านผู้ปลงพระชนม์
 พระราชาฝ่ายตรงข้ามได้ แล้วได้ราชสมบัติ
 เป็นกิจที่ทรงกระทำไว้ก่อนแต่ได้ราชสมบัติขึ้น
 สิ่งนี้ ๆ ทั้งหมดย่อมกล่าวได้ว่า "เป็นกิจ
 ที่พระราชาทรงกระทำไว้" ดังนี้ได้ที่เดียว.

๔๕๒. สัจฉิกิริยาปตี โลกียสัจฉิกิริยา

โลกุตฺตรสัจฉิกิริยาติ เทวธา ภินฺนาปี
 โลกุตฺตราย ทสฺสนภาวนาวเสน เกทโต
 ติวธาว โหติ. ตตฺถ "ปรมสฺส ฌานสฺส
 ลากิมฺหิ วสิมฺหิ ปรมํ ฌานํ สจฺฉิกตํ

๔๕๒. คำว่า แม้สัจฉิกิริยา ความว่า

สัจฉิกิริยา แม้แยกออกเป็น ๒ อย่าง คือ
 โลกียสัจฉิกิริยา โลกุตรสัจฉิกิริยา แต่โดย
 ประเภทแล้วมี ๓ อย่างที่เกี่ยว โดยเป็น
 โลกุตรสัจฉิกิริยา เป็นทัสสนะและภาวนา.

คุณสุเลิศ-คุณวรรณิ โชติพันธ์วานนท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มยา^๑ตีอาทีนา นเยน อากตา ปจฺมชฺฌานาทีน
 ผุสฺสนา โลกียสัจฉิกิริยา นาม. ผุสฺสนาตี
 อธิกนฺตฺวา "อิหํ มยา อธิกนฺ"ตี ปจฺจกฺขโต
 ฌาณผุสฺเสน ผุสฺสนา. อิมเมว ทิ อตฺถิ
 สฺนุชาย "สัจฉิกิริยา ปณฺญาผุสฺสนญฺเฌน
 ฌาณนฺ"ตี^๒ อุกฺทิสิตฺวา "เย เย ธมฺมา
 สัจฉิกตา โทหนฺติ, เต เต ธมฺมา ผุสฺสิตา"^๓
 โทหนฺตี"ตี^๔ สัจฉิกิริยาย นิตฺเทโส วุตฺโต.

ในสัจฉิกิริยา ๒ อย่างนั้น การให้สัมผัสธรรม
 ทั้งหลายมีปฐมฌานเป็นต้น ที่มาแล้วโดยนัยว่า
 "เราเป็นผู้ได้ เป็นผู้ชำนาญปฐมฌาน เราได้
 ทำปฐมฌานให้แจ้ง แล้ว" ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่า
 โลกียสัจฉิกิริยา. คำว่า การให้สัมผัส คือ
 การที่บรรลุแล้ว ก็ได้ถูกต้องด้วยญาณผัสสะ
 โดยประจักษ์ว่า "สิ่งนี้เราได้บรรลุแล้ว"
 ดังนี้. จริงอยู่ เพราะหมายเอา อรรถา-
 ธิบายนี้แหละ ท่านพระสารีบุตร เถระจึงได้
 ยกขึ้นแสดงว่า "สัจฉิกิริยา ชื่อว่า ฌาณ โดย
 ความหมายว่าเป็นปัญญาที่สัมผัส" ดังนี้ แล้ว
 กล่าวนิเทศสัจฉิกิริยาไว้ว่า "ธรรมเหล่านี้
 เป็นอันภิกษุ กระทำให้แจ้งแล้ว, ธรรม
 เหล่านั้น ๆ ก็เป็นอันเธอได้สัมผัสแล้ว"
 ดังนี้.

๕ ๖

^๑ วิ. มทวาริภงฺค. ๑/๑๗๘, ๑๘๐.
^๒ ขุ. ป. ๓๑/๒.
^๓ ฉ. ผุสฺสิตา.
^๔ ขุ. ป. ๓๑/๒.

วสุทธรคค ป.ท. ๖-๒๖

คุณสุ เลิศ-คุณวรรณี โชติพันธ์วานนท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อปีจ อตุตสนฺตฺตานเณ อนุปฺปาเตตฺวาปิ
 เย ธมฺมา เกวลํ อปรปฺจฺเจเน ณาณเณ
 ณาตา, เต สจฺฉิกตา ว โทหนฺติ. เตเนว
 หิ "สพฺพํ ภิกฺขเว สจฺฉิกาตฺตพฺพํ, ภิกฺข
 ภิกฺขเว สพฺพํ สจฺฉิกาตฺตพฺพํ. จกฺขุํ ภิกฺขเว
 สจฺฉิกาตฺตพฺพนฺ"ติ^๑อาหิ วุตฺตํ.

อีกนัยหนึ่ง ธรรมเหล่านี้ แม้ว่าจะ
 พระโยคาวจร มิได้ทำให้เกิดขึ้นในสันดาน
 ของตน แต่รู้ด้วยญาณล้วน ๆ โดยไม่มีผู้อื่น
 เป็นปัจจัย, ธรรมเหล่านั้น ก็ชื่อว่า เป็น
 อันเธอได้ทำให้แจ้งแล้วเหมือนกัน. ก็เพราะ
 เหตุเช่นนั้นเอง พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ว่า
 "กุฎกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงควรทำให้แจ้ง,
 กุฎกรภิกษุทั้งหลาย, สิ่งทั้งปวงที่ควรทำให้
 แจ้งคืออะไร. กุฎกรภิกษุทั้งหลาย จักขุเป็นสิ่ง
 ที่ควรทำให้แจ้ง" ดังนี้ เป็นต้น.

อปรมฺปิ วุตฺตํ รูปํ ปสฺสฺสนฺโต
 สจฺฉิกโรติ. เวทนี ๗เปฯ วิญฺญาณํ ปสฺสฺสนฺโต
 สจฺฉิกโรติ. จกฺขุํ ชรามรณํ อมโตคฺคํ
 นิพฺพานํ ปสฺสฺสนฺโต สจฺฉิกโรตีติ. "เย เย
 ธมฺมา สจฺฉิกตา โทหนฺติ, เต เต ธมฺมา
 ผุสฺสิตา^๒ โทหนฺตี"ติ.^๓

ท่านพระสารีบุตรเถระ ได้กล่าวไว้
 แม้อีกข้อหนึ่งว่า พระโยคาวจรเมื่อเห็นรูป
 ก็ชื่อว่า ทำให้แจ้ง. เมื่อเห็นเวทนา ฯลฯ
 เมื่อเห็นวิญญาน ก็ชื่อว่าทำให้แจ้ง. เมื่อเห็น
 จักขุ ฯลฯ ชรา มรณะ พระนิพพานอันหยิ่ง
 ลงสู่อมตะ ก็ชื่อว่าทำให้แจ้ง. "ธรรม

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๕๐.

^๒ ฉ. ผุสฺสิตา.

^๓ ขุ. ป. ๓๑/๕๑.

เหล่าใด ๆ เป็นอันพระโยคาวจรกระทำ ให้แจ้งแล้ว, ธรรมเหล่านั้น ๆ ก็เป็นอัน เธอได้ถูกต้องแล้ว" ดังนี้.

ประมมกุกุชเณ ปน นิพพานทสฺสนํ ทสฺสนสัจฉิกิริยา, เสสมกุกุชเณสุ ภาวนา- สัจฉิกิริยาติ. ส่า ทูริธา อธิ อธิปฺเปตา. ตสฺมา ทสฺสนภาวนาวเสน นิพพานสฺส สัจฉิกิริยา อิมสฺส ฌานสฺส กิจฺจนฺติ เวทิตพฺพํ.

ส่วนการเห็นพระนิพพานในขณะ แห่ง ประมมรรค ชื่อว่า ทสฺสนสัจฉิกิริยา, การเห็น พระนิพพานในขณะแห่งมรรคที่เหลือ ชื่อว่า ภาวนาสัจฉิกิริยา ดังนี้. ในที่นี้ประสงค์เอา สัจฉิกิริยาทั้ง ๒ อย่างนั้น. เพราะฉะนั้น บัณฑิตจึงพึงทราบว่ การทำพระนิพพาน ให้แจ้ง ด้วยสามารถแห่งทสฺสนะ และภาวนา เป็นกิจแห่งญาณนี้.

๘๕๓. เทว ภาวนา อภิมตาติ ภาวนา ปน โลกียภาวนา โลกุตฺตรภาวนาติ เทวเยว อภิมตา. ตตฺถ โลกียานํ สีลสมาธิปัญฺณานํ อูปฺปาทํ, ตาหิ จ สนฺตानวาสนํ โลกียภาวนา. โลกุตฺตรานํ อูปฺปาทํ, ตาหิ จ สนฺตानวาสนํ โลกุตฺตรภาวนา. ตาสฺ อธิ โลกุตฺตรา อธิปฺเปตา. โลกุตฺตรานิ หิ สีลาหิณี จตฺตพฺพิธมฺเปตํ ฌานํ อูปฺปาเทติ.

๘๕๓. คำว่า ภาวนา กล่าวได้ว่ามี ๒ อย่าง ความว่า ก็ภาวนากล่าวได้ว่ามี ๒ อย่างเท่านั้น คือโลกียภาวนา และ โลกุตฺตรภาวนา. ในภาวนา ๒ อย่างนั้น การทำศีล สมาธิ และปัญญาที่เป็นโลกียะ ให้เกิดขึ้น, และการอบรมสันดานด้วยศีล สมาธิ และปัญญาที่เป็นโลกียะเหล่านั้น ชื่อว่า โลกียภาวนา. การทำศีล สมาธิ และปัญญา

คุณสุเลศ-คุณวรรณี ไชยพันธ์วานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บ.พ. ๖-๒๖

เตสํ สหชาติปัจจุยชาติตาย เตหิ จ สันตานิ ที่ เป็นโลกุตระให้เกิดขึ้น, และการอบรม
 วาเสตีติ โลกุตรภาวนาวสุส กิจจุนติ. สันตานิด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ที่ เป็น
 โลกุตระเหล่านั้น ชื่อว่า โลกุตรภาวนา.
 ในภาวนา ๒ อย่างนั้น ในที่ประสงคฺเอา
 โลกุตรภาวนา. ก็ญาณทั้ง ๔ อย่างนี้ย่อมทำ
 โลกุตรศีลเป็นต้นให้เกิดขึ้น. และพระ-
 อริยบุคคล ก็ย่อมอบรมสันตานิด้วยโลกุตรศีล
 เป็นต้นเหล่านั้น โดยภาวะที่โลกุตรศีล
 เป็นต้นเหล่านั้น เป็นปัจจัยมีสหชาติปัจจัย
 เป็นต้น เพราะเหตุนั้น โลกุตรภาวนาเท่านั้น
 จึงเป็นกิจแห่งมรรคญาณนั้น ฉะนั้นแล.

เอวํ :

ตามประการดังกล่าวมานี้ :

กิจจานิ ปริณฺหาทีนึ
 ยานึ วุตฺตานิ อภิสสมยกาเล
 ตานึ จ ยถาสภาเว
 ชานิตฺตพฺพานึ สพฺพานีติ.

พึงทราบกิจมีปริณฺหากิจ เป็นต้นทั้งหมด
 ที่ท่านกล่าวไว้ในเวลาที่ตรัสรู้ ตาม
 สภาวะแล.

คุณสุเลศ-คุณวรรณี โชติพันธ์วานนท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอตตาวตา จ "สี่เล ปติฏฺฐาย
 นโร สปญฺโณ จิตฺตํ ปญฺญณฺจ ภาวณฺฺติ
 เอวํ สรฺุเปเนว อากตาย^๑ ปญฺญาภาวนาย
 วิธานทสฺสนตฺถํ ยํ วุตฺตํ "มุลฎฺฐตา เทว
 วิสุทฺธิโย สมฺปาเทตฺวา สรฺิฎฺฐตา ปญฺจ
 วิสุทฺธิโย สมฺปาเทนฺเตน ภาเวตฺพพา"ติ,
 ตํ วิตุถาริตํ โทติ. กถํ ภาเวตฺพพาติ
 อยญฺจ ปโณท วิสุสฺชชิตฺติ.

ก็คำที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า "พระโยคา-
 วจร พึงทำวิสุทธิ ๒ อันเป็นมูล(รากเหง้า)
 ให้ถึงพร้อมแล้วพึงทำวิสุทธิ ๕ อันเป็นสร้ระ
 (ลำต้น)ให้ถึงพร้อม เจริญไปเถิด" ทั้งนี้
 เพื่อแสดงวิธีเจริญปัญญาอันมาแล้ว (ใน
 พระบาลี) โดยสรุปอย่างนี้ว่า "นระผู้มี
 ปัญญาตั้งในศีลแล้ว เจริญจิตและปัญญาอยู่"
 ทั้งนี้เป็นต้นใจ, คำนั้นข้าพเจ้าได้ขยายให้
 พิศดารแล้ว ด้วยคำพูดเพียงเท่านั้น. และ
 ปัญหาข้อที่ว่า จะพึงเจริญปัญญาได้อย่างไร
 นี้ ข้าพเจ้าก็ได้วิสีชนาแล้วแล.

อิติ สารุชนปามุชฺชตฺถาย กเต วิสุทฺธิมคฺเค
 ปญฺญาภาวนาธิกาเร
 ฃาณทสฺสนวิสุทฺธินิตฺเตโส นาม
 พาวีสติโม ปริจฺเจโท.

ปริ เณที่ ๒๒ ชื่อว่าญาณทัสสนวิสุตฺธินิตฺเต
 ในอธิการแห่งปัญญาภาวนา
 ในปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทฺธิมรรคที่ข้าพเจ้าแต่ง
 เพื่อความปราโมทย์แห่งสารุชน
 ด้วยประการฉะนี้.

^๑ ม. อากตาย.

คุณสุ เลิศ-คุณวรรณี โชติพันธ์วานนท์
 สร้าง ตันฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๒๓. ปญญาภาวนานิสันิทเทศ

อานิสัปปกาสนา

๘๕๔. ยมฺปน วุตฺตํ "ปญญาภาวนาย
โก อานิสัโส"ติ, ตตฺถ วทาม. อยฺมฺหิ
ปญญาภาวนา นาม อเนกสตันิสัสา. ตสฺสา
ทีฆนาปิ อทฺธนา น สุกฺรํ วิตุถารโต
อานิสัสํ ปกาเสตุํ. สงฺเขปโต ปนสฺสา
นานากิเลสวืทฺธํ, อริยผลรสาณฺภวํ,
นิโรธสมาปฺตคิสมายชฺชนสมตฺตตฺตา, อาหุเนยฺย-
ภาวาทิสัทฺธิ อํยํ อานิสัโส เวทิตฺพฺโพ.

๒๓. ปญญาภาวนานิสังสนิทเทศ

คำประกาศอานิสงส์

๘๕๔. ส่วนปัญหากรรมข้อใดที่ข้าพเจ้า
กล่าวไว้ว่า "อะไร เป็นอานิสงส์แห่งการ
เจริญปัญญา" ดังนี้, ข้าพเจ้าจะขอก้าวใน
ปัญหากรรมข้อนั้น. จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่าการ
เจริญปัญญานี้ มีอานิสงส์หลายร้อย. อันการ
จะประกาศอานิสงส์ แห่งการเจริญปัญญานั้น
โดยพิสดาร ไม่ใช่ทำได้ง่าย แม้ด้วยเวลา
อันยาวนาน. แต่ว่าโดยสังเขป การเจริญ-
ปัญญานี้ พึงทราบว่ามีอานิสงส์ดังต่อไปนี้คือ
กำจัดกิเลสต่าง ๆ ได้, ได้เสวยรสแห่ง
พระอริยผล, ความเป็นผู้สามารถในการเข้า
นิโรธสมาบัติ, สำเร็จความเป็นอาหุไนย-
บุคคล เป็นต้น.

คุณสมนึก-คุณสุธิดา สรรพากร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นานากิเลสวิหัตถ์สนกถา

กล่าวด้วยการกำจัดกิเลสต่าง ๆ

๘๕๕. ตตฺถ ยํ นามรูปปริจฺเจทโต
ปฏฺจาย สกฺกายทฺฐิจาทัณฺเฑ วเสน นานา-
กิเลสวิหัตถ์สนิ วุตฺตํ, อยํ โลกิกาย
ปณฺณภาวนาย อานิสฺโส. ยํ อริยมคฺคกฺขณ
สังโยชนาทัณฺเฑ วเสน นานากิเลสวิหัตถ์สนิ
วุตฺตํ, อยํ โลกุตฺตราย ปณฺณภาวนาย
อานิสฺโสติ เวทิตฺพฺโพ.

๘๕๕. ในอานิสงส์เหล่านั้น การกำจัด
กิเลสต่าง ๆ โดยเกี่ยวกับกิเลสมีสักกายทฺฐิ
เป็นต้น ที่ท่านกล่าวไว้ จับตั้งแต่ญาณกำหนด
นามรูปไป ไค, นี้ ฟังทราบว่าเป็นอานิสงส์
แห่งการเจริญปัญญาที่เป็นโลกียะ. การกำจัด
กิเลสต่าง ๆ โดยเกี่ยวกับกิเลสทั้งหลายมี
สังโยชน์เป็นต้น ที่ท่านกล่าวไว้ในขณะแห่ง
อริยมรรค ไค, นี้ฟังทราบว่าเป็น
อานิสงส์แห่งการเจริญปัญญาที่เป็นโลกุตระ.

ภิมเวคานุปติตา^๑

อสนิวํ สิลฺลจฺเจเย

วาญฺเวกสมฺมุจฺจิต

อรณฺณมิวํ ปาวโก.

อนฺธการํ วิย รวิ

สฺเตชฺชชฺชลมนฺทโล^๒

เป็นความจริงว่า ปัญญาที่พระ-

โยคาวจรทำให้เกิดมีขึ้นได้แล้ว ย่อม

กำจัดข้าย คือกิเลสที่ตกไปในสันดาน

เนื่อง ๆ ตลอดกาลนาน ที่จัดแจง

ความหายนะทิ้งปวงให้ เป็นคจสายฟ้า

ที่ฟาดลงมา ด้วยกำลังแรงนํากลัว

^๑ สกัลโล กัมมทินนเตน วิย ภิมเมน

ภยานเกน เวเคน สหสา ปติตาติ ฐีกา.

^๒ สรทกาลสมิทฺเตน อตฺตโน เตชสา

สมฺมุชฺชลมนฺทิกฺขมณฺทโลติ ฐีกา.

ที่มรุตตานุปัตติ

สพพานตถวิธายกั.

กิเลสขาลั ปณณา หิ

วิหัตถสยติ ภาวิตา

สนุทิจักมโต ชณณา

อานิสสมิมิ อิศ.

กำจัดภูเขาทิน ฉะนั้น กุจไฟป่าที่ลุกขึ้น
ด้วยกำลังลม กำจัดป่า ฉะนั้น กุจ
พระอาทิตย์ที่เป็นดวงโชติช่วง ด้วย
ไฟร้อนของตน กำจัดความมืดฉนั้น
บัดนี้พึงทราบอานิสงสนี้ ในปัญญา-
ภาวนานี้ โดยเป็นอานิสงสนที่พระ-
โยคาวจรพึงเห็นได้ด้วยตนเอง เถิด.

ผลสมาปัตติกถา

๔๕๖. อริยผลรसानุภวณนติ น เกวลณจ
กิเลสวิหัตถสนันเยว, อริยผลรसानุภวณนมิ
ปณณาภาวนาย อานิสโส. อริยผลนติ หิ
โสตาปัตติผลาหิ สามณณผลลั วุจจติ. ตสส
ทวิหากาเรหิ รसानุภวณั โหติ มกุกวีถียณจ
ผลสมาปัตติวเสน จ ปวตติยั. ตตฺรตสส
มกุกวีถียั ปวตติ ทสสิตาเยว.

กถาว่าด้วยผลสมาบัติ

๔๕๖. คำว่า ได้เสวยรสแห่ง-
อริยผล ความว่า ก็ไม่ใช่เพียงการกำจัด
กิเลสอย่างเดียวนั้น, แม้การได้เสวยรส
แห่งอริยผลก็เป็นอานิสงสน แห่งการเจริญ
ปัญญา. ก็แลสามัญผลมีพระโสตาปัตติผล
เป็นต้น ท่านเรียกว่า อริยผล. การเสวยรส
แห่งอริยผลนั้น ย่อมมิได้ช่วยอาการ ๒ คือ
ในคราวเป็นไปในมรรควิถี และในคราว
เป็นไปด้วยอำนาจแห่งผลสมาบัติ. ในอาการ

คุณสมนึก-คุณสุธิดา สรรพากร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ซึ่ง ๒ นั้น กราวที่อธิบายนั้นเป็นไปใน
มรรควิถี ข้าพเจ้าได้แสดงแล้วเทียว.

๘๕๗. อปิจ เย "สโยชนบุพพาน-
มคฺคเมว ผลํ นาม, น โภจโณ ธมฺโม
อตุฏฺฐิตี วทนฺติ, เกลสํ อุนฺนยตุฏฺฐิ อิทํ
สุตฺตมฺปิ ทสฺสเสตฺตพฺพํ : "กถํ ปโยค-
ปฏิบัติสฺสทฺธิปญฺญา ผลํ ฌานํ ? โสตาปตฺติ-
มคฺคกฺขณํ ทสฺสญฺเณ สมนฺมาทิสฺสุ
มิจฺฉาทิสฺสุชา วุจฺจติ, ททฺทวตฺตกฺกิลเสสฺสิ
จ ขนฺนุเชทฺธิ จ วุจฺจติ, พหิทฺธา จ
สพฺพนิมิตฺเตทฺธิ วุจฺจติ. ตํปโยค-
ปฏิบัติสฺสทฺธตฺตา อฺปนฺนชฺชติ สมนฺมาทิสฺสุ,
มคฺคสฺสเสตฺตํ ผลนฺน"ติ" วิตุถาเรตฺตพฺพํ.

๘๕๗. อนึ่ง อาจารย์เหล่าใดกล่าวว่า
"เพียงแต่การละสังโยชน์ได้เท่านั้น ก็ชื่อว่า
ผล, ทามีธรรมอะไร ๆ อย่างอื่น (ที่ชื่อว่า
ผล)ไม่" ดังนี้, เพื่ออันคล้ายตามอาจารย์
เหล่านั้น ก็พึงแสดงสูตรนี้ว่า : "ปโยค-
ปฏิบัติสฺสทฺธิปญฺญา (ปัญญาในอันระงับประโยค)
ชื่อว่า ผลญาณ อย่างไร ? ในขณะแห่ง
โสตปฏิบัติมรรค ธรรมชื่อว่าสมมาทิสฺสุ
เพราะมีสภาวะที่เห็น จึงออกจากมิจฉาทิสฺสุ
ย่อมออกจากกิลเลสทั้งหลาย ที่คล้ายตาม
มิจฉาทิสฺสุนั้นด้วย จากชั้นทั้งหลายด้วย จาก
นิमितทั้งปวงภายนอกด้วย. ธรรมคือสมมาทิสฺสุ
ย่อมเกิดขึ้น เพราะประโยชน์ระงับแล้ว นี้
เป็นผลแห่งมรรค" ดังนี้ (คือ)อันบัณฑิตควร
ขยายให้พิสดาร.

^๑ พ. ป. ๓๑/๑๐๒.

"จตุตทาโร อริยมกกา^๑ จตุตทาริ
จ สามณฺณผลานิ, อิม ฐมา อปฺปมาณา-
รุมฺมนา,^๒ มหคฺคโต ฐโม อปฺปมาณสฺส
ฐมฺมสฺส อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย"^๓ติ^๓
เอวมาทีนปิ เจตถ สาธกานิ.

๘๕๘. ผลสมาปัตติยํ ปวตฺตติสฺสสนฺตํ
ปนสฺส อิทํ ปณฺหากมฺมํ : กา ผลสมาปัตติ,
เก ตํ สฺมาปชฺชนฺติ, เก น สฺมาปชฺชนฺติ,
กสฺมา สฺมาปชฺชนฺติ, กถณฺจสฺสา สฺมาปชฺชนํ
โหติ, กถํ จานํ, กถํ วุฏฺฐจํ, กิ ผลสฺส
อนนฺตรํ, กสฺส จ ผลํ อนนฺตรนฺติ.

๘๕๙. ตตฺถ กา ผลสมาปัตติติ ยถา
อริยผลสฺส นิโรธเ อปฺปนา.

แม้คำทั้งหลายมีอย่างนี้ว่า "อริย-
มรรค ๔ สามัญผล ๔, ธรรมเหล่านี้ เป็น
อัปมาณารัมมณะ (มีอัปมาณธรรมเป็น
อารมณ์), มหคคตธรรม ย่อมเป็นปัจจัยโดย
อนันตรปัจจัยแก่อัปมาณธรรม" ดังนี้เป็นต้น
ก็เป็นสาธกในความข้อนี้ได้.

๘๕๘. ก็เพื่อแสดงความเป็นไปใน
ผลสมาบัติแห่งอริยผลนั้น จึงมีปัญหากกรรม
ดังต่อไปนี้ : อะไรคือผลสมาบัติ, ใคร
เข้าสมาบัตินั้นได้, ใครเข้าไม่ได้, เพราะ
เหตุไรจึงเข้า, ก็การเข้าผลสมาบัตินั้น จะมี
ได้อย่างไร, การยังอยู่มีได้อย่างไร, การ
ออกมีได้อย่างไร, อะไรมีในลำดับแห่งผล,
และผลมีในลำดับแห่งอะไร ดังนี้.

๘๕๙. ในปัญหากกรรมเหล่านั้น คำว่า
อะไรคือผลสมาบัติ เฉลยว่า ได้แก่ ความ
แนบแน่นอยู่ในนิโรธแห่งอริยผล.

^๑ ฉ. มคฺคา.

^๒ อภิ. สํ. ๓๔/๓๔๖.

^๓ อภิ. ป. ๔๑/๔๓๑.

๘๖๐. เก ค สมาปชฺชนติ, เก น
สมาปชฺชนตี สพเพปิ ปุถุชฺชนา น
สมาปชฺชนติ. กสฺมา ? อนธิกตตฺตา.
อริยา ปน สพเพปิ สมาปชฺชนติ. กสฺมา ?
อนธิกตตฺตา. อุปริมา ปน เหฏฺฐิมิ น
สมาปชฺชนติ ปุคฺคสฺนฺตรภาวฺปกมเนน
ปฏิบัติสฺสทฺตฺตา. เหฏฺฐิมา จ อุปริมิ,
อนธิกตตฺตา. อตุตโน อตุตโนเยว ปน
ผลิ สมาปชฺชนตี อิทเมตฺถ สนฺนิฏฺฐานิ.

๘๖๐. กล่าว ใคร เข้า สมาบัติ นั้น ได้,
ใคร เข้า ไม่ได้ เฉลย ว่า ปุถุชน แม้ ทุกคน เข้า
ไม่ได้. เพราะ เหตุ ไร ? เพราะ ยัง ไม่ บรรล.
ส่วน พระ อริยบุคคล แม้ ทุก จำ พวก ย่อม เข้า ได้.
เพราะ เหตุ ไร ? เพราะ ได้ บรรล แล้ว.
แต่ ว่า พระ อริยบุคคล ชั้น สูง ย่อม ไม่ เข้า
ผล สมาบัติ ชั้น ต่ำ เพราะ ผล สมาบัติ ชั้น ต่ำ นั้น
ระงับ ไป แล้ว โดย การ เข้า ถึง ความ เป็น
บุคคล อื่น. และ พระ อริยบุคคล ชั้น ต่ำ ก็ ย่อม
ไม่ เข้า ผล สมาบัติ ชั้น สูง เพราะ ยัง ไม่ ได้
บรรล. แต่ ว่า พระ อริยะ ะ ทั้ง หลาย ย่อม จะ เข้า
ผล สมาบัติ ของ ตน ของ ตน เท่านั้น นี้ เป็น ข้อ
สันนิษฐาน ใน ปัญหา กรรม ชั้น นี้.

เกจิ ปน "โสตาปนฺนสภากามิโนปิ
น สมาปชฺชนติ, อุปริมา เทวเยว
สมาปชฺชนตี" ติ วทฺติ. อิทฺถ เนลล การณ
เอเต หิ สมาธิสฺมิ ปริปุรฺการิโนติ. ค
ปุถุชฺชนสฺสาปี อตุตนา ปฏิทฺทฺโถ โลกิยสมาธิ-
สมาปชฺชนโต อการณเมว. ก เจตฺถ

ส่วน อาจารย์ บาง พวก กล่าว ว่า "แม้
พระ โสคาบัน และ พระ สภากามี ก็ เข้า ไม่ได้,
พระ อริยบุคคล ชั้น สูง ๒ จำ พวก เท่านั้น
เข้า ได้" ดังนี้. และ นี้ เป็น เหตุผล ของ
อาจารย์ บาง พวก เหล่านั้น ว่า เพราะ ว่า
พระ อริยบุคคล ชั้น สูง เหล่านั้น เป็น ผู้ กระทำ ให้

การณาการณจันตายน. นนุ ปาฬิยัเยว บริบูรณ์ในสมาธิดังนี้. คำนั้นหาเหตุผลมิได้
 วุคฺติ : "กตเม ทส โคตรภูมมา เลยเทียว เพราะแม้แต่ปุถุชนก็มีการเข้า
 วิปัสสนาวเสน อุปปชฺชนฺติ. โสคาปตฺติมคฺค- โลกียสมาธิ ที่ตนได้แล้วได้. ก็ประโยชน์
 ปฏิลาภตฺตถาย อุปปาหิ ปวตฺติ ฯเปฯ อะไรด้วยการคิดว่า มีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผล
 อุपायाสี พหิทฺธา สงฺขารนิมิตฺติ อภิกฺขุยฺยตีติ ในการเข้าผลสมาบัติได้นี้แล้ว. ในพระบาลี
 โคตรภฺ. โสคาปตฺติผลสมาปตฺตถาย ก็ได้กล่าวแล้วมิใช่หรือว่ : "โคตรภูมธรรม
 สกฺทาคามิมคฺคิ ฯเปฯ อรหตฺตผล- ๑๐ ประการอะไรบ้าง ย่อมเกิดขึ้นด้วย
 สมาปตฺตถาย สฺสณฺตวิหารสมาปตฺตถาย อำนางแห่งวิปัสสนา. ชื่อว่า โคตรภฺ เพราะ
 อนิมิตฺตวิหารสมาปตฺตถาย อุปปาหิ ฯเปฯ อรรถว่า กรอบงำอุปาทะ ปวัตตะ ฯลฯ
 พหิทฺธา สงฺขารนิมิตฺติ อภิกฺขุยฺยตีติ โคตรภฺ"ติ? อุปายาส สังขารนิมิตถายนอก เพื่อประโยชน์
 ตสฺมา สพฺเพปิ อริยา อตฺตโน อตฺตโน แก่การได้ซึ่งโสคาปตฺติมรรค. ชื่อว่า โคตรภฺ
 ผลิ สมาปชฺชนฺตีติ นิฏฺฐเมตฺถ กนฺตพฺพิ. เพราะอรรถว่า กรอบงำอุปาทะ ฯลฯ
 สังขารนิมิตถายนอก เพื่อประโยชน์แก่การ
 เข้าโสคาปตฺติผลสมาบัติ... เพื่อประโยชน์แก่
 การได้ซึ่งสกฺทาคามิมรรค... เพื่อประโยชน์
 แก่การ เข้าสกฺทาคามิผลสมาบัติ... เพื่อ
 ประโยชน์แก่การได้ซึ่งอนาคามิมรรค... เพื่อ
 ประโยชน์แก่การ เข้าอนาคามิผลสมาบัติ...

^๑ ข. ป. ๓๑/๔๘.

เพื่อประโยชน์แก่การได้ ซึ่งอรรถมรรค...
 เพื่อประโยชน์แก่การเข้าอรรถผลสมบัติ...
 เพื่อประโยชน์แก่สัญญาวิหารสมบัติ เพื่อ
 ประโยชน์แก่นิมิตตวิหารสมบัติ" ดังนี้.
 เพราะฉะนั้น ก็พึงถึงการตัดสินใจในเรื่องนี้
 ว่า พระอริยบุคคลแม้ทุกจำพวก ย่อมเข้า
 ผลสมบัติของตน ๆ ดังนี้เถิด.

๘๖๑. กสุมา สมาปชฺชนตีติ ทิกฺขุจธมฺ-
สุขวิหารตฺถิ. ยถา หิ ราชา รชฺชสุขิ,
เทวตา ทิวฺพสุขมฺภวณฺตี, เอว อริยา
"อริยํ โลกุตฺตรสุขมฺภวิสฺสามา"ติ อทฺธาน-
ปริจฺเจทํ กตฺวา อิจฺฉิตฺติจฺฉิตฺกฺขณเณ ผลสมาปตฺติ
สมาปชฺชนตี.

๘๖๑. คำว่า เพราะเหตุไรจึงเข้า
ความว่า ย่อมเข้าเพื่อการอยู่เป็นสุขใน
อภิปหานี้. เปรียบเหมือนว่า พระราชา ย่อม
 เสวยสุขในราชสมบัติ, เทวดาย่อมเสวย
 ทิพยสุข ฉันทิ, พระอริยบุคคลทั้งหลายคิดว่า
 "เราจักเสวยอริยโลกุตตรสุข" ดังนี้ แล้ว
 ก็ทำการกำหนดเวลา เข้าผลสมบัติในทุก ๆ
 ขณะที่ต้องการ ฉะนั้น.

๘๖๒. กถฺตฺตสฺสา สมาปชฺชนํ โหติ,
กถํ จํ, กถํ วฺภูจํ นฺตี ทฺวี่ ทาว
อากาเรหิ อสุสํ สมาปชฺชนํ โหติ :
นิพฺพานโต อณฺตสฺส อารมฺมณฺสฺส อมฺนสิการา

๘๖๒. คำว่า การเข้าผลสมบัตินั้นจะ
มิได้อย่างไร, การยังอยู่มิได้อย่างไร,
การออกมิได้อย่างไร เฉลยว่า ก่อนอื่น
 พึงทราบว่า การเข้าผลสมบัตินั้น ย่อมมิได้

คุณสมนึก-คุณสุธิดา สรรพากร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิพพานสุส จ มนสิการา. ยถา "เทว โดยอาการ ๒ คือ : เพราะการไม่ใส่ใจ
 โข อาวุโส ปจฺจยา อนิมิตฺตาย ถึงอารมณ์อื่นจาก พระนิพพาน ๑ เพราะการ
 เจโตวิมุตติยา สมาปตฺติยา สพฺพนิมิตฺตानนฺจ ใส่ใจถึงพระนิพพาน ๑. เหมือนอย่างที่ท่าน
 อมฺมสิกาโร อนิมิตฺตาย จ ธาตุยา กล่าวไว้ว่า "คุณของท่านผู้มีอายุ ปัจจัยเพื่อ
 มนสิกาโร"ติ? การเข้าอนิมิตตาเจโตวิมุตติ มี ๒ อย่างแล
 คือ การไม่ใส่ใจถึงนิमितทั้งปวง ๑ การ
 ใส่ใจถึงธาตุอันทานิมิตมิได้ ๑" ดังนี้.

๘๖๓. อภัย ปเนตฺถ สมาปชฺชนกฺขโม^๑
 ผลสมาปตฺตคฺคฺกเณ ทิ อริยสาวเกณ
 รโหคเตน ปฏิสลฺลีเนน อุทฺทยพฺพยาทิวเสน
 สงฺขารธา วิปสฺสิตพฺพา^๒ ตสฺส ปวตฺตทานุพฺพ-
 วิปสฺสนสฺส สงฺขารารมฺมณโกตฺตรภุณฺณานนฺตรํ
 ผลสมาปตฺตทิวเสน นิโรธเ จิตฺตํ อปฺเปติ.
 ผลสมาปตฺตนิมนฺตาย เจตฺถ เสชฺสสาปิ
 ผลเมว อฺปฺปชฺชติ, น มคฺโค.

๘๖๓. ส่วนต่อไปนี้เป็นลำดับการเข้า
 ผลสมาบัตินี้. ก็พระอริยสาวก ผู้มีความต้อง
 การด้วยผลสมาบัติ พึงเป็นผู้หลักเริ่มไปในที่
 ลับ พิจารณาเห็นแจ้งสังขารทั้งหลาย ด้วย
 สามารถแห่งวิปัสสนาญาณ มีอุทฺทยพฺพญาณ
 เป็นต้น. จิตของพระอริยสาวกผู้มีวิปัสสนา-
 ญาณเป็นไปตามลำดับนั้น ย่อมแนบแน่นใน
 นิโรธ โดยเกี่ยวกับเป็นผลสมาบัติ ในลำดับ

^๑ ม. ม. ๑๒/๕๔๓.

^๒ ม. สมาปชฺชนกฺขโม.

^๓ ส. ม. ปสฺสิตพฺพา.

แห่งโคตรภูญาณซึ่งมีสังขารเป็นอารมณ์. ก็แล ในการเข้าผลสมาบัตินี้ ผลเท่านั้นย่อมเกิดขึ้นแก่พระอริยสาวก แม้ว่าเป็นพระเสกขะ เพราะความที่พระอริยสาวกนั้น มีใจน้อมไปในผลสมาบัติ, มรรคทาเกิดขึ้นไม่.

เย ปน วทนฺติ "โสตาปนโน 'ผลสมาปัตติ สมาปชฺชิสฺสามี'ติ วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา สกทาคามี โหติ, สกทาคามี จ อนาคามี"ติ, เต วตฺตพฺพา "เอวํ สติ อนาคามี อรทา ภวิสฺสติ, อรทา ปจฺเจกพฺพุโธ, ปจฺเจกพฺพุโธ จ พฺพุโธ"ติ. ตสฺมา น กิณฺจิ เอคํ, ปาฬิวเสเนว จ ปฏิภินฺตฺตุนฺตีปิ น กเหตุพฺพํ. อิทเมว ปน กเหตุพฺพํ, เสชฺชสาปิ ผลเมว อุปฺปชฺชติ, น มกฺโก. ผลณฺจสฺส สเจ อนเนน ปจฺมชฺฌานิกโก มกฺโก อธิคโต โหติ, ปจฺมชฺฌานิกเมว อุปฺปชฺชติ. สเจ ทุตฺติยาทีสุ อณฺณตรชฺฌานิกโก, ทุตฺติยาทีสุ อณฺณตรชฺฌานิกเมวาติ. เอวํ ทาวสฺสา สมาปชฺชนํ โหติ.

ส่วนอาจารย์เหล่าใด กล่าวว่า "พระโสตาปนิกคิดว่า 'เราจักเข้าผลสมาบัติ' ดังนี้ แล้วตั้งวิปัสสนา ย่อมสำเร็จเป็นพระสกทาคามีได้, และพระสกทาคามี ก็ย่อมสำเร็จเป็นพระอนาคามีได้" ดังนี้, ควรกล่าวกับอาจารย์เหล่านั้นว่า "เมื่อเป็นอย่างนี้ พระอนาคามีก็จักสำเร็จเป็นพระอรหันต์, พระอรหันต์ก็จักสำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า, และพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็จักสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้นะ" ดังนี้. เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรถือเอาคำนั้นของอาจารย์เหล่านั้น สักหน่อยหนึ่ง และท่านก็ปฏิเสธแล้วด้วยสามารถแห่งพระบาลีนั้นทีเดียว แม้เพราะเหตุนี้จึงไม่ควรถือ

คุณสมนึก-คุณสุธิดา สรรพากร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิมรรค บ.พ. ๖-๒๗

เอา. แต่ควรถือเอาคำนี้เท่านั้น ว่า ผล
 เท่านั้นย่อมเกิดขึ้นแก่พระอริยสาวก แม้
 เป็นพระเสกขะ, มรรคหาเกิดขึ้นไม่. อนึ่ง
 ถ้าหากว่ามรรค ที่ท่านบรรลुเป็นปฐมฌานิกะ
 ผลที่เป็นปฐมฌานิกะเท่านั้น ย่อมเกิดขึ้นแก่
 ท่าน. ถ้าหากว่ามรรคที่ท่านบรรลु เป็น
 ทุคตฌานิกะเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง,
 ผลก็ย่อมเป็นทุคตฌานิกะเป็นต้น อย่างใด
 อย่างหนึ่งเหมือนกันแล. การเข้าผลสมบัติ
 นั้น ย่อมมีได้ตามประการดังกล่าวมานี้ก่อน.

๘๖๔. "ตโย โข อาวุโส ปจฺจยา
 อนิมิตฺตตาย เจโตวิมุตฺตติยา จิตฺติยา
 สพฺพนิมิตฺตทานณฺจ อมนสิกาโร, อนิมิตฺตตาย
 จ ธาตุยา มนสิกาโร, ปุพฺเพ จ
 อภิสงฺขาร๑"ติ วจนโต ปนสฺสสา ตีหากาเรหิ
 ฌานํ โหติ. ตตฺถ ปุพฺเพ จ อภิสงฺขาร๑ติ
 สમાปตฺติโต ปุพฺเพ กาลสปริจฺเจโท.
 "อสุกฺกสมิ นาม กาลे ภูจฺหิสฺสสามิ"ติ

๘๖๔. ส่วนการยังอยู่แห่งผลสมบัตินั้น
 ย่อมมีได้โดยอาการ ๓ ตามคำพูดที่ว่า "อภิส
 ษานผู้มีอายุ ปัจจัยเพื่อความตั้งอยู่แห่ง
 เจโตวิมุตติอันทานิมิตติได้มี ๓ อย่าง แล คือ
 การไม่ใส่ใจถึงนิมิตทั้งปวง ๑, การใส่ใจถึง
 ธาตุอันทานิมิตติได้ ๑ อภิสงขารในกาลก่อน
 ๑" ดังนี้. ในคำเหล่านั้น คำว่า อภิสงขาร
ในกาลก่อน ได้แก่ การกำหนดเวลาก่อน-

๑ ม. ม. ๑๒/๕๔๔.

ปริจฺฉินฺนตฺตา หิสฺส^๑ ยาว โส กาโล
นาคจฺฉติ, ตาว ฐานํ โหติ. เอวมสฺสา
ฐานํ โหตีติ.

เข้า. จริงอยู่ เพราะได้กำหนดไว้ว่า "เรา
จักออกในกาลนั้น" ทั้งนี้ ท่านจึงมีการยังอยู่
ตราบเท่าที่ยังไม่ถึงเวลา(ออก)นั้น. การ-
ยังอยู่แห่งผลสมาบัตินี้ย่อมมีได้ ตามประการ
ดังกล่าวมานี้แล.

๘๖๕. "เทว โข อาวุโส ปจฺจยา
อนิมิตฺตตาย เจโตวิมุตฺตียา ฐฺฏานาย
สพฺพนิมิตฺตานนฺจ มนสิกาโร, อนิมิตฺตตาย
จ ธาตุยา อมนสิกาโร"^๒ วจนฺโต ปนสฺสา
ทฺวีหากาเรหิ ฐฺฏานํ โหติ. ตตฺถ
สพฺพนิมิตฺตานนฺติ รูปนิมิตฺตเวทนาสนฺถา-
สงฺขารวิญฺญาณนิมิตฺตานํ. กามนฺจ น
สพฺพาเนเวตานิ เอกโต มนสิกาโรติ
สพฺพสงฺกาทิกวเสน ปเนตํ วุคฺคํ. ตสฺมา
ยํ ภวฺจฺจสฺส อารมฺมณํ โหติ, ตํ มนสิกาโรโต
ผลสมาปตฺติโต ฐฺฏานํ โหตีติ. เอวมสฺสา
ฐฺฏานํ เวทิตฺทหํ.

๘๖๕. ส่วนการออกจากผลสมาบัตินี้
มีได้โดยอาการ ๒ ตามคำพูดว่า "คุณของท่าน
ผู้มีอายุ บังคับเพื่อการออกจากเจโตวิมุตติ
อันหา นิมิตมิได้มี ๒ อย่าง แล คือ การใส่ใจ
ถึงนิมิตทั้งปวง ๑, การไม่ใส่ใจถึงธาตุอันหา
นิมิตมิได้ ๑" ทั้งนี้. ในคำเหล่านั้น คำว่า
นิมิตทั้งปวง ได้แก่ รูปนิมิต เวทนานิมิต
สัญญา นิมิต สังขารนิมิต วิญฺญาณนิมิต.
พระอริยะยอมใส่ใจ ถึงนิมิตทั้งปวงเหล่านี้
พร้อมกันมิได้ ก็จริง แต่ทว่า คำนี้ ท่าน
กล่าวไว้โดยเกี่ยวกับเป็นคำที่สงเคราะห์เอา
นิมิตได้ทั้งหมด. เพราะฉะนั้น นิมิตใดเป็น

^๑ ฉ. หิสฺสา.
^๒ ม. ม. ๑๒/๕๔๔.

คุณสมนึก-คุณสุธิดา สรรพากร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธรคค บ.ท. ๖-๒๒

อารมณ์ของภวังค์, เมื่อพระโยคาวจรใส่ใจถึงนิมิตนั้น (คือทำนิมิตนั้นให้เป็นอารมณ์แห่งจิต) ก็ย่อมมีการออกจากผลสมาบัติแล. พึงทราบการออกจากผลสมาบัตินี้ ตามประการดังกล่าวมานี้.

๘๖๖. ก ผลสส อนนตริ, ภสส จ
ผล อนนตรนติ ผลสส ตาว ผลเมว วา
อนนตฺร โหติ, ภวํกํ วา. ผลํ ปน อตฺถิ
มคฺคานนตฺร, อตฺถิ ผลานนตฺร, อตฺถิ
โคตฺตฺรภูอนนตฺร, อตฺถิ เนวสณฺญา-
นาสณฺญาตนา นนตฺร. ตตฺถ มคฺควิถียํ
มคฺคานนตฺร, ปุริมสฺส ปุริมสฺส ปจฺฉิมํ
ปจฺฉิมํ ผลานนตฺร. ผลสมาปตฺตีสสุ ปุริมํ
ปุริมํ โคตฺตฺรภูอนนตฺร. โคตรภวติ เจตฺถ
อนุโลมํ เวทิตพฺพํ. วุตฺตถเนหตํ ปญฺจาเน :
"อรหโต อนุโลมํ ผลสมาปตฺตียา
อนนตฺรปจฺจเยน ปจฺจโย? เสชานํ อนุโลมํ

๘๖๖. คว่า อะไรมีในลำคับหำงผล,
และผลมีในลำคับหำงอะไร เฉลยว่า ก่อนอื่น
ผลนั้นแหละ หรือภวังค์ย่อมมีในลำดับแห่งผล.
ก็ผลที่มีในลำดับมรรค ก็มี, ผลที่มีในลำดับผล
ก็มี, ผลที่มีในลำดับโคตรภู ก็มี, ผลที่มีใน
ลำดับแห่งเนวสณฺญานาสณฺญาตนะ ก็มี.
ในบรรดาผลเหล่านั้น ผลในมรรควิถี เป็นผล
ที่มีในลำดับมรรค. ผลที่มีหลัง ๆ ผลก่อน ๆ
เป็นผลมีในลำดับผล. ในผลสมาบัติวิถี
ผลก่อน ๆ มีในลำดับโคตรภู. ก็คำว่า
โคตรภวติ ในที่นี้พึงทราบว่าได้แก่อนุโลม.
เป็นความจริงว่า ในปกรณ์ปฏิฐาน ตรีศกานี้

๑ อภี. ป. ๔๐/๑๖๓.

ผลสมาบัติยา อนุตรปัจเจก เยน ปัจเจกโย"ติ? ใไว้ว่า : "อนุโลมย่อมเป็นปัจจัยโดยอนันตร-
 เยน ผเสณ นิโรธา ฐฏฐานํ โหติ, ตํ ปัจจัยแก่ผลสมาบัติของพระอรหันต์. อนุโลม
 เวนสญญานาสญญายทนานนุตรนุติ. ตตถ ย่อมเป็นปัจจัย โดยอนันตรปัจจัยแก่ผลสมาบัติ
 รเปตฺวา มคฺควีถียํ อุปฺปนฺนํ ผลํ, อวเสสํ ของพระเสกขะ" ดังนี้. การออกจากนิโรธ
 สหฺมํ ผลสมาบัติวิเสณ ปวตฺตํ นาม. ย่อมมีได้ด้วยผลใจ, ผลนั้นชื่อว่ามีในลำดับ
 เอวเมตํ มคฺควีถียํ ผลสมาบัติยํ ภา แห่งเนวสญญานาสญญายทนะ ฉะนํ แล.
 อุปฺปชฺชนวเสณ. ในบรรดาผลเหล่านั้น ยกเว้นผลที่เกิดขึ้นใน
 มรรควิถีเสีย ผลที่เหลือทั้งหมดชื่อว่า เป็นไป
 ด้วยสามารถแห่งผลสมาบัติ. ผลนั้นชื่อว่า เป็น
 ไปด้วยอำนาจความเกิดขึ้น ในมรรควิถีบ้าง
 ในผลสมาบัติบ้าง ตามประการดังกล่าวมานี้.

ปฏิบัติสฤษุทธธรมํ
 อมตารมฺมณํ สุภํ
 วนุตโลกามิสํ สนนํ
 สามณฺณผลมุตฺตมํ.
 โอชานุเทนํ สุจินา
 สุขเณ อภิสนฺนํ

ผลนี้จักว่า เป็นสามัญผลอันสูงสุด
 ระจับความคั่นรณได้แล้ว มีอมตธรรม
 เป็นอารมณ์ งดงาม กายโลกามิสได้
 สงบอยู่ ชุ่มชื่นด้วยความสุขที่สะอาด
 มีโอชะ ซึ่งเป็นความสุขอมตะอันหวาน
 ยิ่งกว่าน้ำหวาน ปานประหนึ่งน้ำผึ้ง

๑ อภ. ป. ๔๐/๑๖๔.

คุณสมนึก-คุณสุธิดา สรรพากร
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เยน สาคาตีสาคเตน
 อมเตน มคฺฐํ วยิ.
 ตํ สุขนฺตสฺส อริยสฺส
 รสภูตมฺนุตฺตรํ
 ผลสฺส ปณฺณํ ภาเวตฺวา
 ยสฺมา วินฺทติ ปณฺธิโต.
 ตสฺมา อริยผลสฺเสตํ
 รसानุภาวนํ อิธ
 วิปสฺสนาภาวนาย
 อานิสฺสโสติ วุจฺจติ.

เพราะบังเกิดเจริญปัญญา จึงได้รับสุข
 อันยอดเยี่ยม ซึ่งเป็นรสแห่ง-
 อริยผลนั้นได้ ฉะนั้น การได้เสวยรส
 แห่งอริยผลนี้ จึงกล่าวได้ว่าเป็น
 อานิสงส์แห่งการเจริญวิปัสสนา ใน
 อธิการแห่งปัญญาภาวนา นี้.

นิโรธสมาปตติกถา

กล่าวด้วยนิโรธสมาบัติ

๘๖๗. นิโรธสมาปตฺติสฺมาปชฺชน-
สมตฺตคาคติ น เกวลณฺจ อริยผล-
 รसानุภาวนํเยว, อยมฺปน นิโรธสมาปตฺติยา
 สฺมาปชฺชนสมตฺตคาคาปิ อิมิสฺสา ปณฺณภาวนาย
 อานิสฺสโสติ เวทิตฺตพฺพา.

๘๖๗. คำว่า ความเป็นผู้มีควา
สามารถในการเข้านิโรธสมาบัติ ความว่า
 ไม่ใช่แต่การได้เสวยรส แห่งอริยผล
 อย่างเดียวเท่านั้น, ทว่าแม้ความเป็นผู้มี
 ความสามารถในการเข้านิโรธสมาบัตินี้ ก็พึง
 ทราบว่า เป็นอานิสงส์แห่งการเจริญปัญญานี้.

คุณสมนิก-คุณสุธิตา สรรพากร
 สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตฺถริทํ นิโรธสมาปตฺติยา วิภาวนตฺถํ ในคำว่า มีความสามารถในการเข้า
 ปฏฺหาภมฺมํ : กา นิโรธสมาปตฺติ, เก ตํ นิโรธสมาบัติ นั้น นี้เป็นปัญหากรรมเพื่อจะ
 สมาปชฺชนฺติ, เก น สมาปชฺชนฺติ, กตฺถ ทำให้แจ่มแจ้งเรื่องนิโรธสมาบัติ : อะไรคือ
 สมาปชฺชนฺติ, กสฺมา สมาปชฺชนฺติ, นิโรธสมาบัติ, ใครเข้านิโรธสมาบัตินั้นได้,
 กถญฺจสฺสา สมาปชฺชนํ โหติ, กถํ ฐานํ, กถํ ใครเข้าไม่ได้, เข้าในที่ไหน, เพราะ
 วุฏฺฐานํ, วุฏฺจิสฺส กิณฺนิณฺนํ จิตฺตํ โหติ, เหตุไรจึงเข้า, อนึ่ง การเข้านิโรธสมาบัติ
 มตฺสฺส จ สมาปนฺนสฺส จ โภ วิเสโส, นั้นมีได้อย่างไร, การยับยั้งอยู่มีได้อย่างไร,
 นิโรธสมาปตฺติ ก็ สงฺขตา อสงฺขตา การออกมีได้อย่างไร, ท่านผู้ออกจากนิโรธ
 โลกิยา โลกุตฺตรา นิปฺพณฺนา อนิปฺพณฺนาติ. มีใจน้อมไปในอะไร, คนตายกับคนผู้เข้า
 นิโรธสมาบัติ มีอะไร เป็นข้อแตกต่างกัน,
 นิโรธสมาบัติเป็นสังขตะหรืออสังขตะ เป็น
 โลกิยะหรือโลกุตระ เป็นนิปผันนะหรือ
 อนิปผันนะ.

๘๖๘. ตตฺถ กา นิโรธสมาปตฺติ ยา ๘๖๘. ในปัญหากรรมเหล่านั้น คำว่า
 อนุปฺพหฺนินิโรธวเสน จิตฺตเจตฺสิกานํ ฐมฺมานํ นิโรธสมาบัติคืออะไร ความว่า การที่ธรรม
 อปฺปวตฺติ. เก ตํ สมาปชฺชนฺติ, เก น ทั้งหลายคือจิตและเจตสิกไม่เป็นไป โดย
สมาปชฺชนฺติ สพฺเพ ปุชฺชชฺนา เกี่ยวกับนิโรธตามลำดับ. คำว่า ใครเข้า
 โสตาปนฺนสฺสทาทคามิโน สุกฺขวิปสฺสกา จ นิโรธสมาบัตินั้นได้, ใครเข้าไม่ได้ ความว่า
 อนาคตคามิโน, อรหนฺโต น สมาปชฺชนฺติ. ปุชฺชนแม้ทุกคน พระโศกายน พระสกทากามี

คุณสมนึก-คุณสุธิดา สรรพากร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทธรวรรค บ.พ. ๖-๒๒๗

อฏฺฐสมาปคฺคิตลาภิโน ปน อนาคตานิ จ
 ชีณาสวา จ สมาปชฺชนฺติ. "ทฺวีหิ พลฺเลหิ
 สมฺนฺนาคคตฺตทา ตโย จ สงฺขารานํ
 ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา โสฬสฺหิ ญาณจฺริยาหิ นวหิ
 สมาธิจฺริยาหิ วสีภาวตาปญฺญา นิโรธ-
 สมาปคฺคิยา ญาณํ^๑ หิ วุคฺคํ. อญฺญ
 สมฺปทา จ เปตฺวา อฏฺฐสมาปคฺคิตลาภิโน
 อนาคตานิชีณาสเว อญฺเณสํ นคฺคิ. ตสฺมา
 เตเยว สมาปชฺชนฺติ, น อญฺเณ.

และพระอนาคามีกับพระอรหันต์ ผู้เป็น
 สุขวิปัสสก ย่อมเข้าไม่ได้. ส่วนพระ-
 อนาคามี และพระชีณาสพผู้ได้สมาบัติ ๘ ย่อม
 เข้าได้. เพราะท่านกล่าวไว้ว่า "ปัญญา
 ในความเป็นวสีด้วยญาณจฺริยา ๑๖ ด้วย
 สมาธิจฺริยา ๘ เพราะความประกอบพร้อม
 ด้วยผละ ๒ และเพราะระงับสังขาร ๓ ได้
 ชื่อว่า นิโรธสมาปคฺคิตญาณ" ดังนี้. ก็สัมปทานี้
 เว้นพระอนาคามี และพระชีณาสพ ผู้ได้
 สมาบัติ ๘ แล้ว. คนอื่นห้ามไม่. เพราะฉะนั้น
 พระอนาคามีและพระชีณาสพผู้ได้สมาบัติ ๘
 เท่านั้น ย่อมเข้าได้, คนอื่นหาเข้าได้ไม่.

๘๖๘. กตมานิ ปเนตฺถ เทว พลานิ
 ฯเปฯ กตมา วสีภาวตาติ น เอตฺถ
 กิณฺจิ อเมฺหฺหิ วคฺคทฺพํ อคฺคิ, สพฺพมิตฺ
 เอตสฺส อุตฺเทสสฺส นิตฺเทเส วุคฺคเมว.
 ยถา :

๘๖๘. ในคำถามที่ว่า ก็ในพระบาลีนี้
 ผละ ๒ เป็นใจน ฯลฯ ความเป็นวสีเป็นใจน
 ดังนี้. ไม่มีคำที่ข้าพเจ้าจะต้องกล่าวอะไร ๆ,
 คำทั้งหมดนี้ ท่านพระสารีบุตร เถระได้กล่าว
 แล้ว ในการแสดงไขอุเทศนี้แล้วเทียว.
 เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า :

^๑ พ. ป. ๓๑/๒.

ทวิหิ พลหิ เทว พลานิ
 สมถพล วิปัสสนาพล. กตม สมถพล ?
 เนกขัมมวเสน จิตฺตสุเสกฺกคฺคา
 อวิกฺเขโป สมถพล. อพฺยาปาทวเสน
 อาโลกสฺสณฺณวเสน อวิกฺเขวเสน
 ฯเปฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสีอสฺสาสวเสน
 ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสีปสฺสาสวเสน
 จิตฺตสุเสกฺกคฺคา อวิกฺเขโป สมถพล.
 สมถพลนฺติ เกนตฺเถน สมถพล ?
 ปจฺมชฺฌาเนน นีวรเณ น กมฺปตฺตี
 สมถพล. ทุคฺคิชฺฌาเนน วิตกฺกวิจาเร
 ฯเปฯ เนวสฺสณฺณานาสฺสณฺณายทณ-
 สฺมาปตฺตียา อากิณฺณจฺฌณฺณายทณสฺสณฺณาย
 น กมฺปตฺตี สมถพล. อุตฺตจฺเจ จ
 อุตฺตจฺจสทกฺกิลเส จ ขนฺธเ จ
 น กมฺปติ น จลติ น เวธตฺตี
 สมถพล. อิทํ สมถพล.

คำว่า ด้วยผล ๒ ความว่า
 ผลมี ๒ คือ สมถผล วิปัสสนาผล.
 สมถผลเป็นไฉน ? เอกกตาแห่งจิต
 คือความไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจแห่ง
 เนกขัมมะ ชื่อว่า สมถผล. เอกกตา
 แห่งจิต คือ ความไม่ฟุ้งซ่านด้วย
 อำนาจแห่งอัพยาบาท... ด้วยอำนาจ
 แห่งอาโลกัสสนญา... ด้วยอำนาจแห่ง
 อวิกเขปะ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งความ
 เป็นปฏินิสัสคคานุปัสสี หายใจเข้า
 ด้วยอำนาจความเป็นปฏินิสัสคคานุปัสสี
 หายใจออกชื่อว่าสมถผล. ในคำว่า
 สมถผล ชื่อว่า สมถผล เพราะ
 อรรถว่าอะไร ? ชื่อว่า สมถผล
 เพราะอรรถว่าไม่หวั่นไหวในเพราะ
 นีวรณ ด้วยปฐมฌาน. ไม่หวั่นไหวใน
 เพราะวิตกวิจารณ์ ด้วยทุติยฌาน ฯลฯ
 ไม่หวั่นไหว ในอากิณฺณจฺฌณฺณายทณสฺสณฺญา
 ด้วยเนวสฺสณฺณานาสฺสณฺณายทณสมบัติ.

๑ ฉ. อัย ปาโล น ทิสฺสตี.

ชื่อว่า สมณฑล เพราะอรรถว่าไม่
หวั่นไหว ได้แก่ไม่สั่นไม่คลอนแคลน
ในเพราะอุทัจจะ ในเพราะกิเลสที่
สทรคตด้วยอุทัจจะ และในเพราะ
ขันธ. นี้ชื่อว่า สมณฑล.

กตม วิปัสสนาพลั ? อนิจจา-
นุปัสสนา วิปัสสนาพลั. ทุกขานุปัสสนา.
อนตตานุปัสสนา. นิพพิทานุปัสสนา.
วिरากานุปัสสนา. นิโรธานุปัสสนา.
ปฏินิสสัคคานุปัสสนา วิปัสสนาพลั.
รูปะ อนิจจานุปัสสนา ฯเปฯ รูปะ
ปฏินิสสัคคานุปัสสนา วิปัสสนาพลั.
เวทนา. สณฺณาย. สงฺขาระสุ.
วิญญานะ. จกฺขุสมิ ฯเปฯ ชรามรณะ
อนิจจานุปัสสนา. ชรามรณะ
ปฏินิสสัคคานุปัสสนา วิปัสสนาพลั^๑
วิปัสสนาพลนฺติ เกนตฺเถน วิปัสสนา-
พลั ? อนิจจานุปัสสนาย นิจฺจสณฺณาย

วิปัสสนาพละ เป็นไฉน ?
อนิจจานุปัสสนา ชื่อว่า วิปัสสนาพละ.
ทุกขานุปัสสนา...อนตตานุปัสสนา...
นิพพิทานุปัสสนา... วิราคานุปัสสนา
... นิโรธานุปัสสนา... ปฏินิสสัคคา-
นุปัสสนา ชื่อว่า วิปัสสนาพละ.
อนิจจานุปัสสนาในรูป ฯลฯ ปฏิ-
นิสสัคคานุปัสสนาในรูป ชื่อว่า
วิปัสสนาพละ... ในเวทนา... ใน
สณฺณาย...ในสังขาร...ในวิญญาน...
อนิจจานุปัสสนาในจกฺขุ ฯลฯ ใน
ชรามรณะ... ปฏินิสสัคคานุปัสสนา
ในชรามรณะ ชื่อว่า วิปัสสนาพละ.

^๑ ฉ. อัย ปาโรจ น ทิสฺสตี.

น กมฺปทีติ วิปัสสนาพลํ. ทุกฺขา-
 นุสฺสณาย สุขสฺสณาย น กมฺปทีติ.
 อนตฺตานุสฺสณาย อตฺตสฺสณาย น
 กมฺปทีติ. นิพฺพิทานุสฺสณาย นนฺதியา
 น กมฺปทีติ. วิรாகานุสฺสณาย ราเก
 น กมฺปทีติ. นิโรธานุสฺสณาย สมฺมุเต
 น กมฺปทีติ. ปฏินิสฺสํกฺกานุสฺสณาย
 อาทาเน น กมฺปทีติ วิปัสสนาพลํ.
 อวิชฺชาเย จ อวิชฺชาสทฺทกฺกิลเส
 จ ขนฺธเย จ น กมฺปติ น จลฺลิติน
 เวธตีติ วิปัสสนาพลํ. อิทํ
วิปัสสนาพลํ.

ในคำว่าวิปัสสนาผละ ชื่อว่าวิปัสสนา-
 ผละ เพราะอรรถว่าอะไร? ชื่อว่า
 วิปัสสนาผละ เพราะอรรถว่า ไม่
 หวั่นไหวในเพราะนิจจสัญญา ด้วย
 อนิจจานุสัสสนา. ชื่อว่าวิปัสสนาผละ
 เพราะอรรถว่าไม่หวั่นไหวในเพราะ
 สุขสัญญาด้วยทุกขานุสัสสนา. เพราะ
 อรรถว่าไม่หวั่นไหว ในเพราะอตฺต-
 สัญญา ด้วยอนัตตานุสัสสนา. เพราะ
 อรรถว่าไม่หวั่นไหว ในเพราะนันทิ
 ด้วยนิพพิทานุสัสสนา. เพราะอรรถ
 ว่า ไม่หวั่นไหวในเพราะราคะ ด้วย
 วิรากานุสัสสนา. เพราะอรรถว่าไม่
 หวั่นไหว ในเพราะสมุทัย ด้วย
 นิโรธานุสัสสนา. เพราะอรรถว่า
 ไม่หวั่นไหวในเพราะอาทาน ด้วยปฏินิ-
 สัสสิกกานุสัสสนา. ชื่อว่า วิปัสสนาผละ
 เพราะอรรถว่า ไม่หวั่นไหว ได้แก่
 ไม่สั่น ไม่กลอนแกลน ในเพราะอวิชชา
 ในเพราะ กิเลสที่สทฺทด้วยอวิชชา

คุณสมนึก-คุณสุธิดา สรรพากร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

และในเพราะชั้นนี้ ชื่อว่า
วิปัสสนาผล.

ตโย จ สงฺขารานํ
ปฏิบัติสฺสทุติยาติ กตเมสํ ติณฺณนํ
สงฺขารานํ ปฏิบัติสฺสทุติยา. ทุคฺคิยชฺฌานํ
สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจารา วจีสงฺขารธา
ปฏิบัติสฺสทุธา โทหนฺติ. จตุตฺถชฺฌานํ
สมาปนฺนสฺส อสฺสาสปฺสฺสาสา
กายสงฺขารธา ปฏิบัติสฺสทุธา โทหนฺติ.
สฺสนฺนาเวทยิตฺนโรธํ สมาปนฺนสฺส
สฺสนฺนา จ เวทนา จ จิตฺตสงฺขารธา
ปฏิบัติสฺสทุธา โทหนฺติ. อิมํ
ติณฺณนํ สงฺขารานํ ปฏิบัติสฺสทุติยา.

คำว่า และเพราะระงับ
สังขาร ๓ ได้ ความว่า ถ้ามว่า
เพราะระงับสังขาร ๓ เหล่าไหนได้?
เฉลยว่า สำหรับภิกษุผู้เข้าทุคคิยฌาน
วจีสังขารคือวิตกและวิจารณ์ ย่อมเป็น
อันระงับไป. สำหรับภิกษุผู้เข้า
จตุตถฌาน กายสังขารคือลมอัสสาสะ
ปัสสาสะ เป็นอันระงับไป. สำหรับภิกษุ
ผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ จิตตสังขาร
คือสัญญาและเวทนา ย่อมเป็นอัน
ระงับไป. ได้แก่ เพราะระงับ
สังขาร ๓ เหล่านี้ได้.

โสฬสฺสิ ฅาณจฺริยาหิตี กตมาหิ
โสฬสฺสิ ฅาณจฺริยาหิ. อนิจฺจานุปฺสฺสนา
ฅาณจฺริยา. ทุกฺขา... อนตฺตา...
นิพฺพิทา... วิราคา... นิโรธา...
ปฏินิสฺสํกคา... วิมฺภฺญาณุปฺสฺสนา
ฅาณจฺริยา. โสตาปตฺติมคฺโค ฅาณ-

คำว่า ด้วยฅาณจฺริยา ๑๖
ความว่า ถ้ามว่า ด้วยฅาณจฺริยา ๑๖
อะไรบ้าง ? เฉลยว่า อนิจจ-
านุปฺสฺสนาชื่อว่า ฅาณจฺริยา. ทุกฺขา...
อนตฺตา... นิพฺพิทา... วิราคา...
นิโรธา... ปฏินิสฺสํกคา... วิมฺภฺญาณุ-

ม .ล .อนงค์ นิลอุบล

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จริยา. โสตาปัตติผลสมาบัติ
ฌานจริยา. สกทาคามิมคโค ฯเปฯ
อรหัตผลสมาบัติ ฌานจริยา. อิมาทิ
โสฬสทธิ ฌานจริยาหิ.

บัสสนา ก็ชื่อว่า ฌานจริยา.
โสตปาตติมรรค ก็ชื่อว่า ฌานจริยา.
โสตปาตติผลสมาบัติ ก็ชื่อว่า ฌาน-
จริยา. สกทาคามิมรรค ฯลฯ
อรหัตผลสมาบัติ ก็ชื่อว่า ฌานจริยา.
ชื่อว่า ฌานจริยา ด้วยฌานจริยา ๑๖
เหล่านี้.

นวหิ สมาธิจริยาหิ กตมาหิ
นวหิ สมาธิจริยาหิ. ปฐมชฺฌานํ
สมาธิจริยา. ทุตฺติยชฺฌานํ ฯเปฯ
เนวสญฺญานาสนฺญายตนสมาปฺตฺติ สมาธิ-
จริยา. ปฐมชฺฌานปฏฺิลาภตฺถาย
วิตกฺโก จ วิจาโร จ ปิตี จ สุขญฺจ
จิตฺเตกฺกตฺตา จ ฯเปฯ เนวสญฺญา-
นาสนฺญายตนสมาปฺตฺติปฏฺิลาภตฺถาย
วิตกฺโก จ วิจาโร จ ปิตี จ สุขญฺจ
จิตฺเตกฺกตฺตา จ. อิมาทิ นวหิ
สมาธิจริยาหิ.

คำว่า ด้วยสมาธิจริยา ๙
ความว่า ถ้ามว่า ด้วยสมาธิจริยา ๙
คืออะไรบ้าง ? เฉลยว่า ปฐมฌาน
ชื่อว่า สมาธิจริยา. ทุตฺติยฌาน ฯลฯ
เนวสญฺญานาสนฺญายตนสมาปฺตฺติ ชื่อว่า
สมาธิจริยา. วิตก วิจาร ปิตี สุข
และเอกํกตฺตาแห่งจิต เพื่อประโยชน์
แก่การได้มาซึ่งปฐมฌาน ฯลฯ วิตก
วิจาร ปิตี สุขและเอกํกตฺตาแห่งจิต
เพื่อประโยชน์แก่การได้มา ซึ่ง
เนวสญฺญานาสนฺญายตนสมาปฺตฺติ ก็ชื่อว่า
สมาธิจริยา. ได้แก่ ด้วยสมาธิ-
จริยา ๙ เหล่านี้.

วสีติ ๒๗๖ วสีโย อวชฺชนวสี
 สmapชฺชนวสี อธิฏฺฐานวสี วุฏฺฐานวสี
 ปจฺจเวกฺขณวสี. ปจฺมชฺฌานํ ยตฺถติจฺจนํ
 ยทิจฺจนํ ยาวติจฺจนํ อวชฺชติ,
 อวชฺชนาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถิติ
 อวชฺชนวสี. ปจฺมชฺฌานํ ยตฺถติจฺจนํ
 ยทิจฺจนํ ยาวติจฺจนํ สmapชฺชติ,
 สmapชฺชนาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถิติ
 สmapชฺชนวสี. อธิฏฺฐาติ อธิฏฺฐาเน
 วุฏฺฐาติ วุฏฺฐาเน ฯเปฯ ปจฺจเวกฺขติ,
 ปจฺจเวกฺขณาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถิติ
 ปจฺจเวกฺขณวสี. ทฺถิยํ ฯเปฯ
 เนวสณฺณานาสณฺณายทนฺธสmapชฺชติ
 ยตฺถติจฺจนํ ยทิจฺจนํ ยาวติจฺจนํ
 อวชฺชติ, ฯเปฯ ปจฺจเวกฺขติ
 ปจฺจเวกฺขณาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถิติ
 ปจฺจเวกฺขณวสี. อีมา ๒๗๖ วสีโยติ?

ภาวํ วสี ความว่า วสีมี ๕
 คือ อวชฺชนวสี สmapชฺชนวสี
 อธิฏฺฐานวสี วุฏฺฐานวสี ปจฺจเวกฺขณ-
 วสี. ภิกษุยอมหนักถึงปฐมฌานได้ในที่ที่
 ต้องการ ตามที่ต้องการ ครอบทั่วที่
 ต้องการ, ไม่มีความเห็นช้าในการนี้
 เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า อวชฺชนวสี.
 ภิกษุยอมเข้าปฐมฌานได้ในที่ที่ต้องการ
 ตามที่ต้องการ ครอบทั่วที่ต้องการ,
 ไม่มีความเห็นช้าในการเข้า เพราะ
 เหตุนี้ จึงชื่อว่า สmapชฺชนวสี.
 ภิกษุยอมยับยั้งปฐมฌานไว้ได้ ในที่ที่
 ต้องการ ตามที่ต้องการ ครอบทั่วที่
 ต้องการ ไม่มีความเห็นช้าในการยับ
 ไว้ เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า อธิฏฺฐาน-
 วสี. ภิกษุยอมออกจากปฐมฌานได้ใน
 ที่ที่ต้องการ ตามที่ต้องการ ครอบ
 ทั่วที่ต้องการ ไม่มีความเห็นช้าใน

๑ พ. ป. ๓๑/๑๔๓-๑๔๗.

การออก เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า
 วุฏฐานวสี. ภิกษุยอมพิจารณาปฐมฌาน
 ฯลฯ ไม่มีความเห็นซ้ำในการพิจารณา
 เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ปัจจเวกขณ-
 วสี. ภิกษุยอมถึงทุติยฌาน ฯลฯ
 เนวสีตฺถานา สัตฺถายตนสมาบัติได้ในที่ที่
 ต้องการ ตามที่ต้องการ ครอบงำที่
 ต้องการ ฯลฯ ภิกษุยอมพิจารณา
 เนวสีตฺถานา สัตฺถายตนสมาบัติ ฯลฯ
 ไม่มีความเห็นซ้ำ ในการพิจารณา
 เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า ปัจจเวกขณ-
 วสี. วสีมี ๕ อย่าง เหล่านี้ แล
 กังนี้.

๔๖๐. เขตฺถ ทิ^๑ "โสฬสฺส ทิ ฌาน-
 จริยาหิ"ติ อุกฺกฏฺฐนิตฺเตโส เอส.
 อนาคามิโน ปน จุทฺทสฺส ทิ ฌานจริยาหิ โทติ.
 ยทิ เอว สกทาคามิโน ทฺวาทสฺส ทิ
 โสตาปนฺนสฺส จ ทสฺส ทิ น โทติ. น

๔๖๐. ก็ในปาฐะพระบาลีนี้ คำว่า
 "ด้วยญาณจริยา ๑๖" นี้ เป็นคำแสดงไข
 อย่างอุกฤษฏ์. ก็พระอนาคามี ย่อมมีการเข้า
 ด้วยญาณจริยา ๑๔. ท้วงว่า
 ถ้าหากว่าเป็นอย่างนี้ พระสกทาคามีก็จะมิ

^๑ ฉ. เขตฺถ จ.

โหติ, สมာธิปาริปุณณิกสฺส ปณฺจกามคฺคณิ-
 รากสฺส อปฺปหีนฺตฺตา. เตสํ ทิ โส อปฺปหีนฺ.
 ตสฺมา สมถพลํ น ปริปุณฺณํ โหติ, ตสฺมี
 อปริปุณฺเณ^๑ ทฺวี่หิ พลฺเลหิ สมာปชฺชิตฺพหิ
 นิโรธสฺมาปตฺติํ พลเวกลฺลเสน สมာปชฺชิตฺตํ
 น สกฺโกทฺติ. อนาคามิสฺส ปน โส ปหีนฺ,
 ตสฺมา เอส ปริปุณฺณพลโหติ, โหติ,
 ปริปุณฺณพลตฺตา สกฺโกทฺติ. เตนาท ภควา :
 "นิโรธา จฺจุทฺทสฺส เนวสญฺญานาสญฺญา-
 ยตนกฺขลํ ผลสฺมาปตฺติยา อนนฺตรปจฺจเยน
 ปจฺจโย"^๒ติ. อิทํ ทิ ปฏฺฐาเน มหาปกรณ
 อนาคามิโนว นิโรธา จฺจุทฺทานิ สนฺธาย
 วุตฺตุนฺติ.

การเข้านิโรธสมาบัติ ด้วยญาณจรिया ๑๒
 พระโสคาบัน จะมีการเข้านิโรธสมาบัติด้วย
 ญาณจรिया ๑๐ มิได้หรือ ? ตอบว่า มิไม่ได้
 หลอก เพราะท่านยังละระกาะในกามคุณ ๕
 อันเป็นข้าศึกของสมาธิมิได้. เป็นความจริง
 ว่า ท่านเหล่านั้น ยังละระกาะนั้นไม่ได้.
 เพราะฉะนั้น สมถผละ จึงยังไม่บริบูรณ์,
 เมื่อสมถผละนั้นยังไม่บริบูรณ์ก็ไม่อาจจะเข้า
 นิโรธสมาบัติซึ่งต้องเข้าด้วยผละทั้ง ๒ ได้
 เพราะความบกพร่องแห่งผละ. ส่วนพระ-
 อนาคามี ละระกาะนั้นได้แล้ว, เพราะ
 ฉะนั้น พระอนาคามีนั้นจึงเป็นผู้มีผละบริบูรณ์,
 เพราะมีผละบริบูรณ์ จึงสามารถเข้านิโรธ-
 สมาบัติได้. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค
 จึงตรัสไว้ว่า : "เนวสญฺญานาสญฺญายตนกฺขล
 ของผู้ออกจากนิโรธ ย่อมเป็นปัจจัยโดย
 อนันตรปัจจัยแก่ผลสมาบัติ" ดังนี้. เป็นความ
 จริงว่า พระองค์ตรัสคำนี้ไว้ในปฏฺฐานมหา-

^๑ ฉ. อปริปุเร.

^๒ อภ. ป. ๔๐/๑๖๓.

ปกรณ์ ด้วยทรงหมายเอาการออกจากนิโรธ
แห่งพระอนาคามีนั่นทีเดียวแล.

๘๗๑. กตฺถ สมาปชฺชนตีติ
ปญฺจโวการภเว. กสฺมา ? อนุปฺพสมฺมาปคฺติ-
สภาวโต. จตุโวการภเว ปน ปจฺมชฺฌานาถึ
อุปฺปคฺติ นคฺติ. ตสฺมา น สกฺกา ตตฺถ
สมฺมาปชฺชิคฺชนฺตี. เกจึ ปน "วตฺตฺตฺส
อภาวา"ติ วทฺนตี.

๘๗๑. กล่าว เข้าในที่ไหน ความว่า
เฉลยว่า เข้าในปัญจโวการภพ. เพราะ
เหตุไร ? เพราะมีสภาวะเป็นอนุปพ-
สมาบัติ. ก็ในจตุโวการภพ ไม่มีความอุบัติ
แห่งปฐมฌานเป็นต้น. เพราะฉะนั้น จึงไม่
อาจจะเข้าในจตุโวการภพนั้นได้. ส่วน
อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "เพราะไม่มีวัตถุ"
ดังนี้.

๘๗๒. กสฺมา สมาปชฺชนตีติ สงฺขารานึ
ปวตฺติเกเท อุกฺกณฺจิตฺวา "ทึฏฺฐเจว ธมฺเม
อจิตฺตกา หุตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ ปคฺวา
สุขํ วิหริสฺสามา"ติ สมฺมาปชฺชนฺตี.

๘๗๒. กล่าว เพราะเหตุไรจึงเข้า
ความว่า เฉลยว่า เพราะท่านอีกอัคในความ
เป็นไปแตกต่างกันแห่งสังขารทั้งหลาย คิดว่า
"เราจักเป็นผู้ไม่มีจิต ถึงนิโรธ นิพพาน
อยู่เป็นสุขในอัคภาพนี้แหละ" ดังนี้ แล้ว
จึงเข้า.

๘๗๓. กถณฺจสฺสา สมาปชฺชนํ โหตีติ
สมถวิปสฺสนานํ วเสน^๑ อุตฺตสฺกฺกิตฺวา

๘๗๓. กล่าว อนึ่ง การเข้านิโรธ-
สมาบัตินั้น มีได้อย่างไร ความว่า เฉลยว่า

^๑ ฉ. สมถวิปสสนาวเสน.

กตบุพพิกิจจุสฺส เวนสณฺณานาสณฺณายทณฺ์
 นิโรธยโต, เอวมสฺสา^๑ สฺมาปชฺชนํ โทติ.
 โย หิ สมถวเสเนว อุตฺตสฺสกุทฺติ, โส
 เวนสณฺณานาสณฺณายทณฺ์ สฺมาปชฺคตํ ปทฺวา
 ตฺยฺจติ. โย ปน วิปสฺสนาวเสเนว อุตฺตสฺสกุทฺติ
 โส ผลสฺมาปชฺคตํ ปทฺวา ตฺยฺจติ. โย ปน
 อุกฺขยวเสเนว อุตฺตสฺสกุทฺติว ปุพฺพกิจฺจํ กทฺวา
 เวนสณฺณานาสณฺณายทณฺ์ นิโรธยโต, โส ทํ
 สฺมาปชฺชตํ อยเมตฺถ สงฺเขโป.

เมื่อท่านผู้เป็นพระอนาคามี หรือพระอรหันต์
 ผู้ทำบุพพิกิจแล้วชวนชวาย โดยเกี่ยวกับเจริญ
 สมถะและวิปัสสนาไป จนทำเนวสันฺณาย-
 นาสณฺณายทณฺ์ให้ดับไปได้, โดยประการ
 อย่างนี้^๕ชื่อว่า มีการเข้านิโรธสมาบัติ^๕.
 จริงอยู่ พระโยคาวจรใดชวนชวายโดย
 เกี่ยวกับเจริญสมถะอย่างเดียว, ท่านผู้นั้น
 พอถึงเนวสันฺณานาสณฺณายทณฺ์สมาบัติได้แล้ว ก็
 จะหยุดอยู่. ส่วนท่านผู้ใดชวนชวายโดย
 เกี่ยวกับเจริญวิปัสสนาอย่างเดียว ท่านผู้นั้น
 พอถึงผลสมาบัติแล้วก็จะหยุดอยู่. ส่วนท่าน
 ผู้ใด ชวนชวายโดยเกี่ยวกับเจริญธรรมทั้ง ๒
 พอทำบุพพิกิจแล้ว ทำเนวสันฺณานาสณฺณายทณฺ์
 ให้ดับไป, ท่านผู้นั้นก็ชื่อว่า เข้านิโรธสมาบัติ
 นั้น นี้ เป็นความสังเขปในปัญหาชั้น^๕.

๔๖๔. อยมฺปน วิตุตาโร : อธิ ภิกฺขุ
 นิโรธํ สฺมาปชฺชิตฺถกาโม กตฺตทฺตกิจฺจโจ
 สุโรตฺตทฺตปาโท ปวีวิตฺเต^๒ โอกาเส

๔๖๔. ส่วนต่อไปนี้เป็นความพิสดาร :
 คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ต้องการ
 เข้านิโรธ ทำภักติกแล้วล้างมือและเท้า

^๑ ฉ. เอวมสฺส.
^๒ ฉ. วิวิตฺเต.

สุปฺปณฺณคฺคตมฺหิ อาสเน นิสีหติ ปลงฺกั
อานุกฺขิตฺวา อุกฺขิ กายํ ปณฺิธาย ปริมุขํ สติ
อุปฺนฺุชเปตฺวา, โส ปรมํ ฌานํ สสมาปชฺชิตฺวา
วฺุญฺจาย ตตฺถ สงฺขารเ อนฺิจฺจโต ทุกฺขโต
อนตฺตโต วิปสฺสติ.

เรียบร้อยแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายให้ตรง
เข้าไปตั้งสติไว้เฉพาะหน้า บนอาสนะที่
ปลุกได้ดีในโอกาสที่สงบ, เธอเข้าปฐม-
ฌาน ออกมาพิจารณาเห็นแจ้งสังขาร
ทั้งหลาย ในปฐมฌานนั้น ว่าไม่เที่ยง ว่า
เป็นทุกข์ ว่าเป็นอนัตตา.

วิปสฺสนา ปเนสา ติวฺธา โหติ
สงฺขารปริกฺคณฺ्हณฺกวิปสฺสนา ผลสฺมาปตฺติ-
วิปสฺสนา นิโรธสฺมาปตฺติวิปสฺสนาติ. ตตฺถ
สงฺขารปริกฺคณฺ्हณฺกวิปสฺสนา มนฺุทา วา โหตุ
ตฺิกฺขา วา, มกฺกสฺส ปทฺุจฺฉานํ โหติเยว.
ผลสฺมาปตฺติวิปสฺสนา ตฺิกฺขา ว ุญฺจติ
มกฺกภาวนาสทิสสา. นิโรธสฺมาปตฺติวิปสฺสนา
ปน นาทิมฺนฺุทา นาทิตฺิกฺขา ุญฺจติ. ตสฺมา
เอส นาทิมฺนฺุทาย นาทิตฺิกฺขาย วิปสฺสนาย
เต สงฺขารเ วิปสฺสติ.

ก็วิปัสสนานี้มี ๓ อย่าง คือ วิปัสสนา
ที่กำหนดถือเอาสังขาร ๑ วิปัสสนาเพื่อการ
เข้าผลสมาบัติ ๑ วิปัสสนาเพื่อการเข้า
นิโรธสมาบัติ ๑. ในวิปัสสนา ๓ อย่างนั้น
วิปัสสนาที่กำหนดถือเอาสังขาร จะเป็น
อย่างอ่อนก็ตาม จะเป็นอย่างแข็งกล้าก็ตาม
ย่อมเป็นปทัฏฐานแห่งมรรค นั้นเทียว.
วิปัสสนาเพื่อการเข้าผลสมาบัติ เฉพาะที่
แข็งกล้าเท่านั้น จึงจะใช้ได้ เช่นเดียวกับ
มรรคภาวนา. ส่วนวิปัสสนาเพื่อการเข้า
นิโรธสมาบัติ ที่ไม่อ่อนเกินไป ไม่แข็งกล้า
เกินไป จึงจะใช้ได้. เพราะฉะนั้น ภิกษุ
ย่อมพิจารณาเห็นแจ้งสังขารเหล่านั้น ด้วย
วิปัสสนาที่ไม่อ่อนเกินไป ไม่แข็งกล้าเกินไป.

คุณรัตนา เลิศวานิชกิจ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตโต ทุตฺติยชฺฌมานํ สฺมาปชฺชิตฺวา
 ฐฏฺฐาย ตตฺถ สงฺฆาเร ตเถว วิปสฺสตี.
 ตโต ตุตฺติยชฺฌมานํ ฯ เปฯ ตโต วิญฺญาณญายตฺนํ
 สฺมาปชฺชิตฺวา ฐฏฺฐาย ตตฺถ สงฺฆาเร ตเถว
 วิปสฺสตี. ๑๑ อากิญจัญญายตฺนํ สฺมาปชฺชิตฺวา
 ฐฏฺฐาย จตฺตพฺพิธํ ปุพฺพกิจฺจํ กโรติ
 นานาพทฺธวิโกปนํ สํฆปฏิมานนํ สตฺตถุปกฺโกสนํ
 อทฺธานปริจฺเจทนฺติ.

ต่อจากนั้นก็เข้าตุตฺติยชฺฌมาน แล้วออก
 มาพิจารณาเห็นแจ้งสังขารทั้งหลายในตุตฺติย-
 ชฺฌมานนั้น โดยประการนั้นนั่นแหละ. ต่อจาก-
 นั้นก็เข้าตุตฺติยชฺฌมาน ฯลฯ ต่อจากนั้นก็เข้า
 วิญฺญาณญายตฺนนะ แล้วออกมาพิจารณาเห็น
 แจ้งสังขารทั้งหลาย ในวิญฺญาณญายตฺนนะ
 นั้น โดยประการนั้นนั่นแหละ. ลำดับนั้น ก็
 เข้าอากิญจัญญายตฺนนะ แล้วออกมาทำบุพฺพิจ
 ๔ อย่าง คือ นานาพทฺธวิโกปนํ (การไม่
 ยั้งพัสดุที่เนื่องกับภิกษุต่างรูป ให้กำเริบ) ๑
 สํฆปฏิมานนํ (การนี้ถึงการรอกอยแห่ง
 สงฆ์) ๑ สตฺตถุปกฺโกสนํ (การนี้ถึงการตรัส
 เรียกหาให้ไปเฝ้าแห่งพระศาสดา) ๑
 อทฺธานปริจฺเจทํ (การนี้ถึงกำหนดกาลแห่ง
 ชีวิต) ๑.

๘๑๕. ตตฺถ นานาพทฺธวิโกปนฺติ ยํ
 อิมินา ภิกฺขุณา สทฺธิ เอกาพทฺธํ น โทติ,
 นานาพทฺธํ หุตฺวา จิตฺํ ปตฺตจิวริ ฺวา

๘๑๕. ในบุพฺพิจ ๔ อย่างนั้น คำว่า
นานาพทฺธวิโกปนนะ ความว่า พัสคฺคฺสิ่งใดไม่
 เนื่องเป็นอันเดียวกับตัวภิกษุนี้, เป็นของ

๑ ฉ. ตถา.

มณฺจปฺปํ วา นิवासเนหํ วา อณฺเฑํ วา
ปน กิณฺณํ ปริกฺขารชาตํ, ตํ ยถา น
วิกุปฺปติ, อคฺคิอุททวาตโจรอุทฺทราทีนํ วเสน
น วินสฺสตี, เอวํ อธิจฺญาตพฺพํ.

เนื่องกับภิกษุต่างรูปอยู่ จะเป็นบาตร จีวร
ก็ตาม เตี้ยตั่งก็ตาม เรือนที่เข้าอาศัยอยู่
ก็ตาม ก็หรือว่าเป็นบริวารอย่างใดอย่างหนึ่ง
ก็ตาม, ฟังอธิษฐานบริวารนั้น โดยประการ
ที่จะไม่กำเริบ, คือไม่พินาศไป ด้วยอำนาจ
แห่งอันตรายทั้งหลายมีไฟ น้ำ ลม โจร หนู
เป็นต้น.

ตตฺุริทํ อธิจฺญาณวิธานํ "อิทฺถจิทฺถ
อิมสฺมึ สตฺตทาพฺพนฺตเร มา อคฺคิณา ฌายตฺุ,
มา อุทฺเทน วุชฺชตฺุ, มา วาเตน วิทฺธิสฺตฺุ,
มา โจเรทึ ทฺริยตฺุ, มา อุทฺทราทีนํ
ชชฺชตฺุ"ติ. เอวํ อธิจฺญิตฺเต ตํ สตฺตทาหํ ตสฺส
น โภจึ ปริสฺสโย โทตี.

ต่อไปนี้เป็นวิธีการอธิษฐานในข้อที่ว่า
นั้น คือฟังอธิษฐานว่า "ภายใน ๗ วัน
ขอสั่งนี้ และสั่งนี้ จงอย่าถูกไฟไหม้ไป,
จงอย่าถูกน้ำพัดพาไป, จงอย่าถูกลมทำลาย,
จงอย่าถูกโจรลักไป, จงอย่าถูกสัตว์มีหนุ
เป็นต้นกัดแทะ" ดังนี้. เมื่อได้อธิษฐาน
อย่างนั้นแล้ว ตลอด ๗ วันนั้น อันตรายอะไร
ก็ไม่มีแก่บริวารนั้น.

อนธิจฺญาทโต ปน อคฺคิอาทีนํ วินสฺสตี
มหานาคตฺุเดรสฺส วิย. เถโร กิร
มาตุอุปาสิกาย กามํ ปิณฺฑาย ปาวิสสิ.
อุปาสิกา ยาคุํ ทตฺุวา อาสนสาลาญํ

ส่วนสำหรับภิกษุผู้ไม่ได้อธิษฐาน บริวาร
ย่อมพินาศเพราะไฟเป็นต้น ได้ เหมือนอย่าง
พระมหานาคเถระ ฉะนั้น. มีเรื่องเล่าว่า
พระเถระเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านของอุปาสิกา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๖-๒๕

คุณรัตนา เลิศวานิชกิจ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นีสีทาเปสี. เถโร นีโรธั สมมาปชชิตุวา ผู้เป็นมารดา. อุภาสิกา ถวายยาคุ แล้ว
 นีสีหิ. ตสฺมี นิสินฺเน อาสนศาลา อคฺคินา นิมนต์ให้นั่ง ณ อาสนศาลา(โรงฉัน).
 กหิตา^๑ เสสภิกฺขุ อคฺตโน อคฺตโน พระเถระนั่งเข้านิโรธสมาบัติอยู่. เมื่อพระ-
 นิสินฺนาสนั กเหตุวา ปลายี่สุ. ความวาสิกา เถระนั้น นั่งอยู่ ไฟก็ไหม้โรงฉัน ภิกษุที่เหลื่อ
 สนฺนิปตฺติวา เถริ ทิสฺวา "อลสสมโณ ต่างก็คว่าเอาอาสนะ ที่ตนแต่ละรูปนั่งหนีไป.
 อลสสมโณ"ติ อาหึสุ. อคฺคิ ทินเวพุทฺฐจานี พวกชาวบ้านมามุ่ง(คุ)กัน พบพระเถระเข้า
 ณาเปตฺวา เถริ ปริกฺขิปิตฺวา ญฺจาสี. ก็กล่าวกันว่า "พระช้เกียจ พระช้เกียจ".
 มนุสฺสา มญฺเฐหิ อุกกั อหริตฺวา นิพฺพาเปตฺวา ไฟไหม้หญ้า ไม้ไผ่ และตัวไม้ทั้งหลายลุกล่อม
 จาริกั อปเนตฺวา ปริกฺกนฺทึ กตฺวา ปุพฺพานิ รอบพระเถระ. คนทั้งหลายใช้หม้อตักน้ำมา
 วิกิริตฺวา นมสฺสมานา ญฺจึสุ. เถโร ตับ เขี่ยเข้าถ่านออกไปทำเป็นวงขอบ แล้ว
 ปริจฺฉินฺนกาลวเสน ญฺจาย เต ทิสฺวา (พากัน)ไปยื่น (รอบนอก) ไปรดอกไม้
 "ปากโถมุหิ ชาโต"ติ เวหาสิ อุนฺนปตฺติวา นมัสการท่านอยู่. พระเถระออก(จากนิโรธ)
 ปิยงฺกุทีปึ อคฺมาสี. อิทั นานาพทฺธอวิโกปนั ด้วยอำนาจแห่งเวลาที่ได้กำหนดไว้ เห็นคน
 นาม. เหล่านั้นแล้ว คิดว่า "เราเกิดปรากฏเสีย
 แล้ว" คั้งนี้ จึงเหาะขึ้นเวหาส ไปสู่เกาะ-
 ปิยงคะเสย. นี้ชื่อว่านานาพทฺธอวิโกปะนัง.

นีสีทาเปสี. เถโร นีโรธั สมมาปชชิตุวา ผู้เป็นมารดา. อุภาสิกา ถวายยาคุ แล้ว
 นีสีหิ. ตสฺมี นิสินฺเน อาสนศาลา อคฺคินา นิมนต์ให้นั่ง ณ อาสนศาลา(โรงฉัน).
 กหิตา^๑ เสสภิกฺขุ อคฺตโน อคฺตโน พระเถระนั่งเข้านิโรธสมาบัติอยู่. เมื่อพระ-
 นิสินฺนาสนั กเหตุวา ปลายี่สุ. ความวาสิกา เถระนั้น นั่งอยู่ ไฟก็ไหม้โรงฉัน ภิกษุที่เหลื่อ
 สนฺนิปตฺติวา เถริ ทิสฺวา "อลสสมโณ ต่างก็คว่าเอาอาสนะ ที่ตนแต่ละรูปนั่งหนีไป.
 อลสสมโณ"ติ อาหึสุ. อคฺคิ ทินเวพุทฺฐจานี พวกชาวบ้านมามุ่ง(คุ)กัน พบพระเถระเข้า
 ณาเปตฺวา เถริ ปริกฺขิปิตฺวา ญฺจาสี. ก็กล่าวกันว่า "พระช้เกียจ พระช้เกียจ".
 มนุสฺสา มญฺเฐหิ อุกกั อหริตฺวา นิพฺพาเปตฺวา ไฟไหม้หญ้า ไม้ไผ่ และตัวไม้ทั้งหลายลุกล่อม
 จาริกั อปเนตฺวา ปริกฺกนฺทึ กตฺวา ปุพฺพานิ รอบพระเถระ. คนทั้งหลายใช้หม้อตักน้ำมา
 วิกิริตฺวา นมสฺสมานา ญฺจึสุ. เถโร ตับ เขี่ยเข้าถ่านออกไปทำเป็นวงขอบ แล้ว
 ปริจฺฉินฺนกาลวเสน ญฺจาย เต ทิสฺวา (พากัน)ไปยื่น (รอบนอก) ไปรดอกไม้
 "ปากโถมุหิ ชาโต"ติ เวหาสิ อุนฺนปตฺติวา นมัสการท่านอยู่. พระเถระออก(จากนิโรธ)
 ปิยงฺกุทีปึ อคฺมาสี. อิทั นานาพทฺธอวิโกปนั ด้วยอำนาจแห่งเวลาที่ได้กำหนดไว้ เห็นคน
 นาม. เหล่านั้นแล้ว คิดว่า "เราเกิดปรากฏเสีย
 แล้ว" คั้งนี้ จึงเหาะขึ้นเวหาส ไปสู่เกาะ-
 ปิยงคะเสย. นี้ชื่อว่านานาพทฺธอวิโกปะนัง.

ยมฺปน^๒ เอกาพทฺธั โทติ ส่วนพัสดุใดเป็นของเนื่องด้วยตนผู้เกี่ยว
 นิवासณา วา นิสินฺนาสนั วา, ตคฺค จะ เป็นผ้าถุงหรือผ้าห่มก็ตาม อาสนะที่นั่งอยู่

^๑ ฉ. คหิตาย .
^๒ ฉ. ปน-สทฺโท น ทิสฺสตี .

คุณรัตนา เลิศวานิชกิจ.
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุ อธิฏฐานกิจจํ นตฺถิ. สมาปตฺติวเสเนว
นํ รกฺขติ อายสฺมโต ฌชฺวีวสฺส วิย.
วุตฺตมฺปิ เจตํ "อายสฺมโต ฌชฺวีวสฺส
สมาธิวิปหารา อิทฺธิ, อายสฺมโต
สาริปุตฺตสฺส สมาธิวิปหารา อิทฺธิ"^๑

ก็ตาม, ในพัสดุนั้น ไม่มีกิจคือการอธิษฐาน
เป็นอย่างหนึ่งต่างหาก. ภิกษุยอมรักษาพัสดุนั้นไว้ได้ ด้วยอำนาจแห่งสมาบัตินั้น เทียบ
คุณบริหารของท่านสัญญาชีวะ ฉะนั้น. ชื่อนี้
สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า "สมาธิวิปหารา-
อิทธิของท่านสัญญาชีวะ, สมาธิวิปหาราอิทธิ
ของท่านสารีบุตร" ดังนี้.

๘๖๖. สังฆปฏิमानนตฺติ สังฆสฺส ปฏิमानนํ
อุทฺทฺขณํ. ยาว เอโก ภิกฺขุ นากจฺจติ, ทาว
สังฆมฺมสฺส อกรณนฺติ อตุโณ. เอตฺถ จ
ปฏิमानนํ เอตสฺส น ปุพฺพกิจจํ.
ปฏิमानนาวชฺชนํ ปน ปุพฺพกิจจํ. ตสฺมา
เอวํ อาวชฺชิตพฺพํ "สเจ มยิ สตฺตทาหํ นิโรธํ
สมาปชฺชิตฺวา นิสินฺเน สโฆ ฌตฺติกมฺมาทิสฺสุ
กิตฺติเทว กมฺมํ กตฺตกาโม โหติ, ยาว มํ
โกจิ ภิกฺขุ อากนฺตฺวา น ปกฺโกสฺติ,
ทาวเทว ฐฺฏฺฐทิสฺสํสามิ"^๑. เอวํ กตฺวา
สมาปนฺโน ทิ ตสฺมี สมเย โส ฐฺฏฺฐาติเยว.

๘๖๖. คำว่า สังฆปฏิमानน ให้แก่
การรอกอยคือการคอยท่าแห่งสงฆ์. ทนาย-
ความว่า จะยังไม่มีการทำสังฆกรรม ทราบ
เท่าที่ภิกษุรูปหนึ่งยังไม่มา. ก็ในเรื่องนี้
การรอกอยไม่ใช่บุพกิจของภิกษุรูปนี้. แต่ว่า
การนี้ถึงการรอกอย เป็นบุพกิจ. เพราะ
ฉะนั้น ภิกษุพึงคำนึงนึ่กอย่างนี้ว่า "เมื่อเรา
นั่งเข้านิโรธอยู่ตลอด ๑ วัน ถ้าหากสงฆ์
ต้องการจะทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ใน
สังฆกรรมทั้งหลายมีญัตติกรรมเป็นต้น เราจัก
ออกได้ทันที ไม่ทันที่ภิกษุสักรูปหนึ่งจะมา เรียก

^๑ ข. ป. ๓๑/๕๔๘.

คุณรัตนา เลิศวานิชกิจ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธรต บ.ท. ๖-๒๕๘

เรา" ดังนี้. จริงอยู่ ภิกษุผู้ทำอย่างนี้แล้ว
เข้านั้น ย่อมออกในสมัยนั้นได้ที่เดียว.

โย ปน เอวํ น กโรติ, สโฆ จ
สนฺนิปติตฺวา ตํ อปสฺสนฺโต "อสุโก ภิกฺขุ
กฺุหิณฺ"ติ "นิโรธ" สฺมาปนฺโน"ติ วุตฺเต
สโฆ กฺุจิ ภิกฺขุํ เปเสติ "คจฺฉ นํ สํสฺส
วจเนน ปกฺโกสํหิ"ติ. อถสฺส เตน
ภิกฺขุณา สวณฺุจาเร จตฺวา "สโฆ ตํ
อาวุโส ปฏฺิมาเนตี"ติ วุตฺตมตฺเตว
วฺุจฺฉานํ โหติ. เอวํ ครุกา หิ สํสฺส
อาณา นาม. ตสฺมา ตํ อาวชฺชิตฺวา ยถา
สยเมว วฺุจฺฉาติ, เอวํ สฺมาปชฺชิตพฺพิ.

ส่วนภิกษุรูปใดไม่ทำอย่างนี้, และสงฆ์
ประชุมกันแล้วไม่เห็นภิกษุนั้นก็ถามว่า "ภิกษุ
รูปโน้นไปไหนเสีย" เมื่ออีกรูปหนึ่งตอบว่า
"เข้านิโรธ" สงฆ์ก็จะส่งภิกษุรูปหนึ่งไป ว่า
"ท่านจงอาศัยคำของสงฆ์ ไปเรียกภิกษุรูปนั้น
มาที" ดังนี้. ต่อจากนั้น พอภิกษุรูปนั้นยืนอยู่
ในที่ใกล้ที่ภิกษุ(ผู้เข้านิโรธ)นี้ พอได้ยินเสียง
ได้ แล้วเพียงแต่กล่าวว่า "ท่านผู้มีอายุ
พระสงฆ์รอกอยท่านอยู่" ดังนี้ เท่านั้น เธอ
ก็จะมีการออก. เป็นความจริงว่า ขึ้นชื่อว่า
คำสั่งของสงฆ์เป็นของหนัก (เป็นสิ่งสำคัญ
มาก) อย่างนี้. เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นถึง
การรอกอยนั้น แล้วจึงค่อยเข้าสมบัติ โดย
ประการที่จะออกได้เอง เด็ด.

๘๑๑. สฺตถฺ ปกฺโกสนนฺติ อธิปปี สฺตถฺ
ปกฺโกสนาวชฺชนเมว อิมสฺส กิจฺฉํ. ตสฺมา

๘๑๑. แม้ในคำว่า สฺตถฺปกฺโกสนะ นี้
ก็มีความหมายว่า การนี้ถึงการตรัสเรียกหา

๑ ฉ. นิโรธสมาปนฺโน.

คุณโรส บริบาลบุริภักดิ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตมฺปิ เอว อวชฺชิตพฺพํ "สเจ มยิ สตุตฺตํ (ให้ไปเฝ้า)แห่งพระศาสดานั้นแหละ เป็นกิจ
 นิโรธํ สมาปชฺชิตฺวา นิสินฺเน สตุตฺตา ของภิกษุรูปนี้. เพราะฉะนั้น ภิกษุพึงนึกถึง
 โอิติญฺเณ วตฺตุสฺสมี ลิกฺขาบทํ วา ปรหมฺเบติ, การตรัสเรียกหาแห่งพระศาสดา แม้นั้น
 ตถารูปาย วา อตฺตูปฺปตฺติยา ธรรมํ เทเสติ, อย่างนี้ว่า "เมื่อเรานั่งเข้านิโรธอยู่ตลอด
 ยาว มํ โภจฺจิ อากฺขตฺตฺวา น ปกฺโกสฺติ, ๑ วัน ถ้าหากว่าพระศาสดาจะทรงบัญญัติ-
 ทาวเทว วุฏฺฐหิ สสามิ"ติ. เอวํ กตฺวา ลิกฺขาบท ในเมื่อมีวัตถุประสงค์ลงแล้ว(มีเรื่อง
 นิสินฺโน ทิ ทสฺสมี สมเย โส วุฏฺฐาติเยว. เกิดขึ้นแล้ว)ก็ดี, จะทรงแสดงธรรมใน
 เพราะเรื่องที่เกิดขึ้นเห็นปานฉนั้น ก็ดี,
 เราจักออกเสียทันทีทีเดียว ไม่ทันที่ภิกษุ
 ลิกฺขรูปหนึ่งจักมาร้องเรียกเรา" คั้งนี้.
 ด้วยว่า ภิกษุผู้ทำอย่างนี้แล้วนั่ง(เข้านิโรธ)
 อยู่ฉนั้น ย่อมออกในสมัยนั้นได้ทีเดียว.

โย ปน เอวํ น กโรติ, สตุตฺตา ส่วนภิกษุรูปใด ไม่กระทำอย่างนี้,
 จ สํฆे สนฺนิปฺติตฺเต ทํ อปฺสฺสนฺโต "อสุโก และเมื่อพระสงฆ์ประชุมกันแล้ว พระศาสดา
 ภิกฺขุ กุหิณฺ"ติ "นิโรธํ" สมาปชฺชิตฺวา"ติ ไม่ทรงเห็นเธอ เมื่อตรัสถามว่า "ภิกษุ
 วุตฺเต กณฺจํ ภิกฺขุํ เปเสติ "คจฺฉ นํ รูปโน้นไปไหนเสีย", เมื่อภิกษุรูปหนึ่งทูล
 มม วจฺนเน ปกฺโกสา"ติ. อตฺตสฺส เทน ตอบว่า "เข้านิโรธพระเจ้าข้า" ก็จะทรงส่ง
 ภิกฺขุณา สวานุปฺจาเร จตฺตฺวา "สตุตฺตา ภิกษุรูปหนึ่งไป ว่า "เธอจงอาศัยคำสั่ง

๑ ฉ. นิโรธสมาปชฺชิตฺวา.

คุณโรส บริบาลบุรีภัณฑ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อายุสมนฺตํ อามนฺเตตี"ติ วุตฺตมตฺเตว
 ฐฺฏจํ โทติ. เอวํ กรุกํ ทิ สตฺถ
 ปกฺโกสนํ. ตสฺมา ตํ อวชฺชิตฺวา ยถา
 สยเมว ฐฺฏจติ, เอวํ สมาปชฺชิตพฺพํ.

ของเรา ไปเรียกภิกษุรูปนั้นมาที่" ดังนี้.
 ต่อจากนั้น พอภิกษุรูปนั้นยืนอยู่ที่ใกล้ที่ภิกษุ
 (ผู้เข้านิโรธ) นี้ พอจะได้ยินเสียง แล้ว
 เพียงแต่กล่าวว่า "พระศาสดาทรงเรียกหา
 ท่านผู้มีอายุเณะขอรับ" ดังนี้เท่านั้น เธอก็จะ
 มีการออก. เป็นความจริงว่า คำตรัสเรียก
 หาของพระศาสดาเป็นของหนัก (เป็นสิ่ง
 สำคัญที่สุด). เพราะฉะนั้น ภิกษุฟังนั้นก็ถึง
 คำตรัสเรียกหาของพระศาสดานั้น แล้วเข้า
 นิโรธ โดยประการที่จะออกได้เอง เถิด.

๔๑๘. อหฺธานปริจฺเจโทติ ชีวิตหฺธานสฺส

ปริจฺเจโท. อิมินา ทิ ภิกฺขุณา อหฺธาน-
 ปริจฺเจเท สุกฺสเลน ภวิตพฺพํ. "อตฺตโน
 อายุสงฺขารา สตฺตาทํ ปวตฺติสฺสนฺติ น
 ปวตฺติสฺสนฺตี"ติ อวชฺชิตฺวาว สมาปชฺชิตพฺพํ.
 สเจ ทิ สตฺตาทพฺพนฺตเร นิริชฺฌณเเก
 อายุสงฺขारे อวชฺชิตฺวาว สมาปชฺชติ,
 นาสฺส นิโรธสมาปตฺติ มรณํ ปฏฺิพาหิตฺตุ
 สกฺโกติ. ญฺโทนิโรเธ มรณสฺส นตฺถิตาย

๔๑๘. คำว่า อหฺธานปริจฺเจเท ได้แก่

การกำหนดกาลแห่งชีวิต. ก็ภิกษุนี้ ควรเป็น
 ผู้ฉลาดดี ในการกำหนดกาลแห่งชีวิต. ฟัง
 นี้กว่า "อายุสังขารของตม จักเป็นไปตลอด
 ๑ วันได้ หรือจักเป็นไปไม่ตลอด ๑ วัน"
 ดังนี้ แล้วจึงเข้า. เป็นความจริงว่า ถ้าไม่
 นี้ถึงอายุสังขารที่จะดับไปภายใน ๑ วัน
 (เสียก่อน) แล้วจึงเข้า, นิโรธสมบัติไม่
 อาจห้ามความตายของภิกษุนี้ได้. เธอจะ

คุณโรส บริบาลบุรีภัณฑ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนฺตราว สมฺปตฺติโต วุฏฺฐาติ. ทสฺมา ออกจากสมบัติเสีย ในระหว่างที่เดียว
 เอตฺ อวชฺชิตฺตวาว สมฺปชฺชิตฺตพฺพ. อวเสสฺสิ เพราะความตาย ไม่มีภายในนิโรธสมบัติ.
 หิ อนาวชฺชิตฺตมฺปิ วุฏฺฐติ, อิทฺมฺปน เพราะฉะนั้น ภิกษุนี้ถึงกำหนดกาลนั้น
 อวชฺชิตฺตพฺพเมวาทิ วุตฺตํ. เสียแล้วจึงเข้า. ก็การที่ภิกษุจะไม่มีถึง
 การกำหนดกาลที่เหลือ ก็ยังใช้ได้, แต่ว่า
 การกำหนดกาลแห่งชีวิตนี้ ท่านกล่าวว่าจะต้อง
 นี้ถึงที่เดียว.

๘๖๙. โส เอวํ อากิญฺจณฺญาตณฺ
 สมฺปชฺชิตฺตวาว วุฏฺฐาย อิมํ ปุพฺพกิจฺจํ กตฺวา
 เนวสฺสณฺยานาสฺสณฺญาตณฺ สมฺปชฺชติ. อเถกํ
 วา เทว วา จิตฺตวาเร อติกฺกมิตฺวา
 อจิตฺตโก โทติ, นิโรธํ ผุสฺติ. ทสฺมา
 ปนสฺส ทฺวินฺนํ จิตฺตานิ อฺปริ จิตฺตานิ
 นนฺปวตฺตณฺตติ, นิโรธสฺส ปโยกคฺคตา. อิทํ
 หิ อิมสฺส ภิกฺขุโน เทว สมถวิปัสสนาธมฺเม
 ยุกนทฺเต กตฺวา อญฺจสมฺปตฺติอาโรหณํ
 อนฺนุพฺพนินโรธสฺส ปโยโค, น เนวสฺสณฺยา-
 นาสฺสณฺญาตณฺสมฺปตฺติยาติ นิโรธสฺส
 ปโยกคฺคตา ทฺวินฺนํ จิตฺตานิ อฺปริ นนฺปวตฺตณฺตติ.

๘๖๙. ภิกษุนี้ เข้าอาภิญญ์ญาณตนะ
 แล้ว ก็ออกมาทำบุพกิจนี้ ตามประการคัง
 กล่าวมานี้ แล้วจึงเข้าเนวสฺสณฺยานาสฺสณฺญา-
 ตณฺสมบัติ. ต่อจากนั้น พอล่วงวาระจิตไป
 สักวาระหนึ่งหรือสองวาระแล้ว เธอก็ยอม
 เป็นผู้ไม่มีจิต, ชื่อว่าได้ถูกค้องนิโรธ.
 ถามว่า ก็เพราะเหตุไรจิตของเธอจึงไม่
 เป็นไปเกินกว่าจิต ๒ ขณะ ? ตอบว่า
 เพราะเป็นประโยคแห่งนิโรธ. จริงอยู่
 การย่างขั้นสู่มหาสมบัติ ๘ กระทำกรรม ๒ อย่าง
 คือ สมถะและวิปัสสนา ให้เนื่องกันเป็นคู่
 เป็นประโยคแห่งอนฺนุพฺพนินโรธ แห่งภิกษุนี้,

คุณโรส บริบาลนุริภัตต์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ไม่ใช่เป็นประโยคแห่งเนวสัญญานาสัญญา-
ยตนสมาบัติ เพราะเหตุนี้ เพราะเป็น
ประโยคแห่งนิโรธ จึงไม่เป็นไปเกินกว่า
๒ ขณะจิต.

โย ปน ภิกขุ อากิญจัญญายตนโต
วฏฺฐาย อิทํ ปุพฺพกิจฺจํ อกตฺวา เนวสญฺญา-
นาสญฺญายตนํ สมาสฺสชฺติ, โส ปรโต
อจิตฺตโก ภวิตฺถ น สกฺโกติ. ปรินิวตฺตติฯ
ปน^๑ อากิญจัญญายตเนเยว ปตฺติจฺจติ.
มคฺคํ อคตปุพฺพปริสุปฺมา เจตฺถ วตฺตพฺพา :

ส่วนภิกษุรูปใด ออกจากอากิญจัญญา-
ยตนะแล้วไม่ทำบุพกิจนี้ เข้าเนวสัญญานา-
สัญญายตนะสมาบัติเลย, ภิกษุรูปนั้น ย่อม
ไม่อาจเป็นผู้ไม่มีจิตต่อไปได้. แต่ว่าจะหวน
กลับมาตั้งอยู่ ในอากิญจัญญายตนะนั้น เทียว.
ก็ในความซึ้งนี้ ควรกล่าวอุปมาเรื่องบุรุษผู้ไม่
เคยเดินทาง :

เอโก กิร ปุริโส เอกํ มคฺคํ
อคตปุพฺโพ อนฺตรรา อุตฺถกนฺทรี วา คมฺภีรี
อุตฺถกจิขฺลลํ อติกฺกมิตฺวา ฐปีติ
จณฺหาตปสนฺตตฺติ ปาสาณํ วา กนฺทรี วา
อากมฺม ตํ นิवासนปาวุรณฺ^๒ อสฺสฺจเปตฺวาว
กนฺทรี โอรุโพทฺท ปริกฺขารเตมนภเยน

มีเรื่องว่า บุรุษคนหนึ่ง ไม่เคยไป
เส้นทางสายหนึ่งมาก่อน พอมาถึงแม่น้ำ
ลำธารหรือแผ่นดินอันร้อน เพราะแดดแผดกล้า
ที่เขาทอดข้ามหล่มลึก ในระหว่างทาง ยังไม่
ทันหยั่งรู้ฝั่งน้ำนั้นเลย ก็ย่างลงสู่ลำธาร
แล้ว(กลับมา)ยืนอยู่ที่ฝั่งอีกนั้นเทียว เพราะ

^๑ ฉ. ปุน.
^๒ ส. อากมฺม นิवासนปาปุรณํ.

คุณวิไลกุล ระตินัย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ขุนเทว ตีเร ปฏิจฺจชาติ. ปาสาณํ อฏฺกมิตฺวาปิ
 สุนฺตตฺตปาโท ขุนเทว โอรภาเก ปฏิจฺจชาติ.
 ตตฺถ ยถา หิ โส ปุริโส อสฺสญฺสปีตนิวาสน-
 ปาวุรณฺตฺตา กนฺทํ โอตฺถมฺมตฺโตว
 ตตฺตปาสาณํ อฏฺกนฺตมฺมตฺโต เอว จ
 ปฏินิวตฺติตฺวา โอรภาเกว ปฏิจฺจชาติ, เอว
 โยคาวจโรปิ ปุพฺพกิจฺจสฺส อกตฺตฺตา
 เนวสฺสญฺยานาสฺสญฺยาตณฺ์ สฺมาปนฺนมฺมตฺโตว
 ปฏินิวตฺติตฺวา อากิญฺจญฺญาตเน ปฏิจฺจชาติ.

กลัวบริวารเปี้ยก. แม้เหยียบแผ่นดินแล้วก็
 ร้อนเท้า ต้อง(กลับมา)ยืนที่ฝั่งในอีกนั้น-
 เทียว. ในเรื่องอุปมานั้น เปรียบเหมือนว่า
 บุรุษนั้น เพราะเหตุที่ยังไม่ทันหยั่งกรังฝ้านุง
 ฝ้าห่ม พออย่างลงสู่ลำธารเท่านั้น และพอ
 เหยียบแผ่นดินร้อนเข้าเท่านั้น ก็ต้องกลับมา
 ยืนอยู่ที่ฝั่งในนั้นเทียว ฉันใด, แม้พระ-
 โยคาวจร เพราะไม่ได้ทำบุพกิจ พอเข้า
 เนวสฺสญฺยานาสฺสญฺยาตณะเท่านั้น ก็ต้องหวน-
 กลับมาตั้งอยู่ในอากิญฺจญฺญาตณะ ฉันนั้น.

ยถา ปน ปุพฺเพปิ ตํ มคฺคํ
 กตฺตปุพฺพปุริโส ตํ ฌานํ อากมฺม เอกํ สาฏฺกํ
 ทพฺพํ นิวาเสตฺวา ฆปฺริ หตฺถเณน กเหตฺวา
 กนฺทํ โอตฺริตฺวา ตตฺตปาสาณํ วา
 อฏฺกนฺตมฺมตฺตเมว กริตฺวา ปฺรโต กจฺจติ,
 เอวเมว กตฺตปุพฺพกิจฺจโจ ภิกฺขุ เนวสฺสญฺยา-
 นาสฺสญฺยาตณฺ์ สฺมาปชฺชิตฺวา ว ปฺรโต

ส่วนว่า บุรุษผู้เคยไปเส้นทางสายนั้น
 แม้ในคราวก่อน (คราวนี้) พอมาถึงสถานที่
 นั้น ก็นุ่งผ้าผืนหนึ่งให้แน่นหนา ใช้มือถือ
 ผืนหนึ่งไว้ อย่างลงลำธารหรือเหยียบแผ่น
 หินร้อนพอประมาณ แล้วก็เดินต่อไปได้
 ฉันใด, ภิกษุผู้ได้ทำบุพกิจแล้ว เข้า
 เนวสฺสญฺยานาสฺสญฺยาตณฺ์สมาบัติแล้ว นั้นเทียว

๑ ฉ. เอวเมว.

อจิตตโก โทติ^๑ นิโรธ ฝุสิตวา วิหริ. ก็จักเป็นผู้ไม่มีจิต ถูกต้องนิโรธต่อไปอยู่ฉนั้น
เหมือนกัน.

๔๔๐. กถิ จานนติ เอว^๑ สมาปนนาย
ปนสสา กาสปริจเจทวเสน เจว อนุตธา
อายุกขยสัมภุमानนสตูปุกโกสนาภาเวน จ
จาน^๑ โทติ.

๔๔๐. คำว่า การยับยั้งอยู่มีได้อย่างไร
เฉลยว่า ก็การยับยั้งอยู่แห่งนิโรธสมาบัติ นี้
ที่ภิกษุเข้าแล้วอย่างนี้ ฉนั้น ย่อมมีได้ด้วย
อำนาจแห่งการกำหนดกาล และด้วยไม่มี
ความสิ้นไปแห่งอายุ การรอกอยแห่งพระสงฆ์
และการตรัสเรียกหาแห่งพระศาสดา ใน
ระหว่าง.

๔๔๑. กถิ วุจฺจานนติ อนาคามิสฺส
อนาคามิผลูปตฺติยา, อรหโต อรหตฺต-
ผลูปตฺติยาติ เอว^๑ เทวธา วุจฺจาน^๑ โทติ.

๔๔๑. คำว่า การออกมีได้อย่างไร
เฉลยว่า การออกย่อมมีได้โดยอาการ
๒ อย่างนี้คือ สำหรับท่านผู้เป็นพระอนาคามี
ก็โดยการที่มีอนาคามีผลเกิดขึ้น, สำหรับท่าน
ที่เป็นพระอรหันต์ ก็โดยการที่มีอรหัตผล
เกิดขึ้น.

๔๔๒. วุจฺจิสฺส กิณนินนํ จิตฺตํ โทติ
นิตฺพานนินนํ. วุตฺตถเอหติ "สณฺณาเวหยิต-

๔๔๒. คำว่า ท่านผู้ออกจากนิโรธมีจิต
น้อมไปในอะไร เฉลยว่า มีจิตน้อมไปใน

^๑ ฉ. หุตฺวา.

นิโรธสมาปัตติยา จฺจฺจิตฺตํ โข อวฺวโส นิพพาน. ข้อนี สมจริงตามคำที่ท่านพระ-
วิสาข ภิกขุโน วิเวกนิพนธ์ จิตฺตํ โทติ
วิเวกโพนธ์ วิเวกปพฺพการณฺ"คิ?

นิตฺมทินนาเถรี กล่าวว่่า "คุณรท่่านวิสาขะ
ผู้มีอายุ ภิกษุผู้ออกจากสัญญาเวทียคฺนิโรธ-
สมาบัติ มีจิตน้อมไปในวิเวก โอนไปในวิเวก
เงื่อมไปในวิเวก" ดังนี้.

๔๔๓. มคฺคสฺส จ สมာปนฺนสฺส จ โภ
วิเสสํติ อยมฺปิ อตฺถโถ สุตฺเต วุตฺโตเยว.
ยถา "ยวํ อวฺวโส มโต กาลกโต,
คฺคสฺส กายสงฺขารา นโรทฺธา ปฏฺิปปสฺสทฺธา,
วจฺสงฺขารา ฯเปฯ จิตฺตสงฺขารา นโรทฺธา
ปฏฺิปปสฺสทฺธา, อายุ ปริกฺขิโณ, อุตฺมา
วูปสนฺตา, อินฺทฺริยานิ ปริกฺขินานิ. ยวํ^๑
ภิกขุ สฺสนฺนาเวทียคฺนิโรธํ สมာปนฺโน,
คฺคสฺสปี กายสงฺขารา นโรทฺธา ปฏฺิปปสฺสทฺธา,
วจฺสงฺขารา ฯเปฯ จิตฺตสงฺขารา นโรทฺธา
ปฏฺิปปสฺสทฺธา, อายุ อปฺปริกฺขิโณ, อุตฺมา
อวูปสนฺตา, อินฺทฺริยานิ อปฺปริกฺขินานิ"คิ."^๒

๔๔๓. กล่าว คนตายกับท่านผู้เข้านิโรธ
สมาบัติมีอะไรเป็นข้อแตกต่างกัน อรรดา-
ธิบายแม้ข้อนี้ ท่านก็ได้กล่าวไว้ในพระสูตร
นั้นแหละ. เหมือนอย่างที่ท่านธมมทินนาเถรี
กล่าวไว้ว่า "นี่แน่ะ ท่านผู้มีอายุ คนตายแล้ว
ทำกาละแล้วนี้ใจ, กายสังขารของคนนั้น
ดับแล้ว ระงับแล้ว, วจฺสงฺขาร ๗๗ จิต-
สังขารดับแล้ว ระงับแล้ว, อายุสิ้นรอบแล้ว,
ไออุ่นสงบแล้ว, อินฺทฺริยทั้งหลายแตกทำลาย
รอบแล้ว. ภิกษุผู้เข้าสัญญาเวทียคฺนิโรธนี้ใจ,
กายสังขารแม้ของภิกษุนั้น ก็ดับแล้ว ระงับ
แล้ว, วจฺสงฺขาร ๗๗ จิตสังขารดับแล้ว

^๑ ม. ม. ๑๒/๕๕๒.
^๒ ฉ. โย จายํ.
^๓ ม. ม. ๑๒/๕๕๒.

ระงับแล้ว, อายุยังไม่สิ้นรอบ, โออุ่นยังไม่สงบ, อินทรีย์ทั้งหลายยังไม่แตกทำลาย" กังนี้.

๘๘๔. นิโรธสมาปatti สงขตา

อสงขตาคิอาทิปุจฉาย ปน สงขตาคิ
อสงขตาคิปี - โลภียาคิปี - โลกุตตราคิปี น
วตฺตพฺพทา. กสฺมา ? สภาวโต นตฺถิตาย.
ยสฺมา ปน สา สมาปชฺชนตฺตสฺส วเสน
สมาปนฺนา นาม โหติ, ตสฺมา นิปฺพณฺนาติ
วตฺตํ วฏฺฏติ, โน อนิปฺพณฺนา.

๘๘๕. ส่วนในปุจฉามีคำว่า นิโรธ-

สมาปatti เป็นสังขตะหรืออสังขตะ เป็นคัน มี
คำว่า ไม่ควรกล่าวว่าเป็นสังขตะ
ทั้งไม่ควรกล่าวว่าเป็นอสังขตะ ทั้งไม่ควร
กล่าวว่าเป็นโลกียะ ทั้งไม่ควรกล่าวว่าเป็น
โลกุตระ. เพราะเหตุไร ? เพราะความ
ที่มีได้มีอยู่โดยสภาวะ. แต่เพราะนิโรธ-
สมาปัตตินั้น ชื่อว่า เป็นสมาบัติที่เข้าได้ ก็โดย
เกี่ยวกับพระอรหันต์บุคคลเข้าอยู่, ฉะนั้นก็ควร
ที่จะพูดว่า เป็นนิปผันนะ(สิ่งสำเร็จ), ไม่ใช่
เป็นอนิปผันนะ.

อิติ สันตํ สมาปत्ติ
อิมํ อริยเสวิตํ
ทิจฺจเว ธมฺเม นีหฺพาน-
มิตฺติ สงฺขํ อุปาคตํ

เพราะบัณฑิตทั้งหลาย เจริญอริยปัญญา
แล้ว ย่อมเข้าสมาบัติอันสงบนี้ที่พระ-
อรหันต์เจ้าเสพอันเข้าถึงความนับได้ว่า
เป็นนิพพานในทิวรรณนี้ได้ ตาม

คุณสร เคช ชูเทศะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิเทศ) กล่าวด้วยความสำเร็จความเป็นอริยบุคคลมีความเป็นอาหุไนยบุคคลเป็นต้น ๔๔๔

ภาเวตฺวา อริยปณฺธิ
สมาปชฺชนฺติ ปณฺทิตา
ยสฺมา ทสฺมา อิมิสฺสาปิ
สมาปตฺติสมตฺตคา
อริยมกฺกเสฏฺ ฆณฺฑาย
อานิสฺสโสตฺติ วุจฺจตีติ.

ประการดังกล่าวมานี้ ฉะนั้น ความ
เป็นผู้สามารถในการเข้า ฌานีโรธ-
สมาบัติ^๕ ท่านจึงกล่าวว่า เป็น
อานิสงส์แห่งปัญญา ในอริยมรรค
ทั้งหลาย ฉะนั้นแล.

อาหุเนยฺยภาวาทิสัทฺธิกถา

กล่าวด้วยความสำเร็จความเป็นอริยบุคคล
มีความเป็นอาหุไนยบุคคลเป็นต้น

๔๔๕. อาหุเนยฺยภาวาทิสัทฺธิ น
เกวลณฺจ นิโรธสมาปตฺติยา สมาปชฺชน-
สมตฺตคา, อยมฺปน อาหุเนยฺยภาวาทิสัทฺธิ
อิมิสฺสา โลกุตฺตรปณฺฑานา นาย อานิสฺสโสตฺติ
เวทิตฺตพฺพา? อวิเสสฺเสน ทิ จตฺตพฺพิชายปิ
เอตฺติสฺสา ภาวิตตฺตา ภาวิตปณฺโณ ปุคฺคโล
สเทวกสฺส โลกสฺส อาหุเนยฺโย โทติ

๔๔๕. คำว่า สำเร็จความเป็น
อาหุไนยบุคคลเป็นต้น ความว่า ไม่ใช่ความ
เป็นผู้สามารถในการเข้านิโรธสมาบัติอย่าง-
เดียวเท่านั้น, แต่พึงทราบว่า แม้ความ
สำเร็จความเป็นอาหุไนยบุคคลเป็นต้นนี้ ก็
เป็นอานิสงส์ แห่งการ เจริญโลกุตระปัญญานี้.
จริงอยู่ บุคคลผู้มีปัญญาอันอบรมแล้ว เพราะ

^๕ ฉ. เวทิตฺตพฺโพ.

พระพุทธมรรคา ป.พ. ๖-๒๕

ปาหุเนยโย ทกฺขิณฺเณยโย อณฺชลีกรณฺเณยโย
อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺุเขตฺตํ โลกสฺส.

ได้เจริญปัญญาทั้ง ๔ อย่างนี้ ย่อมเป็น
อาหุไนยบุคคล(บุคคลผู้ควรแก่ของที่เขานำมา
บูชา), เป็นปาหุไนยบุคคล (บุคคลผู้ควรแก่
ปาหุทาน), เป็นทกฺขิณฺเณยบุคคล (บุคคล
ผู้ควรแก่ทักษิณทาน), เป็นอณฺชลีกรณฺเณยบุคคล
(บุคคลผู้ควรทำอณฺชลีกรรม) แห่งสัตว์โลก
พร้อมทั้งเทวดา, เป็นเขตบุญอันยอดเยี่ยม
ของชาวโลก โดยไม่แปลกกัน.

๔๘๖. วิเสสโต ปเนตฺถ ปจฺมมกฺุคฺคปณฺณํ
ตาว ภาเวตฺวา มนุทาย วิปสฺสนาย อากโต
มุทฺธินฺทฺริโยปิ สฺตตฺกขตฺตฺปรโม นาม โหติ,
สฺตตฺสฺสคฺคิภาเว สํสริตฺวา ทฺกฺขสฺสสนฺตํ กโรติ.
มชฺฌิมา ย วิปสฺสนาย อากโต มชฺฌิมินฺทฺริโย
โกลงฺโกโล นาม โหติ, เทว วา ตีณิ
วา กุลานิ สนฺธาวิตฺวา สํสริตฺวา ทฺกฺขสฺสสนฺตํ
กโรติ. ติกฺขาย วิปสฺสนาย อากโต
ติกฺขินฺทฺริโย เอกพีซี นาม โหติ, เอกํเยว
มานุสํ กวํ นิพฺพตฺเตตฺวา ทฺกฺขสฺสสนฺตํ
กโรติ.

๔๘๖. แต่ว่า โดยแปลกกัน ในบรรดา
บุคคลเหล่านี้ ก่อนอื่น บุคคลแม้เจริญ
ปฐมมรรคปัญญาบรรลุแล้ว โดยวิปัสสนาอย่าง
อ่อน มีอินทรีย์อ่อน ชื่อว่าเป็น สັตตักขตฺต-
ปรมะ (ผู้จะมาเกิดอีกไม่เกิน ๑ ครั้ง),
ย่อมท่องเที่ยวไปในสุคติภพสิ้น ๑ วาระ แล้ว
กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้. ท่านที่บรรลุโดย
วิปัสสนาอย่างปานกลาง มีอินทรีย์ปานกลาง
ชื่อว่าเป็น โกลงฺโกละ (ผู้ละจากตระกูล
สู่ตระกูล), ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ๒-๓
ตระกูล แล้วกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้. ท่านที่

คุณประวัติ หุตะสิงห์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิเทศ) กล่าวด้วยความสำเร็จความเป็นอริยบุคคลมีความเป็นอาหุไนยบุคคลเป็นต้น ๔๕๑

บรรลुโดยวิปัสสนาอย่างกล้าแข็ง มีอินทรีย์
กล้าแข็ง ชื่อว่า เอกพีธี (ผู้มีพีชทนเคี้ยว)
ยอมทำภพมนุษย์ ให้บังเกิดวาระเคี้ยวเท่านั้น
แล้วกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.

๔๔๖. ทุติยมคฺคปณฺณํ ภาเวตฺวา
สกทาคามี นาม โทติ, สกิทเว อิมํ โลกํ
อาคณฺตฺวา ทุกฺขสฺสํสํ กโรติ.

๔๔๖. บุคคลผู้เจริญอุติยมรรคปัญญาได้
แล้ว ก็ชื่อว่า เป็นพระสกทาคามี, ย่อมมาสู่
โลกนี้คราวเคี้ยวเท่านั้น แล้วกระทำที่สุดแห่ง
ทุกข์ได้.

๔๔๘. ตติยมคฺคปณฺณํ ภาเวตฺวา
อนาคามี นาม โทติ. โส อินฺทฺริยเวมตฺตคา-
วเสน อนฺตรปรินิพฺพายี, อุพฺพจฺจนฺตปรินิพฺพายี,
อสงฺขารปรินิพฺพายี, สสงฺขารปรินิพฺพายี,
อุทฺธโสโต อกนิฏฺฐคามิตี ปญฺจธา อิต
วิหาย นิฏฺฐโ จ โทติ? ตตฺถ อนฺตรปรินิพฺพายีติ

๔๔๘. บุคคลเจริญตติยมรรคปัญญาได้
แล้ว ก็ชื่อว่า เป็นพระอนาคามี. ท่านผู้เป็น
พระอนาคามีนั้น ละไปจากโลกนี้แล้วจึงจะ
เป็นผู้สำเร็จ มี ๕ จำพวก โดยเกี่ยวกับ
ความต่างกันแห่งอินทรีย์ คืออันตราปรินิพพายี
(ผู้ปรินิพพานในระหว่าง), อุพฺพจฺจนฺตปรินิพฺพายี

๑ ปญฺจ อิต วิหาย นิฏฺฐโ จ โทติติ โส
อนาคามี อนฺตรปรินิพฺพายีอาทิภาเวน
ปญฺจบุปฺภาเรน อิมํ โลกํ ปชฺหิตฺวา
ปรินิพฺพายนโก โทติติ ฐีกา, ฉ. ...
ปญฺจธา. อิต วิหายนิฏฺฐโ จ โทติ.

วิสุทธิธรรมรังค ป.พ. ๖-๒๕

คุณประวัติ หุตะสิงห์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยตุถ กตุถจิ สุตธาवासภเว อุปฺปชฺชิตฺวา^๑ (ผู้เข้าถึงแล้วจึงปรินิพพาน), อสังขาร-
 อายุเวมชฺฌิ อุปฺปตฺวา ว ปรินิพฺพายติ. ปรินิพฺพายี (ผู้ปรินิพพานโดยไม่ต้องมีความ
 อุปฺหจฺจปรินิพฺพายีติ อายุเวมชฺฌิ อติภฺกมิตฺวา พยายาม), สสังขารปรินิพฺพายี (ผู้ปรินิพพาน
 ปรินิพฺพายติ. อสังขารปรินิพฺพายีติ โดยต้องมีความพยายาม), อุทฺธังโสโต-
 อสังขารเณ อุปฺปโยเคน อุปฺริมคฺคํ อกนิฏฺฐคามี (ผู้มีกระแสไหลไปในเบื้องบน
 นิพฺพตฺเตติ. สสังขารปรินิพฺพายีติ สสังขารเณ จนถึงชั้นอกนิฏฺฐภพ). ใน ๕ จำพวกรั้น
 สอุปฺปโยเคน อุปฺริมคฺคํ นิพฺพตฺเตติ. พระอนาคามี ผู้เกิดขึ้นในภพสุตฺธาวัสภเวใด
อุทฺธังโสโต อกนิฏฺฐคามีติ ยตุถูปฺปนฺโน, ภพหนึ่ง ไม่ทันถึงท่ามกลางแห่งอายุเลย
 ตโต อุทฺธํ ยาว อกนิฏฺฐภาว อารุญฺห ก็ปรินิพพาน ชื่อว่า อันตราปรินิพฺพายี.
 ตตุถ ปรินิพฺพายติ. ท่านที่เกินเลยท่ามกลางแห่งอายุแล้ว จึง
 ปรินิพพาน ชื่อว่า อุปฺหจฺจปรินิพฺพายี. ท่าน
 ผู้ทำมรรคเบื้องบนให้บังเกิด โดยไม่มีสังขาร
 คือโดยไม่มี ความพยายาม ชื่อว่า อสังขาร-
ปรินิพฺพายี. ท่านผู้ทำมรรคเบื้องบนให้เกิด
 โดยมีสังขาร คือโดยมีความพยายาม ชื่อว่า
สสังขารปรินิพฺพายี. ท่านผู้เกิดขึ้นในภพใด,
 ย่างชันสูงชันไปจากภพนั้น จนกระทั่งถึง
 อกนิฏฺฐภพ แล้วปรินิพพานในอกนิฏฺฐภพนั้น
 ชื่อว่า อุทฺธังโสโตอกนิฏฺฐคามี ดังนี้.

^๑ ฉ. อุปฺปชฺชิตฺวา.

นิเทศ) กล่าวด้วยความสำเร็จความเป็นอริยบุคคลมีความเป็นอาหุไนยบุคคลเป็นต้น ๔๕๓

๘๘๘. จตุตถมกฺกปณฺณํ ภาเวตฺวา โภจิ
สฺทธาวิมฺตโต โหติ, โภจิ ปณฺณาวิมฺตโต,^๑
โภจิ อุกฺโตภาควิมฺตโต,^๒ โภจิ เตวิชฺโช,
โภจิ ฉฬภินฺโด, โภจิ ปฏิสฺมภินฺนปภทฺตปคฺตโต
มหาชีณาสโว. ยํ สนฺธาย วุคฺคํ "มกฺกกฺขณ
ปเนสํ คํ ชฺหํ วิชฺญเอติ นาม. ผลกฺขณ
วิชฺญิตชฺชโฏ สเทวกสฺส โลกสฺส
อคฺคทกฺขินฺเดยฺโย โหติ"^๓.

๘๘๘. ท่านผู้เจริญจตุตถมรรคปัญญา
บางท่านก็เป็นสัทธิวิมุต (ผู้หลุดพ้นด้วย
ศรัทธา), บางท่านก็เป็นปัญญาวิมุต (ผู้หลุดพ้น
ด้วยปัญญา), บางท่านก็เป็นอุกโตภาควิมุต
(ผู้หลุดพ้นด้วยส่วนทั้ง ๒), บางท่านก็เป็น
เตวิชชะ (ผู้ได้วิชา ๓), บางท่านก็เป็น
ฉฬภินฺโด (ผู้ได้อภิญญา ๖), บางท่านก็เป็น
พระมหาชีณาสพ ผู้ถึงความแตกฉานใน
ปฏิสัมภินา. ซึ่งล้วนเป็นอานิสงส์ที่ข้าพเจ้า
หมายเอา กล่าวไว้ว่า "ก็ในขณะที่แห่งมรรค
พระโยคาวจรนี้ ชื่อว่ากำลังทางซึ่งชุกขึ้น.
ในขณะที่แห่งผล ชื่อว่าเป็นผู้ทางชุกได้แล้ว
เป็นอัครทักขิไณยบุคคลแห่งสัตว์โลก พร้อม
ทั้งเทวดา" ดังนี้.

เอวํ อเนกานิสฺสา
อริยปณฺณาย ภาวนา
ยสฺมา ตสฺมา กเรยฺยถ
รตี ตตฺถ วิจฺกฺขโณ.

เพราะการเจริญอริยปัญญา มีอานิสงส์
มากมายอย่างนี้ ฉะนั้น ท่านผู้มีปัญญา
เห็นแจ้ง พึงกระทำความยินดีในการ
เจริญอริยปัญญานั้นเถิด.

^๑ ฉ. โภจิ ปณฺณาวิมฺตโต โหติ.

^๒ ฉ. อุกฺโตภาควิมฺตโต โหติ.

คุณประวัติ หุตะสิงห์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๘๘๐. เอกตาวตา จ :

สีเล ปฏิกุราย นโร สปณโณ
จิตต์ ปณณค ภาวยั
อาตาปี นิปโก ภิกขุ
โส อิมิ วิชฺฐเย ชฺฐนฺติ

อิมิสฺสา กายาย สีลสมาธิปณฺนามุเขน
เทสิเต วิสุทฺธิมกุเเก สานิสฺสา ปณฺณภาวนา
ปริทีปิตา โทศิตฺติ.

อิตฺติ สารุชนปามุชฺชตฺตถาย กเต
วิสุทฺธิมกุเเก^๑ ปณฺณภาวนานิสฺสนิทฺเตโส
นาม เตวีสติโม ปริจฺเจโท.

๘๘๐. ก็ในทางแห่งวิสุทธิที่ทรงแสดง
ไว้ด้วยศีล สมาธิ และปัญญาเป็นमुख โดย
พระคาถาที่ว่า :

ภิกษุผู้มีปัญญาฉลาด มีความเพียร ตั้งอยู่
ในศีล เจริญจิต และปัญญาอยู่ จะพึง
ถางชฎ(คือปารก)นี้ได้ ดังนี้

นี่ เป็นอันข้าพเจ้า ได้แสดงการเจริญ
ปัญญาอันมีอันสงฆ์ทั้งหลาย ไว้ด้วยคำพูด
เพียงเท่านั้น แล.

ปริเฉทที่ ๒๓ ชื่อว่า ปณฺณภาวนานิสฺสนิเทศ
ในปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคที่ข้าพเจ้าแต่ง เพื่อ
ความปราโมทย์แห่งสารุชน
มีโดยประการฉะนี้.

^๑ ฉ. ...ปณฺณภาวนาธิกาเร.

นิกมณกถา

กถาท้ายพระคัมภีร์

๘๘๑. เอกุตาวตา จ :

"สี่เล ปตฺธิจาย นโร สปฺมโณ
จิตฺตํ ปณฺณณจ ภาวยํ
อาคาปี นปโก ภิกฺขุ
โส อิมํ วิชฺฐเย ชฺชุนฺติ

๘๘๑. ข้าพเจ้าได้ตั้งพระคาถานี้ว่า :

"ภิกษุผู้มีปัญญา ฉลาด มีความเพียร
ตั้งอยู่ในศีล เจริญจิต และปัญญาอยู่
จะพึงดวงซึ่ง(คือปารก)นี้ได้"

อิมํ กถํ นิกฺขิปิตฺวา ยทโวจฺมุท :

คั้งนี้ แล้วกล่าวคำใดไว้ว่า :

"อิมิสฺสาทานิ กถาย
กถิตาย มเหสีนา
วณฺณณฺโต ยถาญฺตํ
อตุถํ สีลาทิเกทนํ.
สุทฺถุลลภํ ลภิตฺวาน
ปพฺพชฺชํ ชินสาสเน
สีลาทิสงฺกทํ เขมํ
อุชฺชํ มคฺคํ วิสุทฺธิยา.
ยถาญฺตํ อชานนฺตา
สุทฺธิกามาปี เย อีธ

"บัดนี้ ข้าพเจ้าเมื่อจะพรรณนาเนอ-
ความอันต่างโดยคุณมีศีลเป็นต้น แห่ง
พระคาถานี้ที่พระมเหสีเจ้า ได้ตรัสไว้
ตามความเป็นจริงแล้ว จักกล่าว
ปกรณวิเสสวิสุทฺธิมรรค อันเป็นเหตุ
สร้างวามปราโมทย์ แก่บรรดา
พระโยคีในพระศาสนา นี้ ผู้ได้การ
บรรพชาในพระศาสนาของพระชินเจ้า
ที่หาได้แสนยาก ซึ่งแม้เป็นผู้ต้องการ
ความหมกจก เมื่อไม่รู้ตามความเป็น

คุณไพเราะ-คุณพจนีย์-พลเรือโทชนินทร์ รินทกุล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิ นาธิกจุนฺธิ
 วายมนฺตปิ โยคีโน.
 เศล ปามุชชกรณ^๑
 สุวิสุทธิวิจฺจนฺย
 มหาวิหารวาสิน
 เทสนานยนิสฺสิคิ.
 วิสุทธิมคฺคิ ภาสิสฺส
 คมฺเม สกุกฺจ ภาสโต
 วิสุทธิกามา สพฺเพปี
 นิสามยถ สาธโว"ติ,

สุวายนฺ ภาสโต โหติ.

๔๕๒. ตตฺถ จ

เศส สีสาทิเกทานิ
 อตฺถานิ โย วิจฺจโย

จริง ซึ่งทางแห่งความหมดจด ที่รวม
 เอาคุณมีศีลเป็นต้น อันเป็นทางที่เกษม
 เป็นทางตรง แม้พยายามไป ก็หา
 บรรลุความหมดจดไม่ เป็นวิสุทธิมรรค
 ที่มีข้อวินัจฉัยหมดจดดี อันอาศัยนัย
 เทศนาของพระเถระ ชาวมหาวิหาร
 กุกรท่านสารุชนทั้งหลาย เมื่อข้าพเจ้า
 กล่าววิสุทธิมรรคนั้นอยู่ อย่างเคารพ
 ขอร้องท่านทั้งหลายผู้ต้องการวิสุทธิแม้ทุก
 ท่าน จงตั้งใจฟังวิสุทธิมรรคนั้น โดย
 เคารพเทอญ" ดังนี้,

ข้าพเจ้าได้กล่าววิสุทธิมรรคนี้ นั้นแล้ว ด้วย
 คำสังวรณาเพียงเท่านั้น.

๔๕๒. ก็แลเพราะเหตุที่ ในวิสุทธิ-
 มรรคนั้น

ข้อวินัจฉัยเนือความทั้งหลาย อันต่าง
 ด้วยคุณมีศีลเป็นต้นเหล่านั้นใด เป็น

^๑ ฉ. ปาโมชช...

ปณฺจนฺนํภี นิกายานํ
 วุฑฺโต อฏฺฐกถานเย.
 สมหาหริทฺวา ตํ สพฺพํ
 เยภฺยุเยน ส นิจฺจโย^๑
 สพฺพสฺสฺสฺกรโทเสหิ
 มุฑฺโต ยสฺมา ปกาสิโต.
 ทสฺมา วิสฺสุทฺธิกาเมหิ
 สฺสุทฺถปณฺณเมหิ โยคิภิ
 วิสฺสุทฺธิมคฺเค เอกสฺมี
 กรณฺนีโยว อาทโรติ.

วินิจฉัยที่ท่านกล่าวไว้ ในนัยอรรถกถา
 แห่งนิกายทั้ง ๕. วินิจฉัยนั้น พ้นจาก
 โทษคือความปะปนด้วยวาทะแห่งนิกาย
 อื่นทั้งปวง ข้าพเจ้าประมวลเอา ข้อ
 วินิจฉัยทั้งหมดนั้น มาประกาศไว้เป็น
 ส่วนมาก. ฉะนั้น พระโยคีผู้ต้องการ
 วิสฺสุทฺธิ มีปัญญาหมดจด ฟังกระทำ
 ความเอื้อเพื่อในวิสฺสุทฺธิมรรคนี้เถิด.

๘๙๓. วิภชฺชวาทิเสฏฺฐจานํ
 เถรียานํ ยสฺสสินํ
 มหาวิหารวาสินํ
 วิสชสฺส วิภาวิโน.
 ภาทนต์สํฆपालสฺส
 สฺจิสฺสฺสฺสเลขวุฑฺฒิโน
 วินยาจกรยฺยคฺคตฺสฺส
 ยฺยคฺคตฺสฺส ปฏฺฐิปกฺคตฺยํ.

๘๙๓. ข้าพเจ้าผู้ปรารถนาความตั้งอยู่ แห่ง
 พระสัทธรรม ได้รับคำเชื้อเชิญของ
 ท่านภทนต์สังฆपालะ ผู้รุ่งเรือง ผู้
 เกิดในวงศ์ แห่งพระเถระชาวมหา-
 วิหาร ซึ่งเป็นวิภชชวาทิประเสริฐสุด
 ซึ่งเป็นเถรวาทมีชื่อเสียง มีความ
 ประพฤติสะอาด เป็นสัลเลขะ
 ประกอบด้วยวินัยและอาจารย์ ประ-

^๑ โส นิจฺจโยติ ฎีกา.

ขนฺติโสรัจฺเจเมตฺตาที-
 กุณฺณสฺสิตเจตฺโส
 อชฺเณสนํ กเหตุวาว^๑
 กโรนฺเตน อิมํ มยา.
 สทฺธมฺมจฺจิตฺติกาเมน
 โย ปคฺคโต ปุณฺณสฺสจฺจโย
 ตสฺส เตเชน สทฺเพปี
 สุขเมธฺนตฺติ^๒ ปาณินฺ.

๘๙๔. วิสฺสุทฺธิมกฺโก เอโสว^๓
 อนฺตรายํ วินา อิต
 นิฏฺฐิตฺโต อฏฺฐปณฺณาส-
 ภาณวาราย ปาฬิยา.
 ยถา ตเถว โลกสฺส
 สทฺเพ กุลฺยาณนิสฺสิตา
 อนนฺตรายา อิชฺฌนฺตุ
 สีมํ สีมํ^๔ มโนรธาติ.

กอบในการปฏิบัติ มีใจระคับด้วยคุณ
 มีขันติโสรัจจะและเมตตาเป็นต้น แล้ว
 ได้แต่งวิสุทธิมรรคนี้ไว้ ได้ถึงการ
 สัมมกอบุญใด ด้วยเดชแห่งการ-
 สัมมกอบุญนั้น ขอสัตว์ทั้งหลาย
 ทั้งปวง จงถึงซึ่งความสุขเถิด.

๘๙๕. วิสฺสุทฺธิมรรคฺขฺณแล จบลงด้วยพระบาลี
 ๕๘ ภาณวาระ โดยเว้นห่างอันตราย
 ในโลกนี้ฉันใด ขอให้สัตว์โลกจง
 สำเร็จมโนรทที่อิงอาศัยความดี ไม่มี
 อันตรายทั้งปวงเร็ว ๆ ฉะนั้นเหมือน-
 กันเถิด.

^๑ ฉ. คเหตุวาน.

^๒ ฉ. สุขเมธนฺต.

^๓ ฉ. เอโส จ.

^๔ ส. สิมฺสิม.

๘๙๕. **ปรมวิสุทธสัทธาพุทธิวิริย-**
ปฏิมณฺธิเตน^๑ **สีลาจารชฺชวมทฺทวาทิกุณสมุท-**
สมฺทีเตน **สกสมยสมยบุตรกนชฺโณคาถ-**
สมตฺเตน **ปณฺณาเวยฺยตฺตยสมนฺนาคเตน**
ทิปิฏกปริยตฺตปิฎเก **สาญฺจกเถ** **สคฺค-**
สาสเน **อปฺปฏิหตตฺตวณฺปิฏกาเวเน** **มหาเวยฺยา-**
กรณฺเน **กรณสมฺปตฺตยชฺชวณฺนิคฺคตมธฺโรหาร-**^๒
วจนฺนิลาเวณฺณยฺยตฺเตน **ยฺยตฺตมตฺตวาทินา**
วาทิวเรเน **มหาภิกฺขา** ^๓**ปฏินฺนปฏิสมฺภิทา-**
ปริวารเ **ฉฝภิกฺขวาทิกุณปฏิมณฺธิเต**^๓
อฺตฺตริมนุสฺสธมฺเม **อปฺปฏิหตพุทฺธินิ**
เถรวสฺสพทีปานิ **เถรานิ** **มหาวิหารวาสนิ**
วสาลงฺการญฺเตน **วิปฺลวิสุทฺธพุทฺธินา**
พุทฺธโมสฺสตี **ครุฑิ** **กหิตนามเชยฺเยเน** **เถเรเน**

๘๙๕. พระเถระผู้ใด ๆ วรรจะ
 เรียกท่านว่ามรรตฺตเชฏฺฐกะ (แต่)มีนามไทย
 อันครูทั้งหลายขนานให้ว่า พุทฺธโมสฺสะ ซึ่ง
 เป็นผู้(ที่)ประคับด้วยคุณสมบัติ คือ) ประคับ
 ด้วยศรัทธา พุทธิ และวิริยะอันหมดจด
 อย่างยิ่ง ผู้มีคุณสมบัติคือศีล อาจารย์
 อาชชวะ (ความซื่อตรง) มัททวะ (ความ
 อ่อนโยน) เป็นต้นเกิดขึ้นพร้อม สามารถหยั่ง
 ถึงรกชฺฎฺในลัทธิตนและลัทธิผู้อื่นได้ ประกอบ
 พร้อมด้วยความชาญฉลาดแห่งปัญญา เป็น
 นักไวยากรณ์ผู้ยิ่งใหญ่ ในพระศาสนาของ
 พระศาสดาในประเภทปริยัติ คือพระไตร-
 ปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา ด้วยอำนาจ
 แห่งญาณ อันหาอะไรขวางกั้นมิได้ประกอบ-

^๑ อ. ม. . . .ปฏิมณฺธิตสีลาจาร . . .

^๒ ม. . . .มธฺโรหาร . . .

^{๓-๓} ฉ. ฉฝภิกฺขวาทิกุณปฏิมณฺธิเต .

คุณกิติกุล ปุณศรี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มุนุตเขฏกวัตตพเพ^๑ กโต วิสุทธิมกโก ด้วยความงาม แห่งถ้อยคำที่ไพเราะ
 นาม. เป็นเลิศ ออกเสียงได้ง่าย ที่เกิดขึ้นเพราะ
 ความถึงพร้อมแห่งกรรม เป็นเจ้าวาตะผู้
 ประเสริฐ ผู้กล่าวได้ทั้งผู้ทั้งแก่ เป็นกวี
 ผู้ยิ่งใหญ่ เป็นเครื่องประดับวงศ์แห่งพระ-
 เถระทั้งหลายชาวมหาวีหาร ผู้เป็นประทีป
 แห่งแถววงศ์ มีความรู้ไม่ติดขัดในอุตรนิมุต-
 ธรรม มีปฏิสัมภิตาที่แตกฉานเป็นบริวาร
 ประดับด้วยคุณวิเศษมีประเภทเป็นอภิญญา ๖
 เป็นต้น ผู้มีความรู้ไพบูรณ์และหมดจด ได้แต่ง
 ปกรณพิเศษ ชื่อว่า วิสุทธิมรรค ไว้แล้ว.

๘๘๖. ทาว ทิฏฐตุ โลกสุมี
 โลกนิตถร เณสินี
 ทสุเสนโต กุสพุตตานี
 นยํ สีลาหิสุทธิยา^๒

๘๘๖. ขอวิสุทธิมรรคนี้ จงดำรงอยู่ในโลก
 แสดงนัยแห่งวิสุทธิมีศีล เป็นต้น แก่
 กุสบุตรทั้งหลาย ผู้ไฝ่หาธรรมเครื่อง-
 ถอนตนออกจากโลก แม้ตราบเท่าที่

^๑ ม. มุหนุตเขทก, ส. โมรณทเจฏก,

ฉ. มุหนุตเขทก, อ. โมรณทเขฏก.

^๒ ส. ม. สีลวิสุทธิยา.

ยาว พุทฺโธติ นามมฺปี
 สุตฺตจิตฺตสฺส ตาทิโน
 โลกสฺมี โลกเขฎฺฐสฺส
 ปวตฺตติ มเหสีโนติ.

พระนามว่า พุทธะ ของพระมเหสี-
 เจ้า ผู้เป็นใหญ่ในโลก ผู้คงที่ ผู้มี
 พระทัยบริสุทธิ์ ยังเป็นไปอยู่ในโลก
 เกิด.

(๑)

วิสุทฺธิมคฺคปฺปกรณํ นิฏฺฐิตํ.^๒

จบวิสุทฺธิมรรคปกรณ.

^๑ ส. เอตฺถนฺต เร

ยํ สิหุธํ อิมินา ปุณฺณํ
 เอเตน ปุณฺณกมฺ เมน
 ตาวตีสเส ปโมเทนุโต
 อลคฺโค ปญฺจกาเมสฺ
 อนฺนติ เม อตฺตภาวมฺหิ
 โลกคฺคปฺคคฺลีนํ นานํ
 ทิสฺวาน ตสฺส อีรสฺส
 อธิคฺคตฺวา ผลํ อคฺคํ

ยํ จณฺณํ ปสฺสํ มยา
 ทฺติเย อตฺตสมฺภเว.
 สิลาจารคฺเณ รโต
 ปตฺวาน ปจฺมํ ผลํ.
 เมตฺเตยฺยํ มฺหิ ปุญฺควํ
 สพฺพสฺตฺตฺติเต รตํ.

สุตฺวา สทฺธมฺมเทสนํ
 โสภเยยฺยํ ชินสาสนนฺตฺติ อิม ปาจา ทิสฺสนฺติ.

อิญฺกลิสฺสขรโปตฺถเก ปน เทวปีเม เทญฺสิมฺปริมปาจา สิทฺธิกมฺมมิกโปตฺถเกสฺ
 ทิสฺสมานปาฐกาเวน วิสุํ ปกาสิตา. สยามโปตฺถเก ปเนตฺถ น กิณฺจปี ทิสฺสติ.

^๒ ส. วิสุทฺธิมคฺโค นิฏฺฐิต.

คุณกิติกุล ปุณฺศรี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พุทธโฆสปุปวตติกถา^๑

กล่าวด้วยประวัติท่านพระพุทธโฆสะ

พุทธสัส ภควโต ปรีนิพพานโต นวณัน
 วสฺสสทานมฺปรี ฉปณฺณาสาย สิวจฺจเรสุ
 อติกฺกนฺเตสุ มหานาโม นาม ราชา
 ลงฺกาทีเป รชฺชี่ กาวเรสี. ตสฺมี กิร สมเย
 ชมฺพฺพีเป มชฺฉิมเทเส โพิธมฺตสฺมีเป เอกสฺมี
 พุราหฺมณฺกุลเ นินฺพตฺโต เอโก พุราหฺมณ-
 มาณโว อโหสี^๒ โส สพฺพสิปฺเบสุ วิสารโท
 ตีสุ เวเทสุ ปารกโต ชมฺพฺพีเป กามนิกม-
 ชนปทราชธานีโย วิจริตฺวา ยตฺถ ยตฺถ
 ปณฺธิตา สมณพฺราหฺมณา วสนฺติ, ตตฺถ ตตฺถ
 กนฺตฺวา สากจฺฉํ กโรติ. เตน ปุญฺจณฺท์

เมื่อกาลล่วงไปแล้ว ๔๕๖ ปี นับแต่
 กาลเสด็จปรินิพพาน แห่งพระผู้มีพระภาค-
 พุทธเจ้า พระราชา พระนามว่า มหานาม
 ได้ครองราชสมบัติที่ลังกาทวีป. ทราบมาว่า
 ในสมัยนั้น ที่ชมพูทวีปมีชนมประเทศ มี
 พราหมณมาณพผู้หนึ่งได้บังเกิดในสกุลพราหมณ์
 สกุลหนึ่ง ณ ที่ใกล้แดนตรัสรู้. พราหมณมาณพ
 นั้น เป็นผู้แก่งกล้าในศิลปะทั้งปวง ถึงฝั่ง
 ในไตรเพท(เรียนจบไตรเพท) ได้ท่องเที่ยว
 ไปตลอดคามนิกมชนบทราชธานีทั้งหลาย ใน
 ชมพูทวีปไปทุก ๆ ที่ ที่สมณะหรือพราหมณ์

^๑ ฉ. พุทธโฆสปุปวตติกถา น ทิสฺสตี.

^๒ ตสฺส ปิตา เกสี นาม รณฺโณ ปุโรหิต
 อโหสี ตสฺส มาตา เกสินี นาม กุจฺฉิต
 นิกฺขมฺนกาเล ทิสฺส ทาสกมฺมกราทโย
 พุราหฺมณปรีสา โฆสรโว อณฺณณณฺ
 จุฑีรยฺมฺ ตสฺมา โฆโสติ นาม กรีสฺสูติ
 วสมาลินิยํ อยฺมตฺถ. โส กิร โฆสคาเม
 นินฺพตฺโต อิมินาปิ การณฺน โฆโส นาม.

คุณทองทิพย์ ขุเทศะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อญเณ กเถตุ น สกุโกนฺติ. โส ฺน ผู้เป็นบัณฑิตอาศัยอยู่แล้ว ทำการสนทนา.
 อญเณที ปุฏฺฐปณฺห์ วิสฺสชฺเชสิ. เอวํ โส คนอื่น ๆ ไม่อาจตอบปัญหาที่พราหมณมาณพ
 สกลชมฺพทูปมฺปิ ปริศฺนคฺคหิตฺวา เอกํ วิหารํ ผู้นั้น ถาถามได้. แต่พราหมณมาณพนั้น แก้ปัญหา
 ปาณฺณิ. ที่คนอื่น ๆ ถาถามได้. เขาครอบงำใจ แม้
 ชมฺพทวูปทังสฺนํ ได้ โดยประการอย่างนี้ แล้ว
 ก็ให้ไปถึงวิหารแห่งหนึ่ง.

ตสฺมี ฺน วิหาเร อนนฺกสฺตภิกฺขุ ที่วิหารแห่งนั้น มีภิกษุจำนวนหลาย
 วสนฺติ. เตสํ ภิกฺขุณฺํ สํมตฺเตโร อายสฺมา ร้อยรูปอาศัยอยู่. ท่านพระเรวตะ เป็น
 เรวโต^๑ มหาชีณาสโว อโหสิ พระสังฆเถระแห่งภิกษุเหล่านั้น เป็นพระ-
 ปตฺตปภฺวิสุมฺภิโท ปรปฺปวาทมฺพทโน. อถ โช มหาชีณาสพผู้บรรลุปฏิสัมภทา ย้ายปรปวาทะ
 พุราหมณมาณโว รตฺตี ปาตณฺชลิมนฺตํ ได้. ครั้งนั้นแล ในตอนกลางคืน
 สมนฺุณฺณปทปริมนฺตลํ ปรีวตฺเตติ. อถ โช พราหมณมาณพ ทบทวนมนต์ชื่อปาตณฺชลิ มีบท
 เถโร พุราหมณสฺส สชฺฌายนฺตสฺส สทฺทํ อันสมบูรณ์ กลมกล่อม. ครั้งนั้นแล พระเถระ
 สุตฺวา "อัยํ พุราหมโณ มหาปณฺโณ ตํ พอได้ยินเสียงของพราหมณผู้สาธยายมนต์อยู่
 ทเมตุํ ฏฺฐตี"ติ ญตฺวา ตํ อามนฺเตตฺวา ก็ทราบว่ "พราหมณผู้นี้ เป็นผู้มัวปัญญามาก
 เอวมาท "พุราหมณ โโก นุ โช กทฺรภรวํ ควรที่เราจะกำทราบเขาเสีย" จึงเรียก
 วีรวตี"ติ. โโก ปพฺพชิต กทฺรภานํ รวํ ก็ พราหมณมาณพนั้นมา กล่าวอย่างนี้ว่า "นี่แน่ะ
 ชานาสีติ. อาม ชานามีติ. โส ฺน ติสฺสุ พราหมณ์ ไครทนอร้องเป็นเสียงลา".

^๑ ก. ธมฺมโฆโสติปิ.

เวทสุ อิติหาสปณจเมสุ ยานิ ฌญจัญญานานิ,
 เตสึ นยั เนว อคตฺตนา ปสฺสติ, นาปิสฺส
 อาจริโย อทฺทส. เตสฺ โส เถรึ ปุจฺฉิ.
 เถโร หิ ปกคิยาปิ ติณฺณั เวทานั ปารคฺค
 หุตฺวา อิทานิ ปน ปฏิสมฺภิทปฺตฺโต อโหสิ
 เตนสฺส นตฺถิ เตสึ ปณฺหานั วิสฺสชฺชเน
 ภาโรติ ตาวเทว เต ปณฺเฑ วิสฺสชฺชเชตฺวา
 พุราหฺมณั อาท "โก พุราหฺมณ อหิ ตยา
 พหุ ปุจฺฉิตฺ, อิทานิ คั เอกปณฺหุ ปุจฺฉามิ,
 พุยากริสฺสสิ เม ปณฺหุ"ติ. อาม โภ
 ปพฺพชิต ปุจฺฉาติ. เถโร จิตฺตยมเก อิมิ
 ปณฺหุ ปุจฺฉิ "ยสฺส จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, น
 นิรุชฺชติ, ตสฺส จิตฺตํ นิรุชฺชิสฺสติ, น
 อุปฺปชฺชิสฺสติ. ยสฺส วา ปน จิตฺตํ
 นิรุชฺชิสฺสติ, น อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตสฺส จิตฺตํ
 อุปฺปชฺชติ, น นิรุชฺชติ"ติ? พุราหฺมณมาณโว
 อุตฺถึ วา อโธ วา ธาเรตุ อสฺกโกนฺโต
 "กั นาม โภ ปพฺพชิต อิทนฺ"ติ อาท.

พราหมณ์ถามว่า "ท่านนักบวชผู้เจริญ ท่าน
 รู้จักเสียงลาหรือ? พระเถระรับว่า "เออ
 เรารู้จัก". ก็ฐานะที่เป็นเงื่อนงำทั้งหลาย
 ใด ในคัมภีร์ทั้งหลายอันมีคัมภีร์อิติหาสเป็น
 ที่ทำในไตรเพท, พราหมณ์นั้นมองไม่เห็นนัย
 แห่งฐานะที่เป็นเงื่อนงำเหล่านั้น ด้วยตนเอง
 เลยทีเดียว, แม้แต่อาจารย์ของเขาก็มอง
 ไม่เห็น. พราหมณ์ถามพระเถระในฐานะที่
 เป็นเงื่อนงำเหล่านั้น. ก็พระเถระ แม้โดย
 ปกติก็เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งไตรเพท แต่มาบัดนี้
 ก็เป็นผู้บรรลุปฏิสัมภิตา เพราะเหตุนี้ ท่าน
 จึงไม่มีความหนักใจ ในการแก้ปัญหาเหล่านั้น
 เพราะเหตุนี้ ท่านจึงแก้ปัญหาเหล่านั้นได้
 ในทันทีทีเดียว แล้วกล่าวกับพราหมณ์ว่า
 "นี่แน่ะท่านพราหมณ์ผู้เจ้าเจริญ ท่านถามเรามา
 ก็มากแล้ว, ที่นี้เราขอถามปัญหากับท่านข้อ
 หนึ่ง, ท่านจักแก้ปัญหาของเราหรือ(ไม่)".
 พราหมณ์ ได้สืท่านนักบวชผู้เจริญ ของจง

๑ อภ. ย. ๓๔/๑.

คุณทองทิพย์ ชู เทศะ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พุทธมนุโต นามายิ พุราหมณาติ. สกกา ถาามเถติ. พระเถระจึงถามปัญหาใน
 ปนิม โภ มยฺหมิ ทาตฺตติ. สกกา พุราหมณ จิตตยมกขณึ วั "จิตของบุคคลใดกำลัง
 อเมหฺหิ กหิตปพฺพชฺชึ คณฺหนฺตสฺส ทาตฺตติ. เกิด, ไม่ใช่กำลังดับ, จิตของบุคคลผู้นั้น
 ตโต พุราหมณมาณโว มนฺตคฺตถาย ปพฺพชฺชึ จักดับ, จักไม่เกิดใช้ใหม่. ก็หรือว่า จิตของ
 ยาจิ. เถโร ตึ ปพฺพาเชตฺวา บุคคลใดจักดับ, ไม่ใช่จักเกิด, จิตของบุคคล
 อุปสมฺปาเทตฺวา เตะปิฏกั พุทฺธวณึ นั้น กำลังเกิด, ไม่ใช่กำลังดับ ใช้ใหม่"
 อุกฺกณฺหาเปสิ. โส "พุทฺธโฆโส"ติ โลก ตั้งนี้. พุราหมณมาณพเมื่อไม่อาจทรงไว้(จำ,
 ปากโฏ อโหสิ. ฐ) ได้ ไม่ว่าเบื้องบนหรือเบื้องล่าง จึงถาม
 ว่า "ท่านนักบวชผู้เจริญ นี้ชื่อว่าอะไร".
 พระเถระตอบว่า นี้ ชื่อว่าพุทธมนคฺนะ
 พุราหมณ. พุราหมณถามว่า ท่านผู้เจริญ
 ท่านอาจให้พุทธมนคฺนึ แก่ข้าพเจ้าบ้างได้
 หรือไม่. พระเถระตอบว่า พุราหมณเรา
 อาจให้แก่คนที่ถือการบรรพชา ที่พวกเราถือ
 กันเท่านั้น. ต่อจากนั้น พุราหมณมาณพ จึง
 ขอบวชเพื่อประโยชน์แก่ (การเรียน)มนคฺ.
 พระเถระ ครั้นให้เขาบรรพชา อุปสมบทแล้ว
 ก็ให้เรียนพระพุทฺธวณฺะ คือพระไตรปิฏก.
 พุราหมณผู้นั้นได้มีชื่อปรากฏในโลกว่า "พุทฺธ
 โฆสะ".

คุณทองทิพย์ ชู เทศะ

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทฺธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๖-๓๐

โส ตตฺถ วสนฺโต วิหาเร ฌาณนฺทึ
 นาม ปกรณํ กตฺวา อภิมมุสงฺคณฺยา
 อฏฺฐกถณฺจ อฏฺฐสาสนี นาม ปริตฺตฏฺฐกถณฺจ
 กาคุมารภนฺโต อโหสี. อถโข เถโร ตํ
 ทิสฺวา เอวมาท "อิธาวุโส พุทฺธโมส
 ชมฺพฺพีเป ปิฎฺกตฺตยปาฬิมตฺตเมว อตฺถิ,
 ตสฺส อฏฺฐกถา จ เถรวาทิ จ น
 วิชฺชนฺติ, สีหฏฺฐกถา ปน สงฺคีตฺตยมารุพฺพา
 สาริปฺตฺตาทีหิ กตา มหิณฺฺเพน กถามคฺคํ
 โอลเกตฺวา สีหฆาสา ย กตา สีหลทีเป
 ปวตฺตติ, ตฺวมฺปิ ตตฺถ กนฺตฺวา สพฺพํ
 อฺปปริกฺขิตฺวา มาคธาย นฺริรุตฺติยา
 ปรีวตฺเตหิ, สา อฏฺฐกถา สพฺพโลกหิตาวหา
 ภวิสฺสตี"ติ. เอวํ วุตฺเต อายสฺมา
 พุทฺธโมโส ปีติโสมนสฺสปฺตฺโต หุตฺวา
 อฺปชฺฌายณฺจ ภิกฺขุสํฆณฺจ วนฺทิตฺวา
 อปฺจุจฺจิตฺวา อนุคมเนน ปฏฺฐนํ สมฺปาปฺณิตฺวา
 นาวํ อภฺริยุทฺติวา มหาสมฺพุทฺทมชฺเฌ
 พุทฺธตฺตตฺเตเรํ ปฏฺฐิปลํ อากจฺจนฺตํ ทิสฺวา
 กถาสฺสสาปํ กตฺวา ตโต ปรี กนฺตฺวา

พระพุทฺธโมสเษนั้น ขณะอยู่ทิวหรานั้น
 ได้แต่งปกรณซึ่งว่าฌาณนฺทึ ทิวหาร แล้ว
 ปรรากจะแต่ง อรรถกถาพระอภิธรรมสังคณี
 และอรรถกถาฉบับน้อย ชื่อว่าอฏฺฐสาสนี.
 ครั้นนั้นแล พระเถระพอได้พบ เขอก็กล่าว
 อย่างนี้ว่า "ท่านพุทฺธโมสเษ ในชมพฺพทิวหรัน
 ก็มีเพียงบาลีพระไตรปิฎกเท่านั้น, อรรถกถา
 และเถรวาทะแห่งพระบาลีนั้น หามีไม่,
 แต่ ว่า อรรถกถาภาษาสีหลที่ขึ้นสู่การ
 สังคายนา ๓ ครั้ง ที่พระเถระทั้งหลายมีท่าน
 พระสาริปฺตฺร เป็นต้นได้ทำไว้ ซึ่งพระมหินท-
 เถระตรวจดูกถามรรค (สำนวนการแต่ง)
 แล้วจัดทำไว้เป็นภาษาสีหล ยังคงมีอยู่ที่
 สีหลทิวหร, แม้ตัวท่านจงไปที่สีหลทิวหรัน
 ตรวจสอบให้ได้ทั้งหมด แล้วปริวรรตมา
 (เปลี่ยนกลับมา) ในภาษามคธเถิด,
 อรรถกถานั้น จักเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์
 เกอฏฺฐแก่โลกทั้งปวง". เมื่อพระเถระกล่าว
 อย่างนี้แล้ว ท่านพระพุทฺธโมสเษ ก็เป็นผู้ถึง
 ซึ่งปีติโสมนัส กราบลาพระอภิชฌาย์ และ

คุณชาณชย สีถาวร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทฺธบูชา

ลุงกาปฏฐัน ปาปุณิ. ตทา มหاناโม ภิกษุสงฆ์แล้วก็เดินทางไปท่าเรือ ขึ้นเรือไป
 นาม ราชา ลุงกาทีเป รชชี่ ปตุโต. ตามลำค้ำ ที่กลางมหาสมุทรได้พบกับท่าน
 อถโข อายสุมา พุทธโฆโส อนุราธปุเร พุทธทัตตเถระ ผู้กำลังสวนทางมา ได้พูดจา
 มหาวิหาเร ภิกษุสงฆ์ ปสฺสิตฺตวา มหาปธานมเร สนทนากันแล้ว หลังจากนั้นก็เดินทางต่อไปถึง
 สัมपालตฺตเถรสฺส^๑ สนฺตีกิ คนฺตฺตวา สพุพฺพ ท้าเรือกรุงลังกา. ในเวลานั้น พระราชา
 สี่ทลฺลฺลจกถิ เถรวาทยจ สุตฺตวา "อัย พระนามว่า มหานาม ได้ครองราชสมบัติ
 ธรรมสามิสฺส พุทธสฺส อธิปฺปาโย"ติ นิจฺฉย ในลังกาทวีป. ครั้งนั้นแล ท่านพระพุทธโฆสะ
 กตฺตวา ตสฺมี วิหาเร สัมสนฺนิปาติ คนฺตฺตวา ได้พบกับภิกษุสงฆ์ที่สำนักมหาวิหาร ณ เมือง
 เอวมาท "สาธู ฆนฺเต มม ปิฏฺฐจกถิ อนุราธบุรีแล้ว ก็ได้ไปสู่สำนักของท่านพระ-
 กาคู โปตฺถเก เทถา"ติ. สังฆปาละ ณ เรือนมหาปธาน ได้สดับ
 อรรถกถาภาษาสีหล และเถรวาทะทั้งหมด
 แล้ว ก็ตัดสินใจได้ว่า "นี่คือคำอธิบายของ
 พระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระธรรมสามี" จึง
 ไปสู่ที่ประชุมสงฆ์ในวิหารนั้น กล่าวอย่างนั้นว่า
 "ได้โปรดเถิด ท่านผู้เจริญ ขอจงมอบคัมภีร์
 ให้กระผม เพื่อทำอรรถกถาพระไตรปิฎก
 เถิด".

^๑ ตทา อนุราธปุเร สงฆราชา อโหสิ.

คุณชาญชัย สีถาวร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อถโข ภิกขุสโม ทสฺส สมตฺตภาวึ ลำดับนั้นแล ภิกษุสงฆ์ประสงค์จะ
 วมัสสิคฺคํ คธาทวญฺญํ ทคฺวา เอวมาห "เอตฺถ ตรวจสอบความสามารถของท่าน จึงมอบ
 ตฺวํ สามคฺคณฺธิยํ ทสฺเสหิ, ตว สมตฺตภาวึ พระคาถา ๒ บทให้ไป แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า
 ทิสฺวา สพฺเพปิ โปตฺถเก เทมา"ติ. "ขอท่านจงแสดงความสามารถ ในพระคาถา
 อถโข อายสฺมา พุทฺธโมโส ปิฎกคฺคตฺยปาสิณฺจ ๒ บทนี้เถิด, พวกเราเห็นความสามารถของ
 ทสฺส อฏฺฐกถณฺจ ทิสฺวา วิสฺสุทฺธิมคฺคํ นาม ท่านแล้ว ก็จะมอบคัมภีร์แม่ทั้งหมดให้" ดังนี้.
 ปกรณํ สงฺกเหตุวา อกาสิ. ตทา เทวตา ต่อจากนั้นแลท่านพระพุทธโมสะ ดูบาลีพระ-
 ทสฺส เนปฺพณฺณํ มหาชเน ปกาเสคฺคํ ตํ ไตรปิฎก และอรรถกถาแห่งพระบาลีนั้นแล้ว
 โปตฺถกํ อนุตฺตรธาเปสิ. โสปี อดฺธํ ก็ให้รวบรวมมาแต่งปกรณ์ ชื่อว่าวิสุทธิมรรค
 อกาสิ. ตมฺปิ เทวตา อนุตฺตรธาเปสิ. ขึ้น. ในคราวนั้น เทวตาประสงค์จะประกาศ
 โสปี ทิกฺขคฺคํ อกาสิเยว. ตสฺมี ชเณ ความเจนจัด(ในฝีมือ)ของท่าน ให้ปรากฏไป
 เทวตา เทว โปตฺถเก ทสฺส อทาสี. ตทา ในมหาชน จึงบันดาลให้คัมภีร์(ที่แต่งคราว-
 ตโย โปตฺถกา อเหตุ. อถโข อายสฺมา แรก)นั้นหายไปเสีย. แม้พระพุทธโมสะนั้น
 พุทฺธโมโส ตโย โปตฺถเก คเหตุวา ก็ได้แต่งขึ้น(ใหม่) อีกครั้งหนึ่ง. เทวตา
 ภิกขุสฺสทฺสฺสํ นิยุยาเทสิ. ตทา ภิกขุสฺโม ก็บันดาลให้คัมภีร์แม่(ที่แต่งคราวที่ ๒) นั้น
 ตโย โปตฺถเก เอกโต วาเจสิ. คณฺจโต หายไปอีก. แม้พระพุทธโมสะนั้นก็แต่งถึง
 วา อกฺขรโต วา ปทโต วา พฺยณฺชโต ๓ ครั้งทีเดียว. ในขณะนั้น เทวตาได้มอบ
 วา อตฺถโต วา ปุพฺพาปรวเสน วา คัมภีร์ที่แต่ง ๒ ครั้ง(ก่อนนั้น)กลับมาให้ท่าน.
 เณรวาทาทีหิ วา ปาฬีหิ วา เตสุ ก็เกิดมีคัมภีร์ถึง ๓ คัมภีร์ในคราวนั้น. ต่อจาก
 โปตฺถเกสุ อดฺธตฺตํ นาโหสิ. เอว นั้นแล ท่านพระพุทธโมสะ ได้นำคัมภีร์ทั้ง

คุณชาณชัย สีถาวร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เคเท ภิกขุ คณฺหา"ติ. โส ตุณฺทีภาเวน
 อธิวาเสสิ. อถโข ภิกขุสฺสโม ปฏิกตฺตย-
 ปาฬิปโตถเก สหฺริ สึหฺลฺลฺกถาโปตฺถเกหิ
 อทาสี. อถโข อายสฺมา พุทฺธโมโส สพฺเพ
 โปตฺถเก กเหตุวา มหาวิหารสฺส ทกฺขินฺณาเค
 ปธานมฺเว นาม เอกสฺมี ปาสาเท วสนฺโต
 สพฺพํ สึหฺลฺลฺกถํ ปรีวตฺเตตฺตวา มฺลภาสาย
 มาคธิกาย นีรุตฺติยา ปฏิกตฺตยสฺส อฏฺฐกถํ
 อกาสิเยว.

ผู้เจริญ ขอได้โปรดรับการศึกษาหาในเรือนของ
 โยม จนกว่า (กิจเกี่ยวกับ)พระธรรมจะ
 เสร็จเถิด" ท่านพระพุทฺธโมสะนั้นรับคำ
 นิมนต์โดยคฺษณิภาพ. ครั้งนั้นแล ภิกษุสงฆ์
 ได้มอบคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎก กับคัมภีร์
 อรรถกถาภาษาสีหลให้. ลำดับต่อจากนั้นแล
 ท่านพระพุทฺธโมสัรับเอาคัมภีร์ทุกฉบับมาแล้ว
 ก็ไปอยู่ที่ปราสาทหลังหนึ่ง ชื่อว่า ปธานมระ
 ทางด้านใต้มหาวิหาร ได้ปริวรรตอรรถกถา
 ภาษาสีหลทั้งหมด แต่งให้เป็นอรรถกถา
 พระไตรปิฎกในภาษามคธ อันเป็นมูลภาษา
 (ภาษาเดิม).

สึหฺลฺลฺกถา หิ ทิวธา โทติ
 มหาอฏฺฐกถา จ ปจฺจริยฺกฏฺฐกถา จ
 กุรฺรณฺทกฏฺฐกถา จาคี. มหาอฏฺฐกถา นาม
 มหาสงฺคีติมารุพฺพา มหามหินฺนฺเทน. เนตฺตวา
 สึหฺลภาสาย กถา อฏฺฐกถา. ปจฺจริยฺกฏฺฐกถา
 นาม ปจฺจริยํ นาม สึหฺลภาสาย อพฺมุํ
 อตฺถติ ทสฺมี สนนฺนีสึทิตฺตวา กถา อฏฺฐกถา.

ก็อรรถกถาภาษาสีหลมี ๓ คัมภีร์ คือ
 มหาอรรถกถา ปัจจริยฺกฏฺฐกถา และกุรฺรณฺทกฏฺฐ-
 กถา. ก็อรรถกถาที่ขึ้นสู่มหาสงฺคีติ ที่ท่าน
 พระมหามหินฺนฺเตระ นำไปแต่งเป็นภาษาสีหล
 ชื่อว่า มหาอรรถกถา. เรือนแพ ชื่อว่า
 ปัจจริยะะ มีอยู่ในภาษาสีหล อรรถกถาที่
 พระสงฆ์ประชุมทำกันที่เรือนแพนั้น ชื่อว่า

คุณชาญชัย สีถาวร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กुरुทฎฐกถา นาม กुरुทฎฐิเวฬุวิหาโร อตฺถิ
ตสฺมิ สมนิสีทิตฺวา กตา อฏฺฐกถา. ปุพฺเพ
เถริกาจริยาทีหิ ปาพินยํ คเหตุวา กโต
เถรวาทो นาม.

ปัจจริยฎฐกถา. วิหารไม้ไผ่ ชื่อว่ากुरुทฎฐิมืออยู่
อรธกถาที่พระสงฆ์นั่งประชุมกันทำที่วิหารนั้น
ชื่อว่า กुरुทฎฐกถา. วาตะ(คำพูด)ที่ท่าน
พระเถริกาจารย์เป็นต้น ในกาลก่อนถือเอา
นัยพระบาลีแต่งไว้ ชื่อว่า เถรวาตะ.

อายุสฺมา หิ พุทฺโธสะ ทาว
กुरुทฎฐกถํ สีหฬาสโต ปริวตฺเตตฺวา
มุลภาสาย มาคธิกาย นิริตฺติยา
สมนฺตปาสาทิกา นาม วินยปิฎกฏฺฐกถา
อกาสิ. ตทนนฺตรํ สุตฺตฺตปิฎกเก มหาอฏฺฐกถํ
สีหฬาสโต ปริวตฺเตตฺวา สุมงฺคฺลวิลาสินี
นาม ทิฆนิกายฏฺฐกถํ จเปสิ, ทถา
ปปัญฺจสุทฺธิ นาม มชฺฌิมฏฺฐกถณฺจ สารตฺถป-
ปกาสินี นาม สัตฺตฺตฺตนิกายฏฺฐกถณฺจ
มโนรทฺปุรณิ นาม อญฺจตฺตรนิกายฏฺฐกถณฺจ.
ตทนนฺตรํ อภิธมฺปิฎกเก ปจฺจริยฎฺฐกถํ
สีหฬาสโต ปริวตฺเตตฺวา มุลภาสาย
มาคธิกาย นิริตฺติยา อฏฺฐสาสินี นาม
ธมฺมสงฺคณฺเฑอฏฺฐกถํ จเปสิ, ทถา

ที่ท่านพระพุทโธสะ ที่แรกปริวรรต
กुरुทฎฐกถา จากภาษาสีหฬ แต่ง(เป็น)
อรธกถาพระวินยปิฎก ชื่อว่า สมันต-
ปาสาทิกา ในภาษามคธอันเป็นมูลภาษา.
ในลำดับแห่งการแต่งอรธกถาพระวินยปิฎก
นั้น ท่านปริวรรตมหาอรธกถาในพระ-
สุตตันตปิฎก จากภาษาสีหฬ ตั้งอรธกถา
ทิฆนิกาย ชื่อว่า สุมังคลวิลาสินีขึ้น, ตั้ง
อรธกถามชฌิมนิกาย ชื่อว่า ปปัญจสุทฺธิ
อรธกถาสัตตตตนิกาย ชื่อว่าสารตถปปกาสินี
และอรธกถาอังคตตตนิกาย ชื่อว่า มโนรท-
ปุรณิขึ้น โดยทำนองเดียวกันนั้น. ในลำดับ
ต่อจากนั้น ก็ปริวรรตปัจจริยฎฐกถาในพระ-
อภิธรรมปิฎกจากภาษาสีหฬ ตั้งอรธกถา

คุณชาลชัย สีถาวร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๐-๓๐ ม.ท. ๑-๓๐

สัมโมหวิโนทน์ วิงกปฺปกรณญฺจกถณฺจ ธรรมสังคณีปกรณ์ ชื่อว่า อัญฐสาสินีขึ้น ใน
 ปรมัตถทีปนี นาม ปณฺจปฺปกรณญฺจกถณฺจ. ภาษามคธอันเป็นมูลภาษา, ตั้งอรรถกถา
 อัจฺเจวํ อายสฺมา พุทฺธโฆโส สพฺพมฺปิ วิงกปกรรม ชื่อว่า สัมโมหวิโนทน์ และ
 สีหญฺจกถํ มฺลภาสาย มากธิกาย นิรุคฺติยา อรรถกถาปัญจปกรณ์ ชื่อว่า ปรมัตถทีปนีขึ้น
 ปิฏกคฺตยสฺส อญฺจกถํ อกาสิเยว. สปิ โดยทำนองเดียวกันนั้น. ท่านพระพุทฺธโฆสะ
 อญฺจกถา สพฺพเทสนฺตรวาสิเนํ หิตาวหา ได้ทำอรรถกถาภาษาสีหลทุกฉบับ ให้เป็น
 อโหสิ. ปิฏกคฺตยญฺจกถาย ปรีวคฺตนาวสาเน อรรถกถาพระไตรปิฏก เป็นภาษามคธอันเป็น
 ปจฺวีกมฺโป อโหสิ. เอวํ กรียมานา มูลภาษา ตามประการดังกล่าวมากระนั้น.
 ปิฏกญฺจกถา เอกสํวจฺจเรเนว นิฏฺฐิตา. อรรถกถา แม้นั้นได้เป็นเหตุนำมาซึ่ง
 ประโยชน์เกื้อกูล แก่ผู้อาศัยอยู่ในประเทศอื่น
 ทั่วปวง. ในเวลาที่มีการปริวรรตอรรถกถา
 พระไตรปิฏกสิ้นสุดลง ได้เกิดแผ่นดินไหวขึ้น.
 อรรถกถาพระไตรปิฏกที่ท่านทำอยู่ โดย
 ประการดังกล่าวมานี้ จบลงในชั่วปีเดียว
 เท่านั้น.

อถโข อายสฺมา พุทฺธโฆโส กตทิกฺโข ติ่อจากนั้นแล ท่านพระพุทฺธโฆสะทำกิจ
 หุตฺวา มหาโพธิ วนฺทิตฺกามา ภิกุขฺสํมึ เสร็จแล้ว ต้องการจะกราบไหว้พระมหาโพธิ
 วนฺทิตฺวา อาปุจฺจิตฺวา ชมฺพฺพิปเมว จึงกราบลาภิกษุสงฆ์ กลับมาสู่ชมพูทวีป
 ปจฺจจากมิตฺติ. ที่เดียว แล.

คุณชาญชัย สีถาวร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อาหุ เจตถ สงคหถถา

อนึ่ง ในเรื่องประวัติพระพุทธโฆสะนี้
ท่านพระโบราณจารย์ได้กล่าวถก
รวมความไว้ว่า

สมพุทธปรินิพพานา

นวุสฺสเสเตสุ จ

ฉปณฺวาสาติกฺกนฺเตสุ

มหานาโม นราธิโป

ธมฺเมน ทสฺวิเชน

ลฺงการชฺชการยิ.

โพธิมณฺทสมิปฺมุหิ

ชาโต พุราหมณฺมาณโว

วิชฺชาสีปฺปกลาเวตี

ตีสุ เวเทสุ ปารคฺคู

สมฺมา วิณฺญาตสมฺมโย

สพฺพวาทวิสารโท

วาทคฺถึ ชฺมุพฺพิปฺมุหิ

อาหิณฺหนฺโต ปวาทิกโ

วิหารเมกฺกึ อากมฺม

รคฺคึ ปาตณฺชลิสมคฺคิ

เมื่อเวลาล่วงไปได้ ๔๕๖ ปี นับแต่
กาลเสด็จปรินิพพาน ของพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า พระเจ้ามทานามผู้เป็น
ใหญ่แห่งชน ใต้ครองราชสมบัติใน
ลังกาทวีป โดยทศพิธธรรม. พราหมณ-
มาณพผู้เกิด ในสถานที่ใกล้แคว้นรัฐ
เป็นผู้รู้วิชา และกระบวนงานศิลปะ
ถึงฝั่งในไตรเพท รู้แจ้งลัทธิได้ด้วยดี
แกลวกกล้าในวาทะทั้งปวง มีความ
ต้องการช่วยวาทะ จึงเที่ยวได้วาทะ
ไปในชมพูทวีป จนมาถึงวิหารแห่งหนึ่ง
ในตอนกลางคืน ทบทวนมนต์ ชื่อว่า
ปาตัญชลี อันมีบทที่สมบูรณ์กลมกล่อม
ดี อยู่ที่วิหารนั้น มีพระมหาเถระ
รูปหนึ่ง ชื่อว่าพระเรวตะ ทราบชื่อว่า
สัตบุรุษผู้มีปัญญามาก ควรที่เราจะ

คุณชาญชัย สีถาวร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปรีวตฺเตติ สมฺปยุณ-
 ปทํ สุปรินฺนทลํ.
 ตตฺถโก เรวโต นาม
 มหาเถโร วิชานีย
 มหาภฺยโณ อโย สตุโต
 ทเมตุ วกฺกฏีติ โส
 โก นุ กตฺตรราเวน
 วิรวนฺโตติ อพฺรวิ.
 กตฺตรณํ รเว อตุถิ
 กิ ชานาสีติ อาท ตํ
 อหิ ชานะติ วุตฺโต โส
 โอตาระสิ สกมฺมตํ.
 ปุญฺจํ ปุญฺจํ วิทยาภาสิ
 วิรทฺธมฺปิ จ ทสฺสยิ
 เตนทิ ทฺวํ สกํ วาท-
 โมตาเรหีติ โจทิตฺโต
 ปาฬิมหาภิธมฺมสฺส
 อตุถมสฺส น โสธิตา
 อาท กสฺสเสส มนฺโตติ
 พุทฺธมนฺโตติ โส พฺรวิ

กำราบเสีย ดังนี้ ท่านจึงเอ่ยขึ้นว่า
 ไครหนอ ร้องเป็นเสียงลา พราหมณ์
 ถามว่า ท่านรู้ความหมายในเสียงร้อง
 ของพวกลาหรือไร พอท่านตอบว่า
 เรารู้สิ ก็ให้ท่านหยั่งลงสู่มติ(ลัทธิ)
 ของตน ท่านได้ทำทุก ๆ คำที่พราหมณ์
 ถามให้แจ้ง ทั้งยังได้ชี้ถึงข้อที่ผิดพลาด
 ด้วย พอถูกท่านทักท้วง ก็กล่าวว่า
 ถ้าอย่างนั้น ขอท่านจงให้กระผม
 หยั่งลงสู่วาทะตน(ของท่าน) บ้างเถิด
 ดังนี้ เธอไม่อาจชำระ(แก้) อรรถ
 แห่งพระบาลีมหาอภิธรรมแก่พระเถระ
 ได้ จึงถามว่า นี่เป็นมนต์ของใคร
 พระเถระนั้นตอบว่า เป็นมนต์ของ
 พระพุทธเจ้า พระเถระพอพราหมณ์
 กล่าวกับท่านว่า ขอจงให้(แก้กระผม)
 เถิด ดังนี้ ก็ตอบเขาว่า เราจะให้
 มนต์นั้น แก่คนที่ทรงเพศของพวกเรา
 เท่านั้น พราหมณ์ผู้อันบุรพเหตุ (เหตุ-
 ปัจจัยที่สั่งสมไว้ในภพก่อน) กระตุ่น

คุณนอมจิตต์ ปัทมานุช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เทหิติ วุคฺโค โน เวส-
 ธารโน ทมฺมิ ตํ อิติ.
 โจทิตฺโต ปุพฺพเหตฺุหิ
 มนุสฺสคฺคณาย ส ปุพฺพชฺช
 อุตฺสุมฺปาทยิตฺวา โส
 อุกฺกณฺหิ ปิฏกคฺคณํ
 เอกายโน อยํ มคฺโค^๑
 อิติ ปจฺจนํ ตมคฺคณํ
 อคฺคิวิ ปากโฏ อาสี
 จนฺโทว สุริโยว โส
 พุทฺธสฺส วิย คมฺภีรํ
 โย สตฺตทานํ วิทยากริ^๒
 พุทฺธโฆสฺสติ โส โหติ
 พุทฺโธ วิย มหิตฺเต.

ตคฺคณ ญาโณทยํ นาม
 กตฺวา ปกรณํ ตทา

เดือนแล้วนั้น ก็ได้บวชเพื่อประโยชน์
 แก่(การเรียน)มนต์ เขาอุปสมบทแล้ว
 ก็ได้เรียนพระไตรปิฎก ภายหลังก็ได้
 ถู้อาพาพระไตรปิฎกนั้นว่า นี่เป็นทาง
 สายเอก ท่านเป็นผู้ที่เด่นชัด(มี
 ชื่อเสียง)คฺควงไฟ คฺควงจันทร
 คฺควงอาทิตย์ ท่านพยากรณ์ปัญหา-
 ธรรมที่ลึกซึ่งแก้สัตว์ทั้งหลายได้ คฺค
 การพยากรณ์ปัญหาธรรมที่ลึกซึ่งของ-
 พระพุทธเจ้า จึงได้การขนานนามว่า
 พุทธโฆสะ(ผู้ประกาศธรรม ของ
 พระพุทธเจ้า) ปราภฏในพื้นแผ่นดิน
 ราวกะว่า ยังมีพระพุทธเจ้าอยู่.

ในคราวที่ท่านอยู่ที่วิหารนั้น ท่านผู้มี
 ความรู้ได้แต่งปกรณ์ ชื่อว่า ญาโณทย

^๑ มหาว่าเส อิทํ ปาททฺวํยํ ทิสฺสติ.

^๒ มหาว่าเส พุทฺธสฺส วิย คมฺภีร-โฆสฺสคฺคณํ นํ
 วิทยากรํ พุทฺธโฆสฺสติ โฆสฺส ทิ พุทฺโธ วิย
 มหิตฺเตติ เอวํ วุคฺคํ.

ธรรมสงฺกณียากาสี
 กจฺฉํ โส อฏฺฐสาสินี
 ปริตฺตฏฺฐกถณฺเจว
 กาคุมารภิ พุทฺธิมา.
 ตํ ทิสฺวา เรวโต เถโร
 อิทํ วจนมฺพรวิ
 ปาฬิมตฺตมิตฺธานตํ
 นตฺถิ อฏฺฐกถา อิต
 ตถาจริยวาทา จ
 ภินฺนรูปา น วิชฺชเร
 สีหณฺฏฺฐกถา สุตฺธา
 มหิฺนฺเทน มตีมตา
 สงฺกิตฺติตฺตยมารุฬฺหิ
 สมนฺมาสมฺพุทฺธเทสิตํ
 สวาริปุคฺคตาทิกิตฺตณฺจ
 กถามคฺคํ สเมกฺขย
 กตา สีหณฺภาสาย
 สีหเลสุ ปวตฺตติ
 ตํ ตคฺคถ กนฺตฺวา สุตฺวา ตฺว
 มากธาย นินฺรุตฺติยา

ได้ทำอรรถกถาธรรมสังคณี ชื่อว่า
 อฏฐสาสินี และปรารภจะทำปริต-
 อรรถกถา, ท่านพระเรวตเถระ
 ทราบเรื่องนั้นเข้า จึงกล่าวคำนี้ ว่า
 ปกรณ์ที่นำมาที่นี้ ก็มีเพียงพระบาลี
 เท่านั้น ที่ชมพูทวีปนี้ไม่มีอรรถกถา
 ทั้งอาจารย์วาทีอันมีลักษณะต่าง ๆ กัน
 ก็ไม่มีเหมือนกัน อรรถกถาภาษาสีห
 ลัน ที่พระมหินทเถระผู้มีความรู้
 ตรวจดูกถามรรคที่พระสัมมาสัมพุทฺธ-
 เจ้า ทรงแสดงไว้ อันอย่างชั้นสู่การ
 สังคายนา ๓ ครั้ง และที่พระ-
 มหาเถระทั้งหลาย มีท่านพระสารีบุตร
 เป็นต้น ร้อยกรองไว้ แล้วทำไว้เป็น
 ภาษาสีหล ยังคงมีอยู่ที่สีหลทวีปนั้น
 ตัวท่านจงไปในที่นั้น ฟังอรรถกถา
 ภาษาสีหลนั้นแล้ว ก็จงปริวรรตไว้
 เป็นภาษามคธเถิด อรรถกถานั้นจะ
 เป็นเหตุนำมา ซึ่งประโยชน์แก่อกุล
 แก่โลกทั้งปวง. เมื่อพระเถระ

คุณถนอมจิตต์ ปัทมานุช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปรีวตุเทหิ สา โหติ
 สัพพโลกहितาวหา.
 เอวํ วุตตะเต ปสนุโน โส
 นิกุมมิตฺวา ตโต อิมํ
 ทิปมากา อิมสฺเสว
 ฌญเณ กาเล มหามติ
 มหาวิหารํ สมฺปตฺโต
 วิหารํ สัพพสาธุนํ
 มหาปธานฆริ กนฺตฺวา
 สัมปาลสฺส สนฺตีกา
 สีหณฺฏจกฺกํ สุตฺวา
 เถรวาทญจ สัพพโส
 ฌมฺมสามิสฺส เอโสว
 อธิปฺปาโยติ นิจฺฉิย
 ตตฺถ สงฺฆิ สมานेतฺวา
 กาคุมฺภุจกฺกํ มม
 โปตฺถเก เทถ สัพเพติ
 อาท วิมฺลิตฺถํ สตี
 สโฆ คาทาทฺถุยํ ตสฺสา-
 ทาสี สามตฺถิยํ ทว

กล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระพุทธโฆสะ
 ผู้มีความรู้มากนั้น ก็เลื่อมใสออกจาก
 วิหารนั้น มาถึงทวีปนี้ในรัชกาลของ
 พระราชาพระองค์นั้นทีเดียว ท่าน
 ไปถึงมหาวิหาร อันเป็นที่อยู่แห่ง
 ภิกษุสงฆ์ผู้เป็นสาธุชนทั้งปวง ไปสู่
 มหาปธานฆระ สัตย์บรรดกถาภาษา
 สีหล และเถรวาทะ จากสำนักของ
 ท่านสังฆปาละ แล้วก็ตัดสินใจได้ว่า
 นี้แหละ คือคำอธิบายของพระพุทธเจ้า
 ผู้ทรงเป็นธรรมสามเฑี โดยประการ
 ทั้งปวง ท่านนิมนต์พระสงฆ์ในวิหารนั้น
 มาพร้อมกัน กล่าวว่า ขอท่านโปรด
 มอบคัมภีร์ทุกฉบับแก่กระผม เพื่อทำ
 อรรถกถาเถิด พระสงฆ์ต้องการเพื่อ
 จะทดสอบสติปัญญา จึงมอบพระพุท-
 วจนะ ๒ คาทาให้แก่ท่าน กล่าวว่า
 จงแสดงความสามารถของท่าน ใน
 ๒ คาทานี้เถิด พวกเราครั้นได้เห็น
 ความสามารถของท่านนั้นแล้ว จึงจะ

คุณถนอมจิตต์ ปัทมานุช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอกถ ทสเสหิ ตํ ทิสฺวา
 สพฺเพ เทมาติ โปตุถเก.
 ปฏิกตฺตยเมตฺตเถว
 สหฺธิมฺญจกถาย โส
 วิสฺสุทฺธิมคฺคํ นามากา
 สงฺกเหตุวา สมาสโต
 ตโต สํฆิ สฺมุเหตุวา
 สฺมฺพุทฺธมตโกวิทํ
 มหาโพธิสมีปมฺหิ
 โส ตํ วาเจตุมารภิ.
 เทวตา ตสฺส เนนฺณณํ
 ปกาเสตฺถุ มหาชเน
 ฉาเทสุ โปตุถกํ โสปี
 ทฺวคฺคฺติขคฺคฺตุมฺปิ ตํ อกา.
 วาเจตฺถุ คตฺติเย วาเร
 โปตุถเก สฺมฺทาทญฺเฐ
 โปตุถกทฺวยมณฺณณฺมฺปิ
 สณฺจเปสฺสุ ทฺหิ มรฺฐ.
 วาจยีสฺสุ ททา ภิกฺขุ
 โปตุถกตฺตยเมกโต

มอบคัมภีร์ทั้งหมดให้ ท่านพระพุทธ-
 โฆสะนั้น ประมวลพระไตรปิฎก
 พร้อมทั้งอรรถกถาได้โดยย่อ แต่ง
 ปกรณ์ชื่อว่า วิสุทธิมรรคขึ้น ณ มหา-
 วิหารนี้เอง ต่อจากนั้นท่านก็นิมนต์
 พระสงฆ์ ผู้ฉลาดในพระมติของพระ-
 สัมมาสัมพุทธเจ้ามาประชุมกัน เริ่ม
 อ่านวิสุทธิมรรคขึ้น ณ ที่ใกล้มหาโพธิ-
 พุกษ์. เทวตาประสงค์ประกาศ
 ความเจจัดของท่าน ให้มหาชนทราบ
 จึงปิดบังคัมภีร์เสีย แม้ท่านพระพุทธ-
 โฆสะนั้นก็ได้แต่งคัมภีร์นั้นขึ้น(ใหม่)อีก
 ๒-๓ ครั้ง เมื่อแต่งคัมภีร์ในคราวที่ ๓
 เสร็จ ประสงค์จะอ่าน เทวตาก็ได้
 วางคัมภีร์ ๒ ครั้งอื่นไว้ ณ ที่นั้นด้วย.
 ในคราวนั้น ภิกษุทั้งหลายได้อ่านคัมภีร์
 ทั้ง ๓ คราวพร้อม ๆ กัน ความ
 ผิดเพี้ยนกัน แม้ในคัมภีร์ทั้ง ๓ ครั้ง
 โดยคัมภีร์ก็ดี โดยอรรถก็ดี โดย
 เกี่ยวกับคำก่อน คำหลังกันก็ดี โดย

คุณกมลวรรณ กรร เกษม

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฌนฺโต อตฺตโต จาปิ
 ปุพฺพาปรวเสน วา
 เถรวาทฺเห ปาฬีหิ
 ปเทหิ พุณฺณชเนหิ จ
 อณฺณตฺตมฺหุ เนว
 โปตฺตเกสฺสปี ทิสฺสปี.
 อถ อุกฺโขสฺสยิ สฺสโม
 ตฺถุจฺญฺโจะ วิเสสโก
 นิสฺสํสยํ ยํ เมตฺตเตยฺโย
 อิติ วตฺวา อนุอนุ
 สหุณฺณจกฺกถายาทา
 โปตฺตเก ปิฏกตฺตเย.

ฌนฺจากรเว วสนฺโต โส
 วิหารเว ทฺรสงฺกเร
 ปริวตฺเตสิ สหฺพหิ
 สึหฺลจฺกกา ตทา
 สหฺเพสิ มฺลภาสาย
 มากธาย นิริตฺติยา.
 สหฺตทานํ สหฺพภาสานํ
 ส่า อโหสิ หิตาวทา

เถรวาทะทั้งหลายก็ดี โดยพระบาลี
 ทั้งหลายก็ดี โดยบททั้งหลายก็ดี โดย
 พยัญชนะทั้งหลายก็ดี หามีไม่. เมื่อ
 เป็นเช่นนั้น พระสงฆ์ก็ยินดีปรีดา
 ป่าวร้องว่าไม่ต้องสงสัยละ ท่านผู้
 วิเศษผู้นี้ เป็นพระเมตไตรย (มา
 เกิด) แน่บอกกล่าวกันต่อ ๆ ไป
 แล้วก็ได้มอบคัมภีร์พระไตรปิฎกพร้อม
 ทั้งอรรถกถาให้ไป.

พระพุทธโฆสะนั้น เมื่ออยู่ที่วิหารอัน
 เป็นบ่อเกิดแห่งคัมภีร์ อันห่างไกล
 ความคลุกคลี ในคราวนั้นก็ได้รับวรรต
 อรรถกถาภาษาสีหลแม้ทั้งปวง ไว้ใน
 ภาษามคธอันเป็นมูลภาษาของสัตว์ทั้ง-
 หลายทั้งปวง อรรถกถานั้นได้เป็นเหตุ
 นำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูล แก่สัตว์ทั้ง-
 หลายทุกภาษา พระเถรียาจารย์

คุณกมลวรรณ กรร เกษม

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เถรียาจรียา สพเพ
 ปาฬี วยี คมกุกหุ.
 อถ กตฺตพฺพกิจฺเจสฺสุ
 คเตสฺสุ ปริณฺญีจิตฺตี
 วนฺทิตฺตํ โส มหาโพธิ
 ชมฺพฺพทีปมฺพปาคมิ.
 กตฺวา ทฺวาทสฺวสฺสานิ
 มหานาโม महामहि
 กตฺวา ปุณฺณานิ จิตฺรานิ
 ยถากมฺมมฺพปาคมิ.
 ปิฎฺกญฺจกถํ กตฺวา
 กตฺวา โลกहितํ พหุ
 โส ยาวตายุกํ จตฺวา
 เถโรปิ ตฺสึตํ กโตตฺติ.

ึ่งหลายทั้งปวง ได้ถืออรรถถาอัน
 ประหนึ่งพระบาลี กระนั้นเมื่อกิจที่พึงทำ
 ึ่งหลายถึงความจบสิ้น ท่านพระพุทฺธ-
 โมสะ นั้น ประสงค์จะกราบไหว้
 พระศรีมหาโพธิ์ จึงกลับไปสู่ชมพูทวีป.
 พระเจ้ามahanam ทรงครอบครอง
 แผ่นดินใหญ่ ๑๒ ปี ทรงบำเพ็ญบุญ
 หลากหลาย แล้วก็เสด็จไปตาม
 ยถากรรม พระพุทฺธโมสะนั้น ทำ
 อรรถถาพระไตรปิฎก ทำประโยชน์
 ึ่งเกื้อกูลแก่โลกมากมาย ดำรงอยู่
 ตลอดอายุแล้ว ก็ไปสู่เทวโลกชั้นดุสิต
 แล.

คุณศรยุทธ พันธช่างทอง, คุณผกาวัต สัตย์อุดม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สนุภญา ยัม เขมจารีนา ฌมมติลเกน

คาถาต่อไปนี้
พระธรรมไตรโลกาจารย์ (เฮง เขมจารี)
เรียบเรียง

พุทฺธโมสฺสปวตฺตีย์

มยา สทฺธมฺมสงฺกเท

มหาวิเส ปุราณเ จ

วุตฺตนเณ สนุภฺญา

วิเสสึ ณาตฺกาเมน

ตตฺถ ตตฺถ ยถารหิ

พุทฺธโมสฺสนิทาเนปิ

วังสมาลินิยฺมปิ วา

ณาโณทเย วิเสเสปิ

วิญฺญาตพุทฺธาวิญฺญา

เอตฺตาวตา จ อเมหิ

ลทฺโธ ปุณฺณมทฺตฺตว

สพฺเพ เทวานุโมทฺตฺตุ

สพฺพสมฺปตฺตฺตฺติสฺสิทฺธิยา

สึลฺลํ รกฺขณฺตฺตุ สทฺธาย

จิตฺตํ ภาเวณฺตฺตุ ปาณิน

ประวัติท่านพระพุทธโมสสนี้ ข้าพเจ้า

(พระธรรมไตรโลกาจารย์) เรียบ-

เรียงตามนัย ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์

สังฆธรรมสังคหะ และในคัมภีร์มหาวงศ์

โบราณ วิญญูชนผู้ต้องการทราบความ

ที่แปลกออกไป ฟังทราบ แม้ความที่

แปลกไปทั้งหลายได้ในคัมภีร์ทั้งหลาย

นั้น ๆ คือในพุทธโมสสนิทานบ้าง ใน

วังสมาลินี้บ้าง ในปกรณ์วิเสส ชื่อ

ญาโณทัยบ้าง นั้น ๆ ตามสมควรเกิด

ก็บุญมรรณพที่ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ระ-

คัยการชำระปกรณ์วิสุทธิมรรคเพียง

เท่านั้น, ขอเทวดาทั้งหลายทั้งปวง

จงอนุโมทนา เพื่อความสำเร็จแห่ง

สมบัติทั้งปวงเกิด ขอสัตว์ทั้งหลายผู้มี

ลมปราณ จงมีศรัทธารักษาศีล เจริญ

คุณศรยุทธ พันธุ์ช่างทอง, คุณผกาวดี สัตย์อุดม

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปณฺณณฺจ นบฺปมชฺชนฺค
 มคฺโค เหน วิสฺสุทฺธิยา
 ทุภฺชปฺตฺตา จ นิทฺทุกฺขา
 ภยปฺตฺตา จ นิพฺภยา
 โสภปฺตฺตา จ นิสฺโสภกา
 สฺสุทฺธิ ปบฺโปนฺตฺตุ สาธโวติ.

จิต และจงอย่าประมาทปัญญา
 เพราะว่าการรักษาศีลเป็นต้นนี้ เป็น
 ทางแห่งวิสุทธิ ขอท่านสาวุธชน
 ผู้ถึงทุกข์ทั้งหมดทุกข์ ผู้ถึงภัยทั้งหมด
 ภัย ผู้ถึงโศกทั้งหมดโศก บรรลุถึง
 ธรรมที่หมดจดเถิด แล.

ใบแจ้ง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขอเรียนให้ทราบว่า

1. ท่านที่ได้รับพระคัมภีร์ ฉบับ "ภูมิพลโลกิขุ" แล้วปรากฏว่าพบข้อบกพร่องในเนื้อหาพระคัมภีร์ เป็นต้นว่า

- หน้าหนังสือขาดหายไป
- เลขหน้าหนังสือไม่เรียงตามลำดับ
- ข้อความพิมพ์เลอะเลือน อ่านไม่ชัด

ฯลฯ

โปรดส่งพระคัมภีร์คืนไปยัง มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศ ฯ

ถนนจักรพรรดิพงษ์ กรุงเทพฯ 10100

โทร.223-0316, 221-8001

มูลนิธิ ฯ ยินดีส่งพระคัมภีร์เล่มใหม่ชุดเซยให้ท่าน ทางไปรษณีย์ทันที และจะออกค่าใช้จ่ายในการส่งหนังสือคืนให้ท่านด้วย

2. ถ้าหากท่านพบคำผิด กรุณาแจ้งมาด้วย เพื่อแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

ด้วยความขอบพระคุณอย่างสูง.

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Notice

1. In case of your "Bhumibalo Bhikkhu" CANON contains the following deficiencies :

- Page(s) missing
- Page number(s) not in order
- Printing(s) unclear/unreadable

Please return such defect CANON to

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Wat Srakesa Compound

Chakrabardibong Road

BANGKOK 10100

Tel.2230316, 2218001

The Foundation will immediately replace you with a new copy and will also refund you the return postage.

2. If you found any error(s) in your CANON copy, please let us know so that the correction(s) can be done accordingly.

Thank you very much for your kind cooperation.